پرۆژەی تـوێـژینـەوەی جیـهانـی

دەزگای ئایدیا بۆ فکرو لێکۆڵینەوە

خاوەنی ئیمتیاز
دەزگای ئایدیا

لێپرسراوی دەزگا
ئەنوەر حسێن

سەرپەرشتیارانی پرۆژە

ئەرسەلان حەسەن

بابان ئەنوەر

باوان عومەر

2017

خاوەنی ئیمتیاز: دەزگای ئایدیا

لێپرسراوی دەزگا: ئەنوەر حسێن

www.ideafoundation.co
info@ideafoundation.co
idea@ideafoundation.co
www.facebook.com/dezgai.idea
053 330 0391 _ 0770 195 5044

ناوی کتێب: مۆریتانیا وڵاتێکی درەوشاوەی کەنارو بیابان

بابەت: توێژینەوەی سیاسی

ناوی نووسەر: ئەنوار بوخرص

وەرگێڕانی: شاناز هیرانی

دیزاین: ئومێد محەمەد

پێداچوونەوەی: ئاکۆ عەبدولمەجید

هەڵەچن: زریان رەحیم - نیاز کەمال - کەیوان عومەر - کاوان عەبدولڕەحمان - ژیار عەلائەدین

چاپ: چاپخانەی حەمدی

تیراژ :500دانە

ساڵی چاپ: 2017

نرخ: 1500 دینار

شوێنی چاپ: سلێمانی - کوردستان

نۆبەتی چاپ: چاپی یەکەم

لە بەڕێوەبەرایەتی گشتی کتێبخانە گشتییەکان
ژمارەی سپاردن (1823)ی ساڵی 2016 ی پێدراوە

لە بڵاوکراوەکانی دەزگای ئایدیا
زنجیرە (161)

تـوێـژیـنـەوەی جـیـهـانـی

مۆریتانیا وڵاتێکی
دره‌وشاوەی کەنارو بیابان

وەرگێڕانی: شاناز هیرانی

پێڕست

سەقامگیریەکی هەستیار و...7

ڕۆڵی سیاسەتی ئابوری...47

ناساندنی هەژاری و ڕێگاکانی پێوانەکردنی............................51

ڕواڵەتەکانی هەژاری لەمۆریتانیا..53

سوپای مۆریتانیا...85

مۆریتانیا و مەغریب...101

ئایندەی بزاڤی سیاسی لە مۆریتانیا....................................117

سەقامگیریەکی هەستیار و
ڕەوتی نهێنیی ئیسلامی لەمۆریتانیا

ئەنوار بوخرص

سەرباری هەموو ئاستەنگەکان، کەچی هێشتا مۆریتانیا خاڵێکی درەوشاوەی ناوازەیە لە ناوچەی کەنار و بیابان، بەڵام لەو وڵاتەش بەهەمان شێوەی وڵاتانی دیکەی ناوچەکە چەندین خاڵی لاواز و سادە هەن. ئەوانیش: هەژارییەکی لەرادەبەدەر، توندوتیژیی کۆمەڵایەتی، کودەتا سەربازیەکان و توندڕەوی. بەڵام لەگەڵ بوونی ئەو هەموو خاڵە لاوازانەدا، مۆریتانیا توانیویەتی خۆی لە زنجیرەیەك لەو قەیرانانە رزگاربکات، کە هەریەك لە باکوری ئەفریقیا و ناوچەکانی کەنار و بیابانی هەژاندوە. لەڕاستیدا مۆریتانیا بەشێکی نەکەوتۆتە ناو بازنەی ئەو ئاڵۆزی و ناڕەزایەتییە کۆمەڵایەتیيانەوە، کە بەهۆی دابەشبوونی کۆمەڵایەتی، نەژادی، زمانەوانی و ئیقلیمییەوە

رودەدات، لە بەشەکەی تریش سەرۆك (محەمەد ولد عبدالعزیز) (1) سوربووە لەسەر بەرەنگاربوونەوەی توندڕەوی، هەرچەندە ولد عبدالعزیز شکستی بە ئۆپۆزسیۆن هێناوە و توانیویەتی سەقامگیریەکی لاواز دەستەبەربکات، بەڵام ئەمە مانای ئەوە نیە مەترسییە سیاسی و ئەمنییەکان لەژێر کۆنترۆڵدان، چونکە وڵات بەدەست گۆڕانکاریە بونیادییەکانەوە دەناڵێنێت، بەهۆی کاریگەری ژینگە، کەشوهەوا، نادادپەروەری و جوگرافیای سیاسی لە ناوچەی کەنار و بیابان، گومانی لاوازبونی زیاتر دەکرێت. هەروەها ئەو تێکەڵاوبوونە نەژادی و رەگەزییە وایکردوە گومان لەسەر لاوازی ئەو سەقامگیریە زیاتر بێت.

پشێوییە نەژادیەکان تا دێت بەرەو هەڵکشان دەچێت و ململانێ رەگەزپەرستییەکانیش زۆر قوڵن. گروپە ئیسلامیەکان پەرتەوازەن. بۆیە مۆریتانیەکان تادێت بەرەو توندڕەوی دەڕۆن لە مەسەلەکانی (رەگەزو ئینتیمای نەژادیو ئاینی)دا، ئەمەش مەسەلەیەکی یەکجار مەترسیدارە. کاتێکیش ئەو مەسەلانە لەگەڵ ئابوریدا بەریەك دەکەون، دەبێتە هۆی لەدایکبوونی بەرژەوەندیە ئابوری و سیاسیە دژبەیەکەکان. دەرەنجامیش وردە وردە شەڕەکە لەسەر دابەشکردنی هەل و سەرچاوەکان لە مۆریتانیا، دەبێتە بەشێك لە یاری (ئێمە بەرامبەر ئەوان). ئەمەش هاتنی تارمایی دارمانێکی ترسناك و ململانێیەکی توندی کۆمەڵایەتی لەسەر بنچینەی لێکترازانی رەگەزی و ئاینی دەوروژێنێت، کە سەرتاپای وڵاتی تەنیوە. ئەو بەریەککەوتنە وەهادەکات مەغریبییە عەرەبەکان، کە جڵەوی دەسەڵاتیان بەدەستە، هانبدات لە دژی دانیشتوانی رەشپێست (حەراتینەکان) و مۆریتانییە ستەملێکراوەکانی باشوری وڵات. بەمەش حەراتین و مۆریتانیە ئەفریقیەکان روبەڕوی جیاکاریەکی بنەڕەتی و دامەزراوەیی دەبنەوە.

بەشێوەیەکی گشتی چەندین شێوازی نوێ لە کۆکردنەوەی جەماوەری لە بارەی هەڵوێستە رادیکاڵیەکان هاتۆتە ئـاراوە(2)، چونکە ئێستا حەراتەکان چاونەترسانەتر داواکاریەکانیان دەخەڕو(3) و ناڕەزایەتیی و پشێوییەکانیش بەشێوەیەکی بەرچاو رووڵەزیادبونە، ئەمەش بەهۆی ئەو دۆخە شڵۆقەی لەڕوی ئابوری و سیاسییەوە توشی وڵات هاتوە. پێدەچێت ئەو ئاڕاستەبوونە بەرەو توندڕەوی بواری ئاینیشی گرتبێتەوە، چونکە هەندێك لە گروپی حەراتەکان بە هێزێکی زۆرەوە روبەڕوی بنەما ئایدیۆلۆژیەکان و سیاسەتەکانی پەروەردەی ئاینی و مادە یاساییەکان دەبنەوە، کە لەسەر بنەمای ئینتیمای چینایەتی بڕیار لەسەر رەگەزایەتی دەدات. ئەمەش بۆخۆی لە بیرۆکەی دادپەروەری ئیسلامییەوە هەڵهێنجراوە.

ئەو پێشهاتانە لە بۆشاییدا دروستنابن، چونکە زانایانی ئاینی ئیسلامی و قوتابخانە ئاینیەکانی مۆریتانیا، فاکتەری گرنگ و بەشدارن لە مشتومڕە ئیقلیمی و جیهانیەکان دەربارەی رێگەدان بە توندڕەوی و هەڵگەڕانەوە لە شەریعەتی ئیسلامی. لە ئەنجامیشدا هەرچییەك رودەدات لە دەرەوەی مۆریتانیا کاردەکاتە سەر واقیعە ناوخۆییەکەی. لە بەرامبەریشدا رووداوە ناوخۆییەکان دەرەنجامی ئیقلیمی خۆیان دەبێت. بانگەشکەرانی گۆڕانکاری چاکسازی، یان توندڕەوی مۆریتانی لەناو پێکهاتە نەژادیە فراوانەکان لەفیکر و مومارەسەی ئیسلامیدا پێگەیەکیان داگیرکردوە لەگەڵ قەبارەی خۆیان ناگونجێت لەناو پێکهاتەی بیروباوەڕی فراوانتر لە فکر و پڕاکتیکی ئیسلامیدا(4). هەروەها مۆریتانییەکان پێگەیەکی بەرچاویان هەیە لەناو ئەو تۆڕە توندڕەوانەی سنورە نیشتیمانییەکان تێدەپەڕێنن، لەگەڵ بزوتنەوە هەڵگەڕاوە ئیقلیمییەکاندا(5). ئەو پێکهاتە ترسناکە لە رەگەز و ستەمکاریی کۆمەڵایەتی، ئابوری و ئاینی لە مۆریتانیا، زەنگێکی

ترسناکە لە بەرپابوونی شەڕێکی فراوان لەسەر ناسنامەی وڵات و ئاڕاستە ئاینیەکەی و داهاتوی یەکسانی و دیموکراسی تێیدا. لەراستیدا رەنگە ئەو روبەڕوبوونەوە ئایدیۆلۆژی و سیاسیە، لەم نزیکانەدا ببنە کردار لەسایەی ئەو بارودۆخەدا هەستی رق و کینە و ستەمکاری بەشێوەیەکی رون و کاریگەر لەنێو سەرکردە فکرییەکاندا بڵاوبۆتەوە. لەدوایشدا تێگەیشتنی سەرچاوە ناوخۆییەکان لەو ململانێیە و کارلێککردنی لەگەڵ دینامیکە سنوربڕ و ئیقلیمیەکان، هەنگاوی یەکەمە لە روبەڕوبوونەوەی ئەو هێزانەی هەڕەشە لە سەقامگیری سیاسی و کۆمەڵایەتی مۆریتانیا دەکەن.

پەیوەندیی نێوان کۆمەڵگە و دەوڵەت

وڵاتی مۆریتانیا، کە دەوڵەتێکی هەژارە و خاوەن ژمارەیەکی زۆری دانیشتوانە، هاوسنورە لەگەڵ مەغریبی عەرەبی و ئەفریقیای رەش لەباشوری بیابانی گەورە، ئایین کاریگەریەکی قوڵی لەسەر سیاسەت و ژیانی کۆمەڵایەتی دروستکردوە(6). ئیسلام پێکهاتەی کۆمەڵایەتیی ئەو وڵاتەیە. ئیسلامیەکان بە بەشێکی سەرەکی دادەنرێن لە چیرۆکی سەقامگیریی شکستخواردو لە وڵاتدا، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا کێشەکانی پشت ئەو شکستە لە سەروی سیاسەتە ئاینییەکەوەن، چونکە زنجیرەیەکی هەرەمی نەژادی و رەگەزی و جیاوازی کۆمەڵایەتیش هەن. هەر لەوکاتەی مۆریتانیا لەساڵی 1960 سەربەخۆیی خۆی لە فەرەنسا وەرگرتوە، ئەمانە بوونەتە مایەی ئازار و مەینەتی.

ئیسلام، پردێکی هاوبەشە بۆ سێ گروپی سەرەکی وڵات و رێگەی بۆ فەراهەمکردون. (عەرەبە مەغریبیەکان، یان سپیەکان 30% دانیشتوانی وڵاتن)، (حەراتەکان 40%) کە بەنەوەی کۆیلەکان

ئاماژەیان پێدەدەرێت، (مۆریتانیە ئەفریقیەکانیش لـە30% دانیشتوانن). حەراتەکان لە زمان و کلتوردا هاوبەشن لەگەڵ سپیەکان. بێزاری و بێمتمانەییەك لەژێر ئەو خاڵە ئاینیە هاوبەشانە و ئینتیما کلتوریانەدا هەیە. دانیشتوانە رەشپێستەکەی مۆریتانیا هەست بە تورەیی دەکەن لە بەرامبەر هەژمونی سیاسی و ئابوری و کلتوری لەلایەن مەغریبییە سپیپێستەکان و هەمیشە زیانیان پێدەگات.

هەر لە کاتی وەرگرتنی سەربەخۆییەوە، سیاسەتی ناسنامە و جیاکاریە نەژادیەکان تا رادەیەکی زۆر رۆڵێکی گرنگیان هەبووە لە قوڵکردنەوەی ناکۆکیەکانی نێوان دەوڵەت و کۆمەڵگە لەناو وڵاتدا، دڵەڕاوکـێی نـەژادی لەلای دانیشتوانی رەشپێست و سپیپێست کارەکتەرێکی سەرەکی و هەمیشەیە لە ناوچە دیاریکراوەکانی دۆڵی روباری سەنگاڵ. چونکە لەو ناوچەیە هەریەك لە هاوڵاتی سپیپێست و جوتیارە رەشپێستەکان سەرباری ململانێکان، لەگەڵ یەکتر دەژیان. لە هەشتاکانی سەدەی رابردو پشێویەکان ڕوی لە زیادبون کرد و بیرمەندە رەشپێستەکان سوربوون لەسەر ئیدانەکردنی سیاسەتی رەگەزپەرستی دەوڵەت تایبەت بە زەوی و چەند رێکارێکی تر(7). شکستی کودەتاکەی ساڵی 1987یش، کە لەلایەن کۆمەڵێك ئەفسەری ئەفریقی رەشپێست لەدژی سەرۆکی سپیپێست ئەنجامدرا، هێندەی تر تورەیی و شەپۆلی چەوساندنەوەی رەشپێستەکانی بەتەوژمتر کرد. دواتـر لە نیسانی ساڵی 1989 بە کوژرانی سـەدان کەس و چەند شەپۆلێکی وێرانکەر لە کردەوەی تۆڵەسەندنەوە لەسەر مافی لەوەڕاندن لە دۆڵی روباری سەنگال، کۆتایی بە کێشەی نێوانیان هات، کە نەخشەی سنوری نێوانیان دیاریدەکات. نزیکەی (100) هەزار مۆریتانی لە سەنگال و (85) هەزار سەنگالیش لە مۆریتانیا

دەرکران. هەروەها دەرکردنی (40) هەزار مۆریتانی ئەفەریقی لە وڵات بە بیانوی ئەوەی سەنگالین(8). سپیپێستەکان بە زمانی عەرەبی دەدوان، لەگەڵ هەندێك لە حەراتەکان دەستیان بەسەر زەویوزاری دەرکراوەکاندا گرت. رژێمیش بە بیانوی دامرکاندنەوەی توندڕەوی نەژادی و رەگەزپەرستی پۆزشی بۆ ئەم کارانە دەهێنایەوە.

لەهەمانکاتدا لە هەشتاکانی سەدەی رابردو، کاتێك بزوتنەوەکانی سەحوەی سەر سنور وەکو کۆمەڵەی (التبليغ) و بزوتنەوەی سیاسی ئیسلامی هاتنە سەر شانۆکە، ئیدی ئیسلامیەکان لە گۆڕەپانەکە بەدیارکەوتن. ئیسلامی سۆفیگەریی، کە ریشەیەکی قوڵیان لە وڵاتدا داکوتاوە(9) بەدیارکەوت و ئامانجیشیان دەستەبەرکردنی دانپێدانانی یاسایی سیاسی و بونیادنانی بزوتنەوەیەك بوو لە خوارەوە تا سەرەوە بۆ بەئیسلامکردنی کۆمەڵگەی مۆریتانی و خۆلادان لە توندڕەوی سیاسی و سەپاندنی ئاین و ناسنامەی نـەژادی بە زەبـری هێز. ئاوێتەبونیان لەگەڵ تۆڕە رۆشنبیر و ئاینیەکانی سعودیەش، بووەهۆی بەدیارخستنی شێوەیەکی نوێ لە چالاکی کۆمەڵایەتی ئیسلامی(10). هەندێك لەو گروپانە لە سنورەکان پەڕینەوە، وەك گروپی تبليغ و سەلەفیەکانی سعودیە، لەگەڵ رێکخراوە ئاینیە ناوخۆییەکان یەکیانگرت.

ئەو ئاوێتەبوونەی نێوانیان، لێشاوی جیهانیی ئاین و تایبەتمەندییە ناوخۆییەکان، بەشداربوو لە دووبارە پێکهێنانەوەی بەها و دابونەریت و پیادەکردنی ئاینی لە مۆریتانیا مۆدێلێکی نوێی هێنایەکایەوە. پەیوەندیە فیکریەکانیش یارمەتیدەربوون لە پێکهێنانی رێچکەیەکی گەورە بۆ بانگخوازان و پیاوە ئاینییەکان. بڵاوبونەوەی ئەو گروپانە کاریگەری لەسەر دینامیکی کۆمەڵایەتی و سیاسی دروستکرد،

کەچی سەرباری ئەوەش، فەرماندەی بزوتنەوە ئیسلامیەکان توانیان خۆیان لابدەن لە بەریەککەوتن لەگەڵ دەسەڵاتدارانی سەربازی لە مۆریتانیا، ئەوەش بەرێگەی خۆلادان لە جیاوازی پرسە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکانی دژ بە رژێم. تا سەرەتای نەوەدەکانی سەدەی رابردوش، ئیسلامی سیاسی و هاوشێوەکانی تری ئاین سەرچاوەی پشێوییە سیاسی و کۆمەڵایەتیەکان نەبوون.

لە واقعدا، سەرکردەکانی مۆریتانیا خۆیان دەیانویست ئیسلام بەکاربهێنن بۆ بەهێزکردنی شەرعیەتی مانەوە و قایمکردنی دەسەڵاتی خۆیان. دوای نزیکەی دوو دەیەش لەو شکستە ساڵی وێرانکەر (1968ـ 1986) و ئەو شکستەی لە جەنگی بیابانی رۆژئاوا لە حەفتاکانی سەدەی رابردو توشی وڵات هات، وایکرد حکومەتە یەك لەدوای یەکەکان ئاینی ئیسلام و شەریعەتەکانی بە دەوڵەتەوە گرێبدەن، بەتایبەتیش لەرێگەی گونجاندنی سیستمی یاسای لەگەڵ شەریعەتی ئیسلامی(11).

بەهێزکردنی رۆڵی ئیسلام لە گۆڕەپانی سیاسی بە سەرکردایەتی دەوڵەت و پێشکەشکردنی یارمەتیە داراییەکانی وڵاتانی کەنداوی عەرەبی، هەروەها سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامیی ئێران لە ساڵی 1979، ئەمانە هەمویان فاکتەری لەبار بوون بۆ دروستبوونی ژینگەیەکی نمونەیی بۆ فیکری ئاینی و ئەو کەسانەی پەیوەندییان پێوەی هەیە، بۆ دەستەبەرکردنی دەسەڵات و متمانە(12). بەڵام لە نەوەدەکاندا دۆخەکە گۆڕا، چونکە هەردوو رژێمی تونس و جەزائیر بەشێوەیەکی توند کەوتنە ئیسلامیەکان. ئەمەش بوەهۆی پەیدابوونی ترس و نیگەرانی لە مۆریتانیا. چونکە ترسی ئەوە هەبوو دامەزراوە و شوێنە ئیسلامییە گەشەسەندوەکان ئیسلامیزم لە وڵات بوروژێنن لە دژی حکومەت،

بۆیە چەندین شێوەی نوێ لە ڕێکخراوی هۆشیاری ئاینی پەیدابوون، لە ڕێگەی تۆڕەکانی ئینتەرنێتەوە پەیوەندییان بە جیهانەوە هەبوو. بەمجۆرە لەوە بەدواوە ئیسلامی میانڕەو لەگەڵ سیستمی سەربازی مۆریتانی یەکیان نەدەگرتەوە، چونکە ئەوان سوربوون لەسەر مانەوەیان لە دەسەڵات و دەرەنجامیش ئیسلامی سیاسی بووە پێوەرێکی سەرەکی بۆ حکومەت، تا پۆزش بۆ چەوساندنەوە و سەرکوتکردن بهێنێتەوە، کە لە وڵاتدا بەشێوەیەکی بەرچاو پەیڕەودەکرا. ئەمەش یارمەتیدەربوو بۆ پەرتەوازەبوونی کۆمەڵگەی مۆریتانی(13).

دەزگـای ئاسایش هەڵمەتێکی فراوانی بۆ سەر ئیسلامیەکان دەستپێکرد، چونکە روبـەڕوی حکومەت دەوەستانەوە، یەکەم: دەسەڵاتداران ڕێگەیان نـەدەدا بە هەوڵی هەندێك ئیسلامی بۆ پێکهێنانی حزبێکی سیاسی. پاشان دەزگای ئەمن و ئاسایش زیاتر چاودێریی ڕێکخراوە ئیسلامیەکان و شوێنە دینیەکانی دەکرد، کە تێیدا چالاکوانی ناوخۆیی لەگەڵ کادر و ئیسلامییە بیانییەکانی لـێ کۆدەبوونەوە. لە ساڵی 1994 ئەو فشارەی حکومەت گەیشتە ترۆپك و دەستیکرد بە قەدەغەکردنی چەندین دامـەزراوە و ڕێکخراوی ئیسلامی و دەستگیرکردنی گـەورە سەرکردەکانیان و دەرکردنی خەڵکی بیانی بە تۆمەتی بەلاڕێدابردنی ئیسلامیزم لە مۆریتانیا و ئاڕاستەکردنی بەرەو توندڕەوی(14).

ئەو هێرشەی حکومەت کردیە سەر ڕێکخراو و دامـەزراوە ئیسلامییەکان، بوەهۆی پەکخستنی ژێرخانیان و سستکردنی چالاکیەکانیان، بەڵام بە تەواوی ئیفلیج نەبوون، چونکە زۆربەی ڕێکخراوە ئاینییەکان لەژێر ناو و پەردەی دیکە یاخود بە نهێنی بەردەوامبوون(15). بەڵام دوو روداوی گرنگ ئاستەنگی لەبەردەم

ئـەو هەوڵانە دروسـتـدەکـرد، ئەویش دروستکردنی پەیوەندی دیبلۆماسی لەگەڵ ئیسرائیل لەساڵی 1999 و سەرەتای دەستپێکی جەنگ دژی تیرۆر دوای هێرشەکانی (11)ی سێپتەمبەری 2001 بۆ سەر ویلایەتە یەکگرتوەکان. زۆربەی ئیسلامییەکان، لەوانەش: هەندێك لە لایەنگرانی حکومەت بەهۆی پەیوەندی لەگەڵ ئیسرائیل رەخنەی توندیان لە حکومەت گرت. لە فەتوایەکدا بەتەواوی ئەو کارەیان ئیدانەکرد و رەتیانکردەوە، بەڵام ئەو دژوەستانە وایکرد حکومەت جارێکی تر دەستبکاتەوە بە سەرکوتکردن. معاویە ولد سیدی ئەحمەد التایع سەرۆکی ئەوسای وڵات، هێرشەکانی (11) ی سێپتەمبەری وەك بیانویەك بەکارهێنا بۆ هەڵمەتی راوەدونانی ئیسلامیەکان لە سەرتاسەری وڵاتدا(16).

لە بەرامبەر دەمارگیری و توندڕەوی ئەو کەسانەی بە ئیسلامی خراپ ناودەبران، «ولد التایع» خۆی وەکو فریادڕەسی مۆریتانیا نیشاندەدا، بە بــەراورد بەو موسڵمانە میانڕەوانەی ملکەچی سیاسەتەکانی فەرمانڕەواکانیانن، ئیسلامییە خراپەکان ئەوانە بوون، کە بەرهەڵستی بەکارهێنان و هەژمونداری دامەزراوەی بیرۆکراتییان دەکرد(17). ئەمەش دۆخی هەموو ڕوییەکی درۆزنانەی سیستمی دەستوریە. کارەکەش تەنیا بە سەرکوتکردنی ئیسلامییەکان نەوەستا، چونکە لە تشرینی یەکەمی ساڵی 2000 حکومەت بە تۆمەتی گومانکردنیان لە هەبوونی پەیوەندی ولد التایع بە ئیسرائیلەوە، حزبی یەکێتیی دیموکراسی هەڵوەشاندەوە. لەساڵی 2002ش حزبی کارکردن لەپێناو گۆڕانکاری قەدەغەکرا، کە بانگەشەی بۆ پاراستنی مافی رەشپێست و نەوەی کۆیلەکان دەکرد.

چڕبوونەوەی ئەو سەرکوتکردن و چەوساندنەوانە، بوونە هۆی

زیاتربوونی دڵەڕاوکێ لەلایەن چینێکی فراوان لە مۆریتانیا. هەستیان بە بێزاری و خراپی بەڕێوەبردنی وڵات دەکرد لەلایەن ولد التایع. لەو ماوەیەدا دراوی مۆریتانی کەوتە قۆناغی داڕمان و نیوەی بەهای خۆی لەدەستدا. لە ساڵی 2005 داهاتی تاکەکەس لە کۆی بەرهەمهێنانی ناوخۆیی (654) دۆلار بوو بەرامبەر بە(1283) دۆلار لە ساڵی 2012. چونکە پەیڕەوکردنی سیاسەتەکانی مەحسوبیەت و هۆزگەرایی بوونە هۆی دەوڵەمەندبوونی نوخبەیەك، کە پەیوەندیان لەگەڵ هۆزی سەرۆك (اسما سید) و هۆزی (اولاد بوالسباع)ی سەر بە سەرکردەی ئێستا (ولد عبدالعزیز) بوون. ئەو هۆزانە ببوونە کارەکتەرێکی کارا و گرنگ لە بازاڕ. جگە لەوەی هاوپەیمانی سەرەکی بوون لە کەرتە دارایی و بیرۆکراتی و سەربازییەکان، کوتلەیەکی هەژمونداریش بوون و دەسەڵاتێکی زۆر و قۆرخکاری بەسەر کەمینەدا هەبوو. گەندەڵی و تاڵانی و بەکاربردن لە سیفەتە دیارەکانی حکومەتی ولد التایع بوو. هاوکاتیش بوو لەگەڵ نەمانی ئاسایشی ئابوری و بڵاوبوونەوەی هەژاری و بەرزبوونەوەی ڕێژەی بێکاری(18).

لە کۆتایشدا تیکشکاندنی ئیسلامیەکان و سەرکوتکردنی ئۆپۆزسیۆن، نەیانتوانی تەمەنی سیاسی ولد التایع درێژبکەنەوە، بۆیە لەنێوان چەندین خولی سەرکوتکردن و هەوڵی کودەتا، ئیسلامی سیاسی گەشەیکرد و بووە شادەماری سەرەکی بەرهەڵستیکردن. زۆربەی ئیسلامیەکان بۆ گۆڕانکاری سیاسی و کۆمەڵایەتی، بەکارنەهێنانی توندوتیژیان بەباش دەزانی. بەڵام کەمینەکی توندڕەو بەهۆی ئەو سەرکوتکارییانەی دەوڵەت پیادەیدەکردن بەرەو توندوتیژی دەچوون. ئەوەی مایەی سەرنجە تەنیا دوای زۆربونی کردەوەکانی ئەشکەنجەدان و زیندانیکردن و دادگایکردنی ئیسلامیەکان، ئینجا دینامیکی توندڕەوی بەدیارکەوت(19)، چونکە سەرکوتکردن شەرعیەتیدا بە ئیسلامیە توندڕەوەکان تا کاری توندوتیژی وەك فاکتەرێك لەپێناو بەردەوامبون لەپرۆسەی سیاسی ئیسلامی بەکاربهێنن.

بەرەو میانڕەوی

ئەو کودەتا سەربازیەکەی ساڵی 2005 رویـدا، کۆتاییهێنا بە سەردەمی ولد التایع، کە ئابورییەکی مایەپوچ و سیستمێکی پەکخراوی داهێنابوو. فەرماندە سەربازییەکانی کودەتاکە، سەرجەم زیندانیە سیاسیەکانیان ئازادکرد. لەوانەش ئیسلامی و سەلەفیە رادیکاڵەکان. مۆریتانیایان خستە سەر رێچکەی قۆناغێکی نوێی گۆڕانکاری و سەردەمێکی دیموکراسی مەدەنی. هەرچەندە زۆری نەخایاند، بەڵام بۆ چەند ساتێکی کورت پێدەچوو وڵات بەرەو یەکێتی و سەقامگیری هەنگا و بنێ. هەر زوو ئیسلامییە میانڕەوەکان سودیان لەو کرانەوە سیاسیە وەرگرت بۆ رێکخستنەوەی ریزەکانیان، لەژێر نـاوی چاکسازی، وەکـو کاندیدی سەربەخۆ و بێلایەن، هاتنە ناو هەڵبژاردنی شارەوانی و تەشریعیەکان. ئەو ئاستەی لە هەڵبژاردنە ناوخۆییەکاندا بەدەستیانهێنا، مایەی سەرنجدان بوو، چونکە لە دەیان شارەوانی سەرکەوتنیان بەدەستهێنا، لە ناویشیاندا ناوجەرگەی پایتەخت(20).

ئەو سەرکەوتنە کتوپڕەی ئیسلامییەکان، هاوکات بوو لەگەڵ هەڵبژاردنی سیدی ولد شێخ عبدالله وەك سەرۆکی وڵات، بۆیە هـەرزوو سـەرۆك بە داواکـاری ئیسلامیەکان رازیبوو بە پێدانی شەرعیەت بە حزبە سیاسیەکان، کە بەگردبونەوەی نیشتمانی لەپێناو چاکسازی و گەشەسەندن ناودەبرا، بەعەرەبی بە (تواصل) ناسراوە، ئەو حزبە بە سەرۆکایەتی جەمیل ولد مەنسور، هەڵوێستێکی هاریکاریانەی بەرامبەر حکومەت نواند(21). تا دوای رووداوی کودەتا سەربازیەکەی ئابی ساڵی 2008 و روخانی سەرۆك عبدالله هەر لە پەیوەندیەکی باشدا بوون.

ئەو ماوە کورتەی تێیدا دیموکراسی هاتە کایەوە، مۆریتانیەکانی خستەناو چەندین باری ناهەموارتر و زیاتریش لاوازیکردن، چونکە بەڕادەیەکی بەرچاو نرخی خۆراکەکان بەرزبۆوە و یارمەتییە جیهانیەکان لە نەناردنی (تـۆو)ی بەروبومەکان، بـووە هۆی بەرزبونەوەی نرخی ئارد و برنج. جگە لەوانەش لە ساڵی 2008 رالی پاریس داکار بۆ ئۆتۆمبێل لادرا، کە بیابانی مۆریتانیای دەبڕی، ئەمەش بوە مایەی زیان گەیاندن بە کەرتی گەشتوگوزار.

گۆڕانکاریی مێژوی لە دینامیکی سیاسەتی ئیسلامیەکانی مۆریتانیادا

دوای ماوەیەکی کەم لە پاش کودەتا، ئیسلامییەکان خۆیان پشتیوانیان لە فەرمانڕەوا سەربازییە نوێیەکانی مۆریتانیا دەکرد. هەرچەندە سەرکردەکان متمانەیان بە ئیسلامییەکان نەبوو، دژی تێکەڵاوبونیان بوون بە سیاسیەت. جەمیل ولد مەنسور لە ساڵی 2009 پشتیوانی لە محەمەد ولد عبدالعزیز کرد بۆ پۆستی سەرۆکایەتی (کە ژەنراڵ و ئەندازیاری کودەتاکەبوو)، هەوڵیشدا ئاسانکاری زیاتربکات بۆ حکومەتە تازەکەی، ئەوەش لە رێگەی بەستنی هاوپەیمانی لەگەڵ حزبی تواصل و حزبەکەی عبدالعزیز، کە تازە دامەزرابوو بە ناوی (یەکگرتن لەپێناو کۆماری). کاتێك ولد عبدالعزیز پەیوەندی نێوان مۆریتانیا و ئیسرائیلی هەڵپەسارد، پەیوەندی نێوانیان پتەوتریش بوو.

جەمیل ولد مەنسور، بزوتنەوەکەی وەك حزبێکی سیاسی خاوەن مەرجەعێکی ئیسلامی خستەڕو، کە هەڵوێستێکی مامناوەندی لە سیاسەتدا پەیڕەودەکرد. وەك بەڵگەیەکیش لەسەر ئەو بیروباوەڕ و میانڕەویە ئاینییەکەی، دەستپێشخەریکرد لە گرتنەئەستۆی رۆڵی سەرکردایەتیکردن بۆ ئاشکراکردنی بیری توندڕەوی ئاینی و

روبەڕوبوونەوەی ئەو کەسانەی بانگەشەی بۆ دەکەن. ئەو گۆڕانکارییە لە دینامیکی سیاسەتی ئیسلامیەکان لە مۆریتانیا، وایکرد ئیسلامیە میانڕەوەکان بکەونە ناوجەرگەی گۆڕەپانی سیاسیی مۆریتانیاوە. سەرکەوتنیشیان لە هەڵبژاردنە پەرلەمانیەکەی ساڵی 2013 وایکرد ببێتە دووەم هێزی سیاسی لە وڵات. هەرچەندە بەشی هەرە زۆری ئۆپۆزسیۆن بایکۆتی هەڵبژارنەکانی کرد. هەروەها حزبی (تواصل)یش لە ساڵی 2014 لە هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی پاشەکشەیکرد و رەخنەی توندیشی لەو کێبرکێیەی سەرۆکایەتی گرت و بە نادادپەروەر وەسفیکرد.

دەرکەوتنی پەڕگیریی توندوتیژ

ئەو میانڕەویە سیاسی و فکیریەی ئیسلامیەکان هاوکات بوو لەگەڵ زیادبوونی توندڕەوی، لە ساڵانی 2005 تا 2011 چالاکییە تیرۆریستیەکان بە شێوەیەکی زۆر کەم روی لە زیادبوون کردبوو، چالاکی تیرۆریستی، چالاکی بزوتنەوەی جیهادی مۆریتانی نەبوو، بەڵکو تێکەڵەیەك بوو توندڕەوانی ئیقلیمی و ناوخۆیی دروستیانکردبوو. کەچی لەگەڵ ئەوەشدا بەشداربوونی مۆریتانیەکان لە هێرشە ناکام و هەوڵی بێ بەرنامەی گروپە توندڕەوەکان، دڵنیاییبەخش نابێت، چونکە کاتێك هۆکاری سیاسی و کۆمەڵایەتی و چارەسەرنەبوونی کێشەکان بەو شێوەیە چەق ببەستێت، ئەو کارانە دروستدەبن. دۆخی هەژاری، بێبەشبوون، گەندەڵی و پێشێلکردنی مێژویی، بێگومان کاریگەری لەسەر گرتنەبەری رێچکەی توندڕەوی دروستدەکات.

لای مۆریتانییە توندڕەوەکان، نمونەی بەرەنگاربونەوە بە توندوتیژی و لەرێگەی گروپێکی تیرۆریستی جەزائیری بەناوی (گروپی سەلەفی بۆ بانگەشە و شەڕکردن) دەبێت، کە لە ساڵی 1998 پێش ئەوەی لە ناوچەی کەنار بەدیاربکەون و ناوی خۆیان بگۆڕن بۆ

ڕێکخستنی ئەلقاعیدە لە مەغریبی ئیسلامی لەساڵی 2007. چەندین شانەی سەربەخۆیان لەناو وڵاتانی ناوچەی کەنار و بیاباندا هەبوو، لە سەرەتای ساڵی 2005ەوە ئەو گروپە دەستیکرد بە ڕاکێشانی دەستەی بچوك بچوك بۆ ناو سەربازگەکانی خۆیان لە ناوچەی کەنار و بیابان. ئەو یەکگرتنەش لە میانەی پەلامارێکی گروپی سەلەفیەکان لە حوزەیرانی ساڵی 2005 گەڵاڵەبوو بۆ سەر بنکەی (المغیتی سەربازی)، کە دەکەوێتە دوری نزیکەی 350 کیلۆمەتر لە سنوری جەزائیر و بووە هۆی کوژرانی پانزە سەربازی سوپا و بریندار بونی حەڤدەی تر(22).

سەرباری توانای گورزوەشاندن، بەڵام تۆڕە تیرۆریستیەکانی ناو مۆریتانیا کەم توانابوون، بەتایبەتی لەڕوی ژمارەی ئەندام و داراییەوە. ئەمەش وایکرد یاخیبوونی ئیسلامیە ڕادیکاڵەکان لە چەمك و تەکتیك و کاریگەریەکانی بە تەواوی سادە بێت. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو ڕقە قوڵە و نادادپەروەری کۆمەڵایەتیەی لە مۆریتانیا هەبوون، یارمەتیدەربوون بۆ خولڤاندنی دەستەیەك لە گەنجانی ناجێگیر و ئامادە بۆ مەترسی توندڕەوی. بەشێوەیەکی گشتی ئەو مۆریتانیانەی پەیوندیان بە تۆڕە تیرۆریستیە ئیقلیمەکانەوە هەیە، بە ڕادەی پاڵنەر و ئاڕاستەکانیان هەمەجۆرن. سەرباری ئەوەش دیارە دوو خاڵی هاوبەش کۆیاندەکاتەوە، ئەوانیش، تەمەنی توندڕەوەکان و ئاڕاستەکردنیان بەرەو توندوتیژی.

خاڵەکانی دەستپێکردن و پرۆسەکانی توندڕەوی لەناو پلەیەکی دیارکراودا تێکهەڵکێش دەبن(23) ئەو مۆریتانیانەی دەستگیردەکرێن، یان تاوانبارن، یان بەهۆی ئەنجامدانی کاری تیرۆریستی دەکوژرێن، سەرجەمیان سەرەتای چونیان بەرەو توندڕەوی بریتییە لەو دۆخەی تێیدا دەژین. وەك بێکاری و بەسەربردنی ماوەیەکی زۆر لە ئیشێکی

خراپ. هەموو کاتێکیش دوای بڵاوبوونەوەی بانگەشەی جیهاد، ئینجا توندڕەوی ئاینی بەدیاردەکەوێت(24). هەر کاتێکیش باوەڕیان بە وتاری ئاینی توند کرد، ئەوا ڕێگای سەربازگەکانی مەشقپێکردنی ئەلقاعیدە لە مەغریبی ئیسلامی دەگرنەبەر.

ئاماژەکان ئەو کەسانە دیاریدەکەن، کە ترسی توشبونیان بەو گروپانەوە هەیە: بریتین لەوانەی لـەڕوی کۆمەڵایەتیەوە لەناو کۆمەڵگە نامۆ و بێبەشن و زیاتر لە ناوچە دورەدەستەکان دەژین(25). زۆر کەس بەهۆی کۆچکردن و ئاوارەبوون لە ئەنجامی قەیرانە یەك لەدوای یەکەکان، کە لە 30 ساڵی ڕابردودا کۆمەڵگەی مۆریتانی ناچارکردوە دووبارە خۆی دروستبکاتەوە، هەروەها شەپۆلە یەك لـەدوای یەکەکانی وشکەساڵی و فەرامۆشی دەوڵـەت لەو بارەیەوە، ئەمانە هەموو بەشدارن لە فراوانبوونی بیناکردنێکی ناڕێك و نالەبار. ئەو گۆڕانکاریانەش بوونە هۆی تێکەڵاوبوونی کلتورەکان و پشێوییەکی فراوانی کۆمەڵایەتی. هاوکات لەگەڵ ئەو هەموو کێشانە، دارِمانی دامەزراوە و شێوازەکانی چاودێری کۆمەڵایەتیشی لەگەڵ بووە، کە خێزان و کۆمەڵگە ناوخۆییەکان بەیەکەوە دەبەستێتەوە. هەروەها پاشەکشەکردنی تۆڕەکانی پشتیوانی کۆمەڵایەتی زیاتر بارە کۆمەڵایەتی و سۆزداریەکانی قورسترکرد و ڕێژەی لەیەکجیابونەوەی خێزانەکان یەکجار زۆربوون. دەرەنجامیش دەبێتە هۆی کەموکورتی لە چاودێری خێزانی و ساردبونەوەی پەیوەندی کۆمەڵایەتی و پڕبوونی خانەی نەجەوانان و بەجێهێشتنی خوێندن و قوتابخانە(26).

کەمتەرخەمییەکانی سیستمی پــەروەردەش بەهەمانشێوە بەشدارە لە پەرتەوازەبوونی کۆمەڵگە، چونکە ژمارەیەکی دیاریکراو لە منالە هەژارەکانی مۆریتانیا توانای خوێندنیان هەیە، ئەوانی

تر روو لە قوتابخانە ئاینییەکان دەکەن. خۆی قوتابخانەکانیش لە ژمارەدا کەمن، کە تێیدا وتاری ئاینی توندڕەوانەی تێدا دەگوترێتەوە، یان بــواردەدات بۆ ئەو کەسانەی توندوتیژی پەیڕەودەکەن. لە کاتێکدا زۆربــەی هەرە زۆریــان خۆیان وەك شوێنێکی رێنمایی نەژادی نیشاندەدەن بۆ ئەو گەنجانەی توشی هەژانی کەسایەتی و پشێوی ناسنامە بوونەتەوە. هەندێکجار ئەو قوتابخانانە ژینگەیەکی لەبارن بۆ دەمارگیری ئاینی، بەهۆی کردنەوەی بوارێکی هاوبەش بۆ کارلێکردنی نێوان تاکەکان. هەندێکیشیان بە ئاشکرا لایەنگری ئەو گروپە توندڕەوانە دەکەن و هاوسۆزن لەگەڵیان. دەرچوانی ئەو سیستمە پەروەردەیە زیاتر ئامادەن بۆ وەرگرتنی بانگەشەی شـۆڕش دژی سیستمە سیاسیە ستەمکارەکان. دەرەنجامی ئەو هەموو فاکتەرانەش دەبێتە هۆی بەرزبونەوەی رادەی بێکاری و تەمەڵبوونی گەنجەکان، دواتر دەبنە ئامانجێکی ئاسان بۆ ئەو چەتە تاوانبارانە و بانگەشەکەرانی توندڕەوی. هەندێکیشیان راپێچی کاری نایاسایی دەکرێن، یان مێشك و هزریان پڕدەکەن و خاڵی دەبنەوە لە هەموو هەستێکی مرۆڤایەتی و چەسپاندنی خودی خۆیان لەسەر ئاستی کۆمەڵایەتی(27). بەمەش ئەو گروپە توندڕەوانە بەشێوەیەك لە شێوەکان وەکو خێزانێکی خەیاڵییان لێدێت بۆ ئەوانەی زۆر تامەزرۆی هەستکردنن بە ئینتیمابوون و هەبوونی ئامانجێك لە ژیانیان. ئەندامبوون لەناو ئەو گروپانە، رەنگە رێزگرتنی خۆیان لەلا بەهێزبکات و زیاتر متمانەیان پێببەخشێت. ئەمەش وادەکات گەنجە بێئومێدەکان هەستی کۆنترۆڵکردنی ژیانی خۆیان لەلا دروستببێت و ئومێدێك بۆ دەستەبەرکردنی ژیانێکی ئاسودەتر مسۆگەربکەن(28).

گرتنەبەری رێچکەی توندڕەوی بۆ یەکێکی وەکو سیدی ولد سیدنا،

که گەنجێکی مۆریتانی توندڕەوی سەر بە ڕێکخستنی قاعیدەیە لە وڵاتی مەغریبی ئیسلامی. نموونەیەکە لەسەر ئەو مەسەلەیە. چونکە پێش ئەوەی بچێتە ناو بازنەی توندڕەوییەوە، مادە هۆشبەرەکانی بەکارهێناوە و بەردەوام مەی خواردۆتەوە و دزی بچوکیشی کردوە، هەروەها دەستدرێژی سێکیشی ئەنجامداوە. کەچی تێکەڵبوونی بە فیکری ئیسلامی توندڕەو، لەدوا ساڵەکانی تەمەنی هەرزەکاریدا بووە، کاتێك هەر بەرێکەوت ڕێگەی کەوتۆتە ناو جیهانی یەکێك لە دیارترین زانا ئاینییە جیهادییە توندڕەوەکان. دواتر لە ڕێگەی یەکێك لە ناسیاوەکانی چەندین جار سەردانی قوتابخانەیەکی ئیسلامی کردوە لە دەرەوەی پایتەخت و لەوێ ئاشنابووە بە فیکر و دیدگای ئەمیرێکی ڕێکخستنی قاعیدە لە عێراق ئەویش (ئەبو مصعب الرزقاوی)یە(29).

لە هەمانکاتدا، گروپێکی سەلەفی بۆ بانگەشە و شەڕکردن، بوونە بەشێك لە ڕێکخراوی قاعیدە، کە لە روبەرێکی فراوانی جوگرافی لە وڵاتانی مەغریبی ئیسلامی بوونیان هەیە، ئەمەش وایکرد خەڵکێکی زیاتر بچنە ناو ئەو گروپانە بۆ جیهادکردن. ئەوانە توندوتیژی بە باشترین ڕێگە و فاکتەر دادەنێن بۆ ئازادکردنی خاکی موسڵمانان لە کۆتوبەندی نەزانین و کۆیلایەتی و فیکری عەلمانی. ڕێکخستنی قاعیدە لە مەغریبی ئیسلامی سودی لە توڕەیی و جۆش و خرۆشی گەنجانی مۆریتانی وەرگرتوە بۆ بەسەربازیکردنیان و مەشقپێکردنیان لە باکوری مالی. دواتـر گەڕاندنەوەیان بۆ ناو وڵاتی خۆیان تا هێرشبکەنە سەر ئامانجە سەربازی و باڵیۆزخانەکانی رۆژئـاوا و گەشتیارانی بیانی و کارمەندانی کارە مرۆییەکان.

نموونەکەی ولد سیدنا تیشکدەخاتە سەر چۆنیەتی فیکری جیهادی

جیهانی و چۆن ڕیشەی لەناو دابونەریتی سیاسەتی مۆریتانی داکوتاوە. ولد سیدنا پۆزشی بۆ توندڕەوی سیاسی و کردەوە تیرۆریستیەکانی بەوە دەهێنایەوە، کە کارێکی شەرعی ئیلاهیە و بەهۆی بارودۆخی ناوخۆی وڵاتەوە ڕودەدات. هەوڵە جیهادیەکانیشی بۆ سەرکەوتن بەسەر حکومەت لە ڕێگەی بەکارهێنانی توندوتیژی، یەکساندەکرد بەو کردەوانەی سوپا بەزۆر ئەنجامیان دەدات تا زاڵبێت بەسەر دەوڵەت و کۆمەڵگەی مۆریتانی. لە مۆریتانیا هەمیشە فەرماندەی کودەتاکان لە خوێنڕێژییەوە دەبنە خاوەنی ناوبانگێکی زۆر، بۆیە هەندێك لە جیهادییەکانی وەك ولد سیدنا خۆیان لەوان بە ڕاست و ڕەوانتر دادەنێن(30).

بنچینەی لۆژیکی بۆ پەروەردەکردنی روح و ویژدان سیفەتێکی هاوبەشە لەنێوان ژمارەیەك لەو گەنجانەی کەمەندکێشکراون بۆ ناو جیهانی توندوتیژی. بۆیە تێگەیشتن لەو کارلێکەرە مەترسیدارەی لەنێوان ستەمکاریی سیاسی و کەموکوڕی کۆمەڵایەتیدا هەیە، کارێکی پێویستە بۆ چارەسەرکردنی ئەو هۆکارانەی دەکەونە پشت توندڕەوی لە مۆریتانیا. چونکە فاکتەرە بونیادییەکانی وەکو دەسەڵاتدارێکی گـەنـدەڵ و جیاکاری کۆمەڵایەتی و ئـابـوری و کردەوەکانی چەوساندنەوەی حکومەت پەیڕەویدەکات، ستەمکاری دەخوڵقێنـێ و بەشدارە لە پەیدابوونی توندڕەوی. لە هەمانکاتدا فاکتەرێکی تری گرنگ هەیە، کە ڕێکخراوە توندڕەوەکان بە وتاری ئاینی گوزارشت لە ستەمکاریەکان دەکەن و بەرەو توندڕەوی ئاڕاستەیان دەکەن. بۆیە ئەو دەسەڵاتەی ئەو تۆڕانە مومارەسەیدەکەن بەشدارە لە پێکهێنانی گەنجانی توندڕەو.

گەڕاندنەوەی سەقامگیرییەکی لەرزۆک

هەمیشە مۆریتانیا بە کوانوی تیرۆریستان و ناجێگیری سەقامگیری دانراوە(31)، چونکە سنورەکانی بەردەوام لە پشێویدان و حکومەتیش لەوێ لاوازە. لە هەمانکاتدا بونیادی کۆمەڵایەتی بەرەو داڕمان دەچێت بەهۆی زنجیرەیەکی هەرەمی کۆمەڵایەتی چەقبەستوو لە ستەمکاری ئابوری و گەندەڵی سیاسی. بەڵام دوای هاتنی محەمەد ولد عبدالعزیز لە ساڵی 2009ەوە حکومەتی مۆریتانیا توانی هەڕەشەی تیرۆر لەسەر وڵات کەمتربکاتەوە، چونکە لە سەردەمی ولد عبدالعزیز دەوڵەت ڕێچکەیەکی فرە لایەنی گرتەبەر و چەند میکانیزمێکی دانا بۆ کۆنترۆڵکردنی بڵاوبونەوەی توندڕەوی. کە بریتیبوو لە هاندانی ئیسلامییەکان بۆ تێکەڵبوونیان بە مشتومڕی زانایانی ئاینی لەسەر توندوتیژی و یاخیبوون لە شەریعەتی ئیسلامی(32). هەروەها لەسەر چۆنیەتی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر. ئەو سیاسەتە بەرگریکارانە و چالاکە وایکرد مۆریتانیا رزگار ببێت لە زنجیرەیەك قەیران کە بەرۆکی ناوچەی کەنار و بیابانی گرتووە. ئەمەش مایەی سەرنجدانە، بەتایبەتی چونکە پێش چەند ساڵێك مۆریتانیا بە خاڵێکی لاواز دادەنرا لەڕوی سیستمی ئەمنی بۆ بەرەنگاربونەوەی تیرۆر لە ناوچەکە. وڵات ئامانجێکی هەمیشەیی گروپە تیرۆریستەکانە لە بیابان و خۆیان قایمکردوە. سەرەتاش بەو دەستدرێژییەی کرایە سەر بنکەی سوپا لە ساڵی 2005 دەستیپێکرد و بووە هۆی کوژرانی پانزە سەرباز، دواتر پەلاماردانی نەواکشۆت لەنێوان ساڵانی 2007 و 2011. بۆیە مۆریتانیا کەوتبووە ناو سەقامگیریەکی ناجێگیر و لاواز لەسەر دەستی رێکخستنی قاعیدە.

ئیسلامییە میانڕەوەکان بە دید و بۆچونەکانی خۆیانەوە، خواستی نێوەندگیرییان هەبوو لەنێوان دەوڵـەت و گروپە توندڕەوەکان. سەرکردایەتی پڕۆسەیەکی چاکسازی ئیسلامیان کرد. مشتومڕە ئاینیەکانی ئەو ئیسلامیانە وایکرد دووبارە جەخت لەوە بکرێتەوە، کە میانڕەوی ئاینی سودی سیاسی بۆ حکومەت دەبێت.

لە نەواکشۆت ساڵی 2009، ململانێی نێوان ئیسلامیە میانڕەو و توندڕەوەکان لەناو هۆڵەکانی زیندانەوە دەستیپێکرد، چونکە ژمارەیەك بەندکراو بەرگرییان لە بنەما ئاینیەکان و پێوەرکانی گرتنەبەری کاری توندوتیژی دەکرد وەك ئامانجێك لەپێناو گۆڕانکاری سیاسی و کۆنترۆڵکردنی کۆمەڵایەتی. رەخنەی توندیشیان لە زانایانی ئاینی گرت لەسەر ئەو کۆت و پێوەندانەی لەسەر توندوتیژی دانراوە لەلایەن دامەزراوەی ئاینییەوە. جیهادیەکان سوربوون لەسەر ئەو رەخنە توندەی لە ئیسلامیە سیاسیەکانیان گرتوە بەهۆی پەیڕەوکردنی فرەیی سیاسی.

لە رۆژنامەکاندا رۆشنبیرانی لایەنگری توندوتیژی ئیسلامی، دژی رەوتی چاکسازی بوون لەناو فکری ئیسلامیدا، کە پەیامی ئیسلام دووبارە لە بەرژەوەندی خۆیان دادەڕێژنەوە و دووبارە پێناسە بۆ پێوەر و بەهاکانی دەکەن. بۆ نمونە محەمەد ئەمین ولد محەمەد سالم کە بە «مەجلیسی» ناودەبرێت، ئیمامی مزگەوتی گەورەی نەواکشۆتی هەڵبژارد بۆ دانانی بنچینەی ئیسلامی سیاسی دیموکراتی. بەڵام سازشکردن لەنێوان بنەمای قورئانی راوێژ (شوری) و حوکمی دیموکراسی بە چەواشەکاریەکی تەواو و دەستێوەردانێکی رون و ئاشکرا دادەنرا لەو بنەمایانەی مرۆڤ دایناون لە مەزنی خودادا(33). هەروەها (لخدیم ولد سەمان)یش، کە سەرکردەیەکی دیاری رەوتی

جیهادی مۆریتانییه و پەیوەندی بە ڕێکخراوی قاعیدەوە هەیە لە باکوری ئەفریقیا. پێشکەشکردنی پڕۆسەی چاکسازی ئاینی لەلایەن ئیسلامیە مەدەنیە دیموکراسیەکانەوە ڕەتکردەوە و لە تۆمارەکانیدا کەسایەتی دیاری ناو ئیسلامی سیاسی میانڕەوی وەك محەمەد ولد ئەلددوی کردە ئامانج و بەلادان لەڕێگەی ڕاست و دروست تۆمەتباری کرد، چونکە بە سادەیی باوەڕی بە کێبڕکـێیەکی ئاشتیانەی سیاسی هێناوە. کەسانی وەکو ولد سەمان و هاوشێوەکانی دیکەی، بیرۆکەی خۆیان لە نوسینە فیکریەکانی سەر بە سەلەفیەت بە ڕێگەی نیشتمانپەروەری توندڕەوانە هەڵهێنجاوە، کە لەلایەن جیهادیەکانی عیراق و سعودیە و سوریا و یەمەن بەکاردەهێنرێت.

کەچی لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بەرهەڵستیە فیکریە سیاسیە ئیسلامیە و هاونیشتمانیە دیموکراسیە خاڵی کۆکراوەی نێوان (67) سەلەفییە توندڕەوەکەی ناو بەندیخانە نەبوو، ئەمەش بەهۆی پەیوەندی یان هاوسۆزیان لەگەڵ توندڕەوەکان و ڕێکخراوە تیرۆریستەکان(34). وەك چۆن ولد ئەلدو دەڵێت: گرنگە جیاوازی بکرێت لەنێوان باڵی توندڕەوی ئیسلامی سیاسی و ئەوانەی ئامادەی گفتوگۆن و دەیانەوێت دووبارە چاوبخشێننەوە بە فکرە چەقبەستوەکەیان دەربارەی کاری چەکداری. هەروەها لەنێوان ئەوانەی خواستی چاندنی تۆوی فیتنە و پشێوییان هەیە. بەپێی وتەکانی ئەلدو، دەکرێت دەستەی یەکەم ڕزگاربکرێن و لە بیروڕاکان بەشداریان پێبکرێت، بۆیە ئەو مشتومڕە سۆزداریانە پێویستن بۆ پەردە هەڵماڵین لەسەر گریمانە و بیرۆکە ئاینیە هەڵەکان، کە تیرۆر و کوشتن و تەکفیرکردن بە ڕاست دەزانن. سەبارەت بەو جیهادیانەی ئامادەی وەرگرتنی هیچ شتێك نین، ئەوا پێویستە دادگا ڕێچکەی خۆی بگرێتەبەر لەگەڵیان(35).

حکومەت ئەو جۆرە داڕشتنەی لا پەسەندبوو بۆ چاککردنی ڕەفتاری تیرۆریستەکان لەناو گرتوخانەکاندا. لە هەمانکاتدا، ئەو نەرمونیانیەی هەندێك لە بەندکراوەکان دەریانبڕی، نیشانیدا ئامادەن گفتوگۆ لەگەڵ حکومەت بکەن و تایبەتمەندییەکانی ئەو ڕێچکە ئیسلامیەی میانڕەوەکان خستویانەتەڕو باوەڕی پێبهێنن. ئەو دەستپێشخەرییەی حکومەت کردی، هاندەر و یارمەتیدەرێکی زۆر بوو بۆ ئەو کەسانەی بەهای ئەخلاقییان لەدەستداوە و پشتیوانی لە توندڕەوی دەکەن. هەرچەندە زۆرێکیشیان هێشتا سوربوون لەسەر دیدو بۆچونە نالیبراڵیەکەیان، بەڵام لیبراڵیزم ئامانجی ئەو کارە نەبوو، چونکە ئامانجی هەر بەرنامەیەکی خۆدروستکردنەوە، بریتییە لە گۆڕانکاریەکی گەورە لە هەڵوێست بەرامبەر توندوتیژی، نەك پلورالیزمی دیموکراسی.

کەچی سەرباری ئەوەش هەندێکجار گفتوگۆکان دەگەیشتنە بنبەست و هیچ ئەنجامێکی ئەرێنی نەدەبوو، چونکە زیاتر لە بیست زیندانی پێداگریان لەسەر چوارچێوە و پێوەرە فیکریەکانیان دەکرد، کە چاوپۆشی دەکات لە بەکارهێنان و هاندانی توندوتیژی لەپێناو گۆڕانکاری سیاسی و کۆمەڵایەتی. لێرەدا چەند پرسیار دەمێنێتەوە لەسەر ڕێژەی ڕاستەقینەی هەرەس (گەڕانەوە بۆ تـاوان). لەسەر هەرەسیش دوو نمونەی نوێمان هەیە، ئەوانیش دوو کەسایەتی سەلەفی سەرەکین؛ مەجلیسی و محەمەد مەحمود ولد سبتی، کە ئەمەی دواییان بە داود ناسراوە. سەرۆك ولد عبدالعزیز لە ساڵی 2010 لێبوردنی بۆ مەجلیسی دەکرد و لە ساڵی 2015ش دوای چوارساڵ زیندانی داود ئازادکرا. دواتر لە ساڵی 2015 دووبارە هەردووکیان دەستگیرکرانەوە بە گومانی تێوەگلان لەگەڵ تۆڕێکی جیهادی سەلەفی.

حکومەت بە ستراتیژیەتێکی پێشوەختە و پتەو هەڵمەتێکی نەرمونیانی گرتەبەر بۆ بەرەنگاربوونەوەی تیرۆر. سەرۆك ولد عبدالعزیز دژە بەرگریەکانی بەهێزکرد لـەوڵات و سوپای تازە کـردەوە و چەند ستراتیژیەتێکی دانا، کە ئامانج لێی کەمکردنەوەی توندڕەوی بوو لای دانیشتوانە لاوازەکە. چەند بەرنامەیەکی دانا بۆ ریشەکێشکردنی توندڕەوی، مەبەستیش لێی خۆ دروستکردنەوەی ئەو بەندکراوانەیە کە تاوانبارن بە تاوانی تیرۆر. لە لایەکی تریش فشاری سەربازی لەسەر تۆڕی توندڕەوەکان زیاترکرد(36). هەروەها بونی خۆی لە ناوچە دورەدەستەکان بەهێزترکرد لە رێگەی کۆنترۆڵکردنی سنور و ئەو رێگاوبانانەی بەیەکەوە دەیانبەستێتەوە، ئەوەش بە یارمەتی ویلایەتە یەکگرتوەکان و یەکێتی ئەوروپا(37). جگە لەوانەش حکومەت فشاری خستە سەر مزگەوتەکان و زیاتر چاودێری ئەو بانگخوازە توندڕەوانەی دەکرد، کە گومانیان لەسەربوو، بەشێوەیەکی بەرنامە بۆداڕێژراو ئەو کەسانەی دەستگیردەکرد، کە هاندەری توندڕەوین، یان نیازیان هەیە بچنە ناو گروپە چەکدارەکانی سوریا.

ئەو هەڵوێستەی سـەرۆك ولد عبدالعزیز پەیڕەویکرد، زۆر پێچەوانەی هەڵوێستی هاوتا مالییەکەی بوو، کە بەهۆی تاکتیکی پێکهێنانی گروپی جیاجیا، حوکمی ناوچە دورەدەستەکانی دەکرد، ئەو هۆز و دەستە کۆمەڵایەتیانەشی پاداشتدەکرد، کە دەیانتوانی بگەنە چاودێری دەوڵەت و بازاڕە نایاساییەکان(38). دەستکاریکردنی پەیکەری فەرمی بۆ حوکم لە مالی و گرتنەبەری رێگەی نایاسایی لەلایەن کارمەندانی دەوڵەت و گروپە رەگەزیی و نوخبەی ناوخۆیی و تاقمە چەکدارەکان بۆ بەهێزکردنی بەرژەوەندیەکانیان، ئەمانە هەموویان ئەو رێچکەیەیان دیاریدەکرد کە وڵات بەرێوەدەبات و بەرەو لێواری دەبات(39).

پێچەوانەی هەندێك وڵاتی دەوروبەر، مۆریتانیا زوو زانی کە سروشتی حوکمکردن لە مالی بە ئاسانی ناوچەی باکوری نوقمی ئاڵۆزی، هاتنی بە لێشاو، بەزاندنی سنورە نیشتمانیەکان، تاوان و توندڕەوی، کردوە. بەو شێوەیە تاوانی سیاسی و کۆمەڵگە هەڕەشەیەکی راستەوخۆیان بۆ سەر سەقامگیری مۆریتانیا دروستدەکرد. بەپێی ڕەهەندی سنوربڕی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان، کە وادەکات دروستکردنی پەیوەندی خێڵەکی و ڕەگەزی قورس بێت لەناو سنوری هەرێمەکەدا. کەچی ئینتیما نەژادی و خێڵەکیەکان لەسەر سنوری مۆریتانی لەگەڵ مالی بڵاودەبێتەوە و تێیدا رەگەزی دیار لەناو بزوتنەوەی تیرۆریدا پەیدادەبێت. وەکو گروپی تەوحید و جیهاد لە ڕۆژئاوای ئەفریقیا لە هۆزی لمحار، کە گروپێکی عەرەبی کاریگەرن و بنکەیان لە (غاو)ەو پەیوەندی خێڵەکی و بازرگانی لە باشوری جەزائیر و مۆریتانیادا هەیە. هەمان شتیش لەسەر ئەو کەسانە جێبەجێدەبێت، کە بە مۆریتانی عەرەبی ناودەبرێن و لەناو ڕێکخراوی قاعیدە لە مەغریبی ئیسلامی کاردەکەن(41). ئەو تۆڕانە سنور دەبڕن و پەیوەندیەکی سیاسی و خێڵەکی پتەویان هەیە، ئەمەش وادەکات مۆریتانیا هەمیشە یاریکەرێکی گرنگبێت لەو هەوڵە بەردەوامانەی دەدرێن بۆ چارەسەرکردنی ناکۆکی نێوان حکومەت و تاقمە توندڕەوەکانی ناو مالی.

زۆرجار ئەو کردەوە توندوتیژییانەی لەناوچەکانی دەوروبەر رودەدەن، ڕێگە خۆش دەکەن تا کۆمەڵگەکانی سەر سنور وردەوردە ببنە ناوەندێکی خراپ بۆ ئەو داواکارییە نەژادیە توندڕەوانەی سنور دەبڕن و تاوان ئەنجامدەدەن. بۆیە بەکارهێنانی باکوری مالی وەك پەناگەیەکی تیرۆر جێگەی مەترسیە. ئەمەش وایکرد مۆریتانیا لەسەرەتای ساڵانی 2010 و 2011 چەند پەلامارێکی ئاسمانی و هێرشی کۆماندۆسی بکاتە سەر سنور دژی شانە توندڕەوەکانی سەر بە ڕێکخراوی قاعیدە لە وڵاتی مەغریبی ئیسلامی(42). دوای بەرپابونی یاخیبوون و هەڵگەڕانەوەی

ساڵی 2012، نەواکشۆت بەشێوەیەکی راستەوخۆ بەشداریکرد لە دانوستاندنەکان لەبارەی قەیرانی نێوان گروپەکان، کە لە باکوری مالی ئەنجامدەدران. فەرماندە مۆریتانییەکان پەیوەندیە مێژوییەکانی نێوان هۆزە عەرەبیەکان لە مالی بەکاردەهێنن بۆ پێشخستنی روداوەکان بەشێوەیەکی باشتر لەپێناو کۆنترۆڵکردنی ناوچەکە(43).

رێگەی قورس بۆ بەرەوپێشەوەچوون

رەنگە هەوڵەکانی بەرەنگاربوونەوەی تیرۆریستان یارمەتیدەر بووبێت لە روبەڕوبوونەوەی ئیسلامییە توندڕەوەکان، بەڵام هۆکارەکانی پشت ئەو توندڕەویە لەناو کۆمەڵگەی مۆریتانی چارەسەر نەکراون. چونکە سەرکەوتنی سەرتاسەری مۆریتانیا لە بەرپەرچدانەوەی پەلامارە تیرۆیستییەکان، مانای ئەوە نیە لە مەترسی دورکەوتۆتەوە. دۆزینەوەی چارەسەر بۆ کێشەکانی توندڕەوی پێویستی بە هێزێکی تـەواوە، کە هاوشان بێت لەگەڵ بەشداری بزاڤی توندڕەوی لەگەڵ چالاکیە نابزاوتییەکاندا. وەکو بەهێزکردنی حکومەت و وەبەرهێنان لەناوچە فەرامۆشکراوەکان و گرەنتی یەکسانی لە رەخساندنی هەلی ئابوری بۆ دانیشتوانە هەژارەکە و باشترکردنی دادپەروەری کۆمەڵایەتی.

تا ئێستاش مۆریتانیەکان بەشێکی زۆری جیهادییە شارەزاکان لە تەکتیکی شەڕ پێکدەهێنن، کە لەناوچەی کەنار و بیابان کاردەکەن. فەوجێك لە شەڕکەری مۆریتانی شانازی بەوە دەکات، کە زۆرترین ئەندامی دیاری لەناو دامەزراوەی بیابانی یاخیبوو هەیە. بەراورد بەرێژەی ژمارەی دانیشتوانەکەی، هیچ وڵاتێکی تر لەناوچەی کەنار و بیابان هێندەی مۆریتانیا ئەو ژمارە زۆرە لە تیۆریسێنی جیهادی و رەگەزی تیرۆریستی دیار بەرهەمناهێنێت (44). مۆریتانیا بە دەرکردنی جەنگاوەرە شارەزاکان بۆ پشت سنورەکان و رۆیشتنی زۆرملـێی جیهادییەکان بەرەو مالی و لیبیا، لەڕوی سەربازیەوە سودێکی زۆری

بینیوە. بۆیە ئەگەری گەڕانەوەی ئەو جەنگاوەرە شارەزایانە پێویستە جێگەی مەترسی بێت بۆ حکومەتی مۆریتانی(45). چونکە تائێستاش وڵات لەبەردەم ئەگەری نوێبونەوەی کردەوە توندوتیژەکاندایە لە باکوری مالی. تائێستا وڵات پێشوازی لە دەیان هەزار کۆچبەری مالی دەکات لەناو خێوەتەکانی مبیرا لەرۆژهەڵاتدا.

خاڵە هەرە لاواز و هەستیارەکەی تر، بریتییە لەو پێشکەوتنە هێواشەی حکومەت لەسەر چارەسەرکردنی نادادپەروەری کۆمەڵایەتی ریشە داکوتراو و ستەمکاریە نەژادی و رەگەزیەکاندا هەیەتی، چونکە هەموو نمونەکانی توندڕەوی ئەوە بەدیار دەخەن، کە زنجیرە هەرەمیە سیاسی و کۆمەڵایەتی و نەژادییەکان رۆڵێکی گرنگ دەگێڕن و وەها لە مۆریتانییەکان دەکات توڕەبن و روبکەنە توندڕەویی سیاسی(46). بۆیە تا ئەوکاتەی کەموکورتییە رێچکەیەکانی وڵات لە بواری فەرمانڕەوایەکی حەکیمانە و سەروەربوونی یاسا و دادپەروەری کۆمەڵایەتی بەشێوەیەکی ریشەیی چارەسەردەکرێت، ئەو کاتە مۆریتانیا لەو دۆخە هەستیارە دێتەدەر و بەرەو رێگەی سەرکەوتنی پڕ لە بەربەست دەچێت، بەڵام ئەوەی مایەی نیگەرانیە، سەرۆك ولد عبدالعزیز خۆی لە چاکسازیە قورسەکان لادا، کە دەکرا ببێتە چارەسەرێکی ریشەیی بۆ پشێویە کۆمەڵایەتییەکان و توندڕەوی. هەرچەندە دەستکەوتەکانی لە بواری ئەمنی و پاشەکشەکردنی مەترسی تیرۆر جێگەی مشتومڕ نیە. هەروەها هەر لە ساڵی 2012ەوە گەشەسەندنی ئابوری گەیشتە زیاتر لە 5% ساڵانە(47). لە پێشکەوتنی ژێرخانی ئابوری و کەمبوونەوەی هەژاری رادەبەدەریش بەرەوپێشەوەچونێکی بەرچاوی هەبووە(48).

بەڵام لەگەڵ ئەوەدا دەکرا زیاتریش بکرێت، چونکە تائێستا مۆریتانیا بەدەست گەندەڵییەکی زۆر و دابەشبوونێکی نایەکسانانەی سامان و سەرچاوە گشتیەکانەوە دەناڵێنێت. تائێستا پەروەردە لە قەیراندایە و دەستەبەرکردنی ئاوی خواردنەوە و کارەبا و

خزمەگوزاریە تەندروستیەکان زۆر کەم و ناهاوسەنگن. لەکاتێکدا هەوڵەکانی حکومەت بۆ وەبەرهێنان لە سەرمایەی مرۆیی و دەستەبەرکردنی داهات بۆ خێزانەکان زۆر لاوازترە و بەشێوەیەکی خراپ جێبەجێدەکرێت. هەروەها دابەشبونی کۆمەڵایەتی و پشێوی سیاسی سەبارەت بە مافەکانی زەوی و جیاکاری رەگەزی و نەژادی لەناو دەزگا سیاسی و بیرۆکراتیەکانی دەوڵەتدا بەرەو خراپتر چوون(49).

حەراتەکان، کە ئێستا زۆرینەی دانیشتوانن بە رێژەی (40%) و زۆرینەی زۆری سەربازانی ناو سوپا پێکدەهێنن بە رێژەی (70%)، زۆرترین پێداگرییان هەیە لەسەر یەکسانیی کۆمەڵایەتی و تێکەڵکردنیان بە پۆستە کاریگەرەکان و دەسەڵات(50). لەکاتی هەڵمەتی هەڵبژاردنە سەرۆکایەتیەکەی ساڵی 2014ش لەسەر ستەمکاریە کەڵەکەبووەکان ئۆقرەیان لێهەڵگیرا و بەڕوی حکومەتدا تەقینەوە، کاتێك کە «بیرام ولد والداه ولد» ئەعبیدی خۆی کاندیدکرد، کە چالاکوانێکی دژی بەکۆیلایەتیکردن بوو.

چالاکی حەراتەکان بۆتە سەرچاوەی بێزارییەکی زۆر بۆ حکومەت، کە ترسی دروستکردنی بەرەیەکی یەکگرتوی رەشپێستەکان دەکات لە مۆریتانیا (حەرات و مۆریتانیە بە رەچەڵەک ئەفریقییەکان) دژی سپیپێستەکان. کە مەغریبیی سپی پێدەڵێن. ئەو ململانێ کۆمەڵایەتی و نەژادیانەش زۆرجار لەگەڵ ئایین بەریەك دەکەون.

ولد ئەعبیدی، کە بە پلەی دووەم هات لە هەڵبژاردنە سەرۆکایەتیەکەی ساڵی 2014دا، یەکێکە لەو نمونانەی لە ساڵی 2012ەوە سەرئێشەکانی لەگەڵ دەسەڵاتداران پەیدابوو، کاتێك کتێبی زانایەکی ئاینی لە مەزهەبی مالکی سوتاند، چونکە پێیوابوو هانی کۆیلایەتی دەدات. ئەو کتێب سوتاندنە زریانێکی لە مۆریتانیا دروستکرد، چونکە خۆپیشاندەران و پیاوانی ئاینی ولد ئەعبیدی و رێکخراوەکەیان بە دەستپێشخەری بۆ

زیندوکردنەوەی بزوتنەوەی کۆیلایەتی لە مۆریتانیا تاوانبارەدەکرد. رەخنەی توند لە خۆی و چالاکوانەکانی تر گیرا و یەکێك لە ئیمامەکانی نەواکشۆت لە گوتارێکیدا بە شێوەیەکی راشکاوانە بە (شەیتان و تاوانبار وەسفیکردن ئەگەر لە شوێنی خۆیان نەوەستێنرێن، ئـەوا قورئان و زاناکانیش دەسوتێنن)(51). لە تشرینی دووەمی ساڵی 2014 ولد ئەعبیدی بەهۆی بڵاوکردنەوەی (بانگەشەی رەگەزپەرستی) و (ئینتیمای بۆ رێکخراوێکی ناشەرعی و سەرکردایەتیکردنی خۆپشاندێکی بێمۆڵەت و ئەنجامدانی توندوتیژی دژی پۆلیس) دەستگیرکرا، وەك ئەوەی لە رۆژنامەی گاردیان بڵاوکرایەوە(52). ژمارەیەکی زۆر لە هاورێکانی بە شێواندنی ئاشتیی کۆمەڵایەتی تۆمەتبارکران، ئەمەش بەهۆی هۆشیارکردنەوە و کۆکردنەوەی حەراتەکان لە مۆریتانییە رەشپێستەکان، بۆ ئەوەی تانە لە یاسا و مومارەسە رەگەزپەرستییەکان بدەن، کە لەپێناو دەستبەسەرداگرتنی زەوی و پاراستنی مافەکانی زەویوزار ئەنجامدەدران(53). هەروەها پشێوی لەسەر دەقە ئاینییەکانیش دروستبوو، کە چاوپۆشی دەکات لە جیاکاری کۆمەڵایەتی و نـەژادی. کاتێك دادگای توانیبووی لە باکوری رۆژئـاوای وڵات سزای لەسێدارەدان بەسەر (محەمەد شێخ ولد ئەمخیتەر)دا بسەپێنێت، بەهۆی بڵاوکردنەوەی وتارێك کە تێیدا (محمد)ی پەیامبەر بە کەم دەزانێت. بەپێی رۆژنامەی فرانس پرێس، وتارەکەی ولد ئەمخیتەر رەخنەی لە هەندێك دەقی ئاینی گرتووە، کە درێژە بە (سیستمێکی کۆمەڵایەتیی ستەمکار) دەدات دژ بە چینی خوارەوەی «پشتگوێخراو و گیرۆدەی دەستی جیاکاری هەر لە کاتی لەدایکبونیەوە»(54). ئەو وتارە بووەهۆی دروستبوونی ناڕەزایی و گردبونەوە لەبەردەم کۆشکی سەرۆکایەتی، کە سەرۆکی ناچارکرد داوای دانبەخۆداگرتن و هێمنی پارێزی بکات و بەڵێنیدا رێکاری پێویست بۆ بەرگریکردن لە ئیسلام و پێغەمبەرەکەی بگرێتەبەر(55).

لە بەشی مۆریتانیای دۆڵی روباری سەنگالیش گردبونەوەی بەکۆمەڵ رێکخراوەنەتر ئەنجامدەدرێن، چونکە مۆریتانییە

ئەفریقیەکان لەپێناو دادپەروەری و یەکسانیدا لە ڕێگەی چەندین ڕێکخراوی وەکو (دەست بۆ رەگەزنامەکەم مەبە) خەباتدەکەن. پشێویە نەژادییەکان لەو دۆڵەدا، لە بێمتمانەیی و گومانی ئاڵوگۆڕکراو لەنێوان مۆریتانیە رەشەکان و رەنگ کراوەکان سەرچاوەی گرتووە و لەنێو (مەغریبییە سپیەکان) و (جوتیارەکان)دا زۆر باوە. هەروەها تێبینیدەکرێت چۆن ڕێکخراوە نەژادیەکان هەڵمەتی بەرهەڵستیکردنی پڕۆژەکانی وەبەرهێنان و دامەزراوە خۆراکیەکان و کێڵگە فرەڕەگەزیەکانی سەرۆك دەکەن. حەراتەکان و مۆریتانییە بە رەچەڵەک ئەفریقییەکان بەشێوەیەکی توند دژی ئەو پڕۆژە سەرمایەگوزارییانەن، کە لەلایەن مەغریبیە سپیەکانەوە قۆرخکراون.

سەرۆك ولد عبدالعزیز توانی تاڕادەیەك کۆنترۆڵی ئەو پشێویە کۆمەڵایەتییانە بکات، چونکە ژەنراڵ سوڵتانی ولد محەمەد سەیادی وەك سەرۆکی ئەرکانی درك دانا، کە لە چینی پشتگوێخراوەکانی مۆریتانیایە، هەروەها مامادو دیالو باتیا، وەزیری بەرگری نیشتمانی، کە مۆریتانییەکی ئەفریقیە. ئەمەش هەنگاوێکی باشە بۆ بەرەوپێشەوەچوون، هەرچەندە هەردووکیان لەژێر سەرپەشتی هاوپەیمانی نزیك سەرۆکن. ژمارەیەکیش لە حەراتەکان پلە بەرزکردنەوەی ژەنراڵ دەیانگرێتەوە، ئەمەش هەر هەنگاوێکی تری سەرۆك بوو، بەوەی کە لە زەروریەتی تێکەڵبونی کەمینەکان لەناو حکومەت تێدەگات. جگە لەوانەش لەساڵی 2013 ولد عبدالعزیز ئاژانسێکی نیشتمانی دامەزراند بۆ نەهێشتنی پاشماوەی کۆیلایەتی و هەژاری. هەروەها بۆ بنبڕکردنی تیرۆر و پاشماوەی کۆیلایەتی، لیژنەیەکی وەزاریی پێکهێنا بۆ سەرپەرشتیکردنی هەماهەنگی و جێبەجێکردنی ئەو نەخشەرێگایەی حکومەت بە هەماهەنگی لەگەڵ نەتەوەیەکگرتوەکان ئەنجامیدەدا. لە ئابی ساڵی 2015شدا حکومەت یاسای توندی دەرکرد بۆ ئەوەی جێگەی ئەو یاسایە بگرێتەوە کە لەساڵی 2007ەوە دەرچووبوو، کە کۆیلایەتی بە تاوان دادەنا. لەناو دەقی یەکێك

لەو یاسا نوێیانەدا دامەزراندنی دادگای تایبەت بۆ بەدواداچوون لەو کەسانەی تاوانی بەکۆیلەکردن ئەنجامدەدات و سزای زیندانیان بەسەردا دەدات. لە هەمانکاتدا ڕێکخراوە ناحکومیەکان دانیان پێدانرا و مافی بەرگریکردن لە قوربانیانی کۆیلەکردنی پێبەخشرا.

توانای هاتوچۆکردنی سەرۆك ولد عبدالعزیز لەناو کێڵگە پڕ لە مینی سیاسەتی نەژادی و ڕەگەزپەرستیی بەردەوامنابێت، ئەگەر چاکسازیەکی سەرتاسەری لەگەڵدا نەبێت، چونکە حکومەت تەنیا پێشکەوتنێکی بچوکی بەخۆیەوە بینیبوو لە چارەسەرکردنی ئەو ستەمکارییەی بەرامبەر حەراتینەکان و مۆریتانییە بە ڕەچەڵەک ئەفریقییەکان دەکرا. ئەو کێشانەی ڕادەی توندڕەوی زیاتر دەکرد لەناو ئەو کۆمەڵگەیانەدا، کە تەنیا چەند فاکتەرێکی کەمی هەبوو بۆ داواکردنی دادپەروەری.

ڕون نیە تا چەند سەرۆك ئامادە و بەتوانایە لەسەر بەرەوپێشەوەچوون و ئەنجامدانی چاکسازی لە دامەزراوە فەرمی و نافەرمیەکان و ئەو ڕێسا و ڕێکارانەی پشتیوانی لە جیاکاری و مەحسوبیەت و ناکۆکی میراتی نوێ دەکەن. سیستمی سیاسی دەسەڵاتێکی جەوهەری بە سەرۆك دەبەخشێت بۆ ئەنجامدانی گۆڕانکاری، بەڵام لە هەمانکاتدا سەرۆکیش توشی ئەگەری بەربەست و دەستگرتن دەبێتەوە لەلایەن ئەو کەسانەی بەرژەوەندی تایبەتیان هەیە و چاکەیان بەسەر سەرۆکەوە هەیە. چونکە ئەو شێوازە گشتیە تا ماوەیەکی زۆر هەژمونی بەسەر سیاسەت و ئابوریدا کێشابوو، سەرباری ئەوەی چەندین جار سیستمی وڵات گـۆڕدرا. لە ناوەندی دەسەڵاتدا زۆرجار خودی سەرۆك خۆی بەشدارە لە پەیوەندیی خێزانی و پەیوەستبوون(56)، کاتێک پرۆسەی دووبارە ڕێکخستنەوەی دابەشبونی دەسەڵات دێتەئاراوە، وەك ئەوەی لە حاڵەتی کودەتادا ڕودەدات، ئیدی گۆڕانکاری لەناو خودی کوتلەی

باڵادەستدا روودەدات. بۆ نمونە: کاتێك ولد عبدالعزیز بووە سەرۆك کۆمار، ئەو قۆرخکردنەی پیاوانی بازرگانی لە هۆزی اسماسید هەیانبوو لە سەردەمی ولد التایع، بوون بەهاوپەیمانی ولد عبدالعزیز و ئەندامانی هۆزەکەی هەوڵی چاکسازی لە سیستمی میراتی نوێی* چەسپاو و یاخیبوو لە گۆڕانکاری، ئەرکێکی قورسە و ولد عبدالعزیز دوودڵ بوو لە ئەنجامدانی. لەکۆتایشدا داهاتوی سیاسی سەرۆك بەندە بە تۆڕی دەستەبژێرەکان و پەیوەندییە کڕیارییەکان.

کۆتایی:

ئەو دەستکەوتانەی ولد عبدالعزیز بەدەستیهێناون، گرنگن بۆ وڵاتێك کە روبەڕوی سیاسەتێکی لاواز و حزبیی سەربازی و پشێویی نەژادی و رەگەزپەرستی بۆتەوە، کەچی سەرباری ئەو پێشکەوتنەی بەرەو سەقامگیری براوە، بەڵام تائێستا مۆریتانیا لەبەردەم مەترسی پشێوی کۆمەڵایەتی و سیاسیدایە.

کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی، لەسەروشیانەوە ویلایەتە یەکگرتوەکان و فەرەنسا و یەکێتی ئەوروپا دەتوانن رۆڵی گرنگ بگێڕن لە بەهێزکردنی سەقامگیری لە مۆریتانیا، کە پاڵپشتێکی سەرەکی ستراتیژیەتی رۆژئاوایە لەناوچەی کەنار، چونکە ئەگەری رزگارکردنی وڵاتانی لاواز و تینوو بۆ چارەسەرکردنی کێشە زۆرەکان بە بەهێزکرنی تواناکان ئەنجامدەدرێت. بە پێچەوانەوە ناتوانرێت وڵاتێك رزگاربکرێت ئەگەر خۆی خواست و فاکتەری بەهێزی نەبێت بۆ ئەنجامدانی ئەو ئەرکە سەرەکیە بۆ وڵاتەکەی و باوەڕی پێنەکرێت یان فشاری نەخرێتە سەر بۆ باشترکردنی شێوازەکانی. ئەو تایبەتمەندیەی نێوان توانا و ئارەزو، شوێنەواری لەسەر سیاسەتە بەهێزەکەی رۆژئاوا دروستدەکات، کە

دەبێت چەندین دەستە لەناو وڵاتانی لاواز لەیەك جیابکاتەوە(57). ئامانجی دیاریکراو بریتیە لە بەهێزکردنی ئەو وڵاتەی تا چ رادەیەك توانای دەرچونی هەیە لەو تەنگەژانە و باشترکردنی ئەدای ئەو وڵاتانەی دەیانەوێت ئەوە بکەن، بەڵام ناتوانێت بەشێوەیەکی باشتر حوکمی هەرێمەکەی خۆی بکات.

مۆریتانیا لە ریزی وڵاتە لاواز و شکستخواردوەکانە، بەڵام خواستێکی هەیە بۆ بونیادنانی توانا نیشتیمانیەکانی. ئەمەش پێچەوانەی سەرکردایەتی مالیە، کە خۆی رادەستی تۆقاندنی تیرۆریستی و فشاری کاریگەرییە تاوانکارییەکان کـردوە. ولد عبدالعزیز توشی هەمان روبەڕوبوونەوەی ئەمنی هات، بەڵام پێداگریکرد لە کارەکەی، بۆیە شایستەی پشتیوانیکردنی نێودەوڵەتییە. ئەو یارمەتییە سەربازی و ئەمنییانەی لە ویلایەتە یەکگرتوەکان و یەکێتی ئەوروپاوە دێن، کارێکی پێویستە بۆ مۆریتانیا بە مەبەستی پاراستنی سنورەکانی و بەهێزکردنی بەرگریەکانی تا روبـەڕوی توندڕەوە چەکدارەکان ببێتەوە، ئەوانەی لە ناوچەی کەنار و بیابان دەسوڕێنەوە. هەروەها پێویستە هاوبەشە نێودەوڵەتیەکانی مۆریتانیا زیاتر وەبەرهێنانی سەرچاوەکانی مەشقپێکردن بۆ کارمەندانی سەر سنور بکەن، یارمەتیدانی حکومەتی مۆریتانیاش بۆ پێشخستنی ئامادەکاریەکانی. ئەمە جگە لە باشترکردنی میکانیزمی پەیوەندیکردن و گۆڕینەوەی زانیاری لەنێوان ئاژانسەکانی جێبەجێکاری یاسا (وەک پۆلیس و درك و گومرگ)(58).

وەك چۆن پێشینەکانی ولد عبدالعزیز، فەرماندەکان، تەنانەت بەهێزەکانیش، هەمیشە لەبەردەم ترسێکی گەورەدان، چونکە ئەو دابەشبوونە سوپا لەبەریەك هەڵدەوشێنێتەوە، کە دامەزراوەیەکی باڵادەستە لە مۆریتانیا. لە ساڵی 2005، لە 90%ی ئەفسەرانی سوپا

لە مەغریبیە سپییەکان بوون، کە عەرەبی بەربەرین. لەکاتێکدا تەنیا لە 7% حەراتینەکان بوون و لە 3% ئەفریقیە رەشپێستەکان بوون. لە رێسای هەرەمی دەسەڵاتدا، هەندێك لەو سەرژمێریکردنە پێچەوانە بۆوە، چونکە حەراتەکان بەرێژەی 70% لە سەربازانی بەناچاری بوون، ئەفریقیە رەشپێستەکان لە 5% بوون مەغریبیە سپیەکانیش لە 25% بوون(59). دابەشبوونە خێڵەکییەکان ئەو دۆخەی ئالۆزترکرد لەناو هەیکلی سەرکردایەتی سوپادا، لەبەر نەبوونی هاوسەنگی نەژادی و رەگەزی، چونکە ئەو ئەفسەرانەی لە هۆزە هەژموندارەکانی پەیکەری سیاسی و ئابوری وڵاتەوە هاتبوون، کەمینە بوون لەناو چینی سەربازیدا. ئەم ناسەقامگیریە ناوخۆییەش زیاتر سیستمەکە لاواز دەکات و توانای روبەڕوبوونەوەی خیانەت و لێکترازانی نیە لە کاتی قەیرانەکان.

پشتبەستنی ولد عبدالعزیز بەو دامەزراوەیە لەپێناو مانەوەی سیاسی، وەها دەکات هەمیشە لەبەردەم مەترسییەکی ناوخۆییدا بێت، کە لە روی ژمارەوە هێزی هەژموندارن بەسەر ئەفسەرانەوە(60).

پێویستە ویلایەتە یەکگرتوەکان و یەکێتی ئەوروپا فشار لە ولد عبدالعزیز بکەن بۆ ئەوەی کاربکات تا وڵات بەرەو گەشەسەندنی کۆمەڵایەتی دادپەروەرانەتر ببات. هەروەها مەشقپێکردنی هێزە چەکدارەکان و ئەو دەزگایانەی راسپێردراون بە رزگارکردنی یاسا لە وڵات. پێویستە ئەو وڵاتانە زیاتر وردببنەوە لەسەر باشترکردنی بەهرەی شەڕکردن و کۆکردنەوەی زانیاری و هەماهەنگی ئەمنی نێوانیان. لەگەڵ ئەوەشدا پێویستی بە بەرنامەیەك هەیە بۆ بەهێزکردنی پەیوەندییە مەدەنی و سەربازیەکان و رێزگرتن لە یاسا و مافەکانی مرۆڤ، چونکە گەشەسەندنی ئابوری و نوێکردنەوەی سەربازی ئەگەر سەرتاسەری نەبوو، ئەوا دەگاتە رێگەیەکی بنبەست.

پەراوێزەکان:

1 Alain Antil and Céline Lesourd، “Unehirondelle ne fait pas le printemps. Grammaire des mobilisationssociales et politiques et retour de la question negro-mauritanienne” [One swallow does not make a summer: Principles of political and social mobilization and return of the negro-Mauritanian question]، LAnnée du Maghreb 8 (2012): 407–29.

2 لە بڕوانە:: ArmelleChoplin، “Post-Politics and Subaltern (De) Mobilization in an African City. Nouakchott (Mauritania)،” Journal of Asian and African Studies (2014): 49.

3 Riccardo Ciavolella and Marion Fresia، “Entre démocratisation et coups dÉtatHégémonie et subalternité en Mauritanie” [Between democratization and coups d›état: Hegemony and subalternity in Mauritania]، Politiqueafricaine 114 (2009): 5–23.

4 لە بڕوانە ::ZekeriaOuld Ahmed Salem، “Les mutations paradoxales de lislamisme en Mauritanie” [The paradoxical metamorphosis of Islamic activism in Mauritania]، Cahiers détudesafricaines 206–207 (June 2012): 635–64.

5. مۆریتانیەکان بەشێکی زۆریان لە کەسە نزیکەکانی ئوسامە بنلادن بوون. لەوانەش مەحفوز ولد ولید و ئەحمەد ولد نعمان و ئەحمەد ولد عبدالعزیز و محەمەد ولد صلاحی و ولد سیدی محەمەد: Islamic Insurgency in Mauritania: The Local Stakes of the Sahelian Crisis” (Sahel Research Group Working Paper No. 003، University of Florida، August 2014)،http://sahelresearch.africa.ufl.edu/files/Yahaya_StakesMauritania_Final.pdf.

Constant Hames، “Le Rôle de lIslamdans la 6 SociétéMauritanienn econtemporaine” [The role of Islam in contemporary Mauritanian society]، Politiqueafricaine 55 (October 1994): 46–51،http://www.politique-africaine.com/numeros/pdf/055046.pdf.

Cedric Jourde، "Ethnicity، Democratization، and Political Dramas: Insights 7 into Ethnic Politics in Mauritania،" African Issues 29، no. 1 (2001): 26–30.

Kenneth Noble، "An African Exodus With Racial Overtones،" New York 8 Times، July 22، 1989،http://www.nytimes.com/198922/07// world/an-african-exodus-with-racial-overtones.html

9 ڕێچکەی سۆڤیەتی سنوری هۆز و دەوڵەت تێدەپەڕێنێت. تا ماوەیەکی زۆریش وەکو پەناگەیەکی روحی بۆ گروپە کۆمەڵایەتی و خێڵەکی و نەژادیە جیاجیاکان کاری دەکرد. لەوانەش کەمینەکان، هەروەها وەکو هێزێکی هاوسەنگ و گرنگ هەوڵیدەدا کار لەگەڵ ئیسلامی و سەلەفیەکان بکات لەپێناو گۆڕینی سیستمی سیاسی و کۆمەڵایەتی لە وڵات.

..YahyaOuld el-Bara، "Mutations des formes de religiosité : sources et débats" [Changing forms of religiosity: source and debates] in Les trajectoires dun État-frontière: espaces، évolutionspolitiques et transformations sociales en Mauritanie[Trajectories of the frontier-state: Spaces، political evolution and social transformations in Mauritania]، ed. Zekeria Ould Ahmed Salem (Dakar: Council for the Development of Social Science Research in Africa، 2004)، 207–39.

10. تۆڕە سعودیەکان سودیان لە بێزاربوونی هەندێك دامەزراوەی سۆڤیەت لەلایەن چینەکانی خوارەوە وەرگرتوە، کە وەك لایەنێکی کارا و گرنگ دابونەریتی ئاینیان بەکاردەهێنا بۆ بەرگریکردن لە دۆخی سیاسی و کۆمەڵایەتی و ئابوری. لە بەرامبەر دەستەبەرکردنی مەحسوبیەتی سیاسی و پشتیوانیکردنی تۆڕە تایبەتەکان. بە کورتی هەندێك لە مۆریتانیەکان گومانیان هەیە لەوەی کە رێگەی سۆڤیەت خۆیان بەشداریکردنیان لە دامـەزراوە ئاینیەکانی وڵات چاودێریان دەکات هەڵبژاردوە.

Sylvain Monteillet، "LIslam، le droit de lEtatdans la Constitution 11 Mauritanienne" [Islam، state law in the Mauritanian constitution]،LAfriquePolitique (2002): 69–100.

Cedric Jourde، "Politique des récits de lislamisme en Mauritanie:

entre 12 ‘maréemontante et ‘islamismekalachnikov” [Politics of Islamism: Between a rising tide and Kalachnikov Islamism]، PolitiqueAfricaine 114 (June 2009): 67–86.

13 سەرچاوەی پێشو.

Salem، “Les mutations paradoxales de lislamisme en Mauritanie.” 14

15 سەرچاوەی پێشو.

16 سەرچاوەی پێشو

Jourde، “Politique des récits de lislamisme en Mauritanie.” 17

Vincent Bisson، “Echec et mat chez les Maures!: Coups dEtatetattentats en 18 Républiqueislamique de Mauritanie” [The Moors checkmate: Coups and terrorist attacks in the Islamic Republic of Mauritania]، Recherchesinternationales 97 (October–December 2013): 163–78، http://www.recherches-internationales.fr/R97/RI97Bisson.pdf.

Jourde، “Politique des récits de lislamisme en Mauritanie.” 19

20. لەسەر ئاستی پەرلەمانی، ئەدایەکی مامناوەندیان هەبوو، چوار کورسیان لەناو ئەنجومەنی پیران مسۆگەرکرد و لەگەڵ هەمان ژمارەش لە پەرلەمانی نیشتمانی کە لە 96 نوێنەر پێکدێن.

21. حزبی تواصل هەوڵیدا لەناو هەموو دامـەزراوە سیاسییەکاندا دەنگی هەبێت. بەشداریکردنیشی لە ڕێکخراوە ئیسلامیە ناحکومیەکان و دامەزراوە خێرخوازییەکان و ڕێکخراوە مرۆییەکان وایکرد لە چەندین گەڕەکی هەژارنشین ئامادەبوونی هەبێت. بەتایبەتی لە نەواکشۆت.

Stephen Ulph، “Algerian GSPC Launch Attack in Mauritania،”Terrorism 22 Focus 2، no. 11، (June 13، 2005)،http://www.jamestown.org/programs/tm/single/?tx_ttnews%5Btt_news%5D=503&tx_ttnews%5BbackPid%5D=238&no_cache=1#.VprUC1MrLVo.

AnouarBoukhars، “Corridors of Militancy: the Sahel-Sahara Border 23 Regions،” Policy Brief 206، FRIDE، July 2015،http://fride.org/download/PB206_Corridors_of_Militancy.pdf.

Salem، “Les mutations paradoxales de lislamisme en Mauritanie.” 24
TidianeKoita، “Migrations، pouvoirslocaux et enjeuxsurlespaceurbain” 25 [Migration، local authorities and issues of urban space]،PolitiqueAfricaine 55 (October 1994): 101–09، http://www.politique-africaine.com/numeros/pdf/055101.pdf.
GuilainDenoeux and Zeric Smith، “Mauritania Pilot – CT and Development،” 26 USAID، June 2008.

27 سەرچاوەی پێشو.

28 سەرچاوەی پێشو.

Nicholas Schmidle “The Saharan Conundrum،” New York Times، February 29 13، 2009،http://www.nytimes.com/200915/02// magazine/15Africa-t.html?pagewanted=all&_r=0.
Salem، “Les mutations paradoxales de lislamisme en Mauritanie.” 30
31 بڕوانە لە: ”Courrier ”Mauritanie. Al-Qaïdaprendsesaises، International، August 21، 2009،http://www.courrierinternational. .al-qaida-prend-ses-aises/21/08/com/article/2009
Salem، “Les mutations paradoxales de lislamisme en Mauritanie.” 32

33 سەرچاوەی پێشو.

Alain Antil، “La déradicalisation en Mauritanie، un modèle pour le Sahel?” 34 [Deradicalization in Mauritania: A model for the Sahel?]،AfriqueDécryptages (blog)، January 20، 2014،https:// afriquedecryptages.wordpress.com/201420/01//la-deradicalisation-en-mauritanie-un-modele-pour-le-sahel/.
Salem، “Les mutations paradoxales de lislamisme en Mauritanie.” 35
Kal Ben Khalid، “Regional Security Role Shields Mauritanias Aziz From 36 Pressure to Reform،” World Politics Review، July 16، 2014،http://www.worldpoliticsreview.com/articles/13929/regional-security-role-shields-mauritania-s-aziz-from-pressure-to-reform.
“Mauritania – Using EU funding to develop integrated border

management 37 policies،" Rabat Process: Euro-African Dialogue on Migration and Development، December، 18، 2012.http://www.processusderabat.net/web/index.php/news-and-events/mauritania-using-eu-funding-to-develop-integrated-border-management-policies.

Ivan Briscoe، Crime After Jihad: Armed Groups، the State، and Illicit 38 Business in Post-Conflict Mali (The Hague: Clingendael Institute، May 2014).

39. شێوازی حوکمکردن لە دورەوە، کە چەندین تایبەتمەندی بەخشیە هەردوو هۆزی ئەمغاد و عدنان لەسەر هەژماری ئەیفوغا و هۆزی لمحاری عەرەبی لەسەر هەژماری شێخەکانی هۆزی کنتەی عەرەبی، بووە هۆی تێکدانی هەرەمی باو و ژەهراویبوونی پەیوەندیە نەژادیەکان و زیاتربوونی ناکۆکیەکان لەنێوان گروپەکان لە باکوری مالی. هەروەها پەرتەوازەبوونی سیاسیەتەکان و داڕمانی پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان وایکرد دووبارە پێکهێنانەوەی هاوپەیمانیەتەکان بێنە پێشەوە. بەتایبەتی لەنێوان ئەو گروپە شکستخواردوانەی کە زانیان تایبەتمەندی ململانـێکردنی گروپە تاوانکاریەکان و بەستنی پەیوەندی ناشەرعی دەبێتە ململانێیەك، کە تێدا سەرکەوتو و شکستخواردی تیانیە. وەك لە دیمەنەکەدا دیارە چۆن هاوپەیمانی لەسەر بنچینەی بەرژەوەندی دروستدەکرێت لەنێوان گروپە نەژادیەکان و هۆزەکان لەگەڵ رێکخراوە توندڕەوەکان، لەپێناو پاراستنی دەسەڵات و ناسنامەی نەژادی تایبەت بەخۆیان. دەرەنجامیش هۆز و بازرگانی نایاسایی و جیهادکردن هەمویان ئازادانە لە باکور تێکەڵ بە یەك بوونە.

40. باکوری مالی هەمیشە پەیوەندی خێزانی و ئابوری و کلتوری پتەوی لەگەڵ وڵاتانی مەغریبی عەرەبی و بەتایبەتی جەزائیر و مۆریتانیادا هەبووە. هەر لە سەرەتای سەدەی بیستەمەوە، بازرگانە جەزائیرییەکان رۆڵێکی سەرەکیان هەبووە لە بازرگانیکردن لە رێگەی سنورەکانیان لەگەڵ مالی. بەهۆی ئەو بازرگانیە هاوپەیمانی خێزانیش پەیدابووە لەگەڵ خێزانە عەرەبەکان لە باکوری مالی، کە لە خزمایەتی و دین و ناسنامە بەشداربوون. لە نەوەدەکانی سەدەی رابردوش ئەو پەیوەندیانە پەرەیانسەند و دوای ئەوەی چەندین شەپۆلی کۆچکردنی رەنگ کراوەکان لە باکوری مالی بۆ باشوری جەزائیر دەستیپێکرد بەهۆی وشکەساڵیەك کە دەیانساڵی خایاند. دواتر هەرچەندە گەڕانەوە وڵاتەکە خۆشیان، بەڵام

پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکانیان و ناسیاویان هەر بەردەوامبوو. هەر وەکو پێشینەکانیان هەڵگەڕاوە ئیسلامیەکانی جەزائیریش، کە رویان کردبوە باکوری مالی لەگەڵ ژینگەکەی ئەوێ خۆیان گونجاندبوو. بە رێگەی هاوسەرگیری لەگەڵ دانیشتوانە ناوخۆیەکەی و تێکەڵاوبونیان لە روی کۆمەڵایەتیشەوە گونجابوون. تا بەتێپەڕبونی کات کەوتنە ناو ململانـێی ئاینی و ناکۆکی کۆمەڵایەتییەوە.

41 BazLecocq، "Serval in the Sahara،" Hot Spots (blog)، Cultural Anthropology، June 10، 2013، http://www.culanth.org/fieldsights/329-serval-in-the-sahara

42. وەك تۆڵەکردنەوەیەك لەسەر ئەو پڕۆسە سەربازییە هاوبەشانەی نێوان فەرەنسا و مۆریتانیا، رێکخستنی قاعیدە لە مەغریبی ئیسلامی میشیل جیرمانۆی لەسێدارە دا، کە ئەندازیارێکی خانەنشینبوو لە نیسانی ساڵی 2010 رێکخستنی قاعیدە لە باکوری نەیجەر فڕاندبویان.

43. ZekeriaOuld Ahmed Salem، "Mauritanie: la stratégie dun ex- futurmaillonfaible" [Mauritania: the Strategy of a former and potential weak link]، Centre de RecherchesInternationales، SciencesPo، July 2013،http://www.sciencespo.fr/ceri/fr/content/dossiersduceri/mauritanie-la-strategie-dun-ex-futur-maillon-faible.

Antil، "La déradicalisation en Mauritanie." 44

Ibrahim، "Managing the Sahelo-Saharan Islamic Insurgency in Mauritania." 45

46 أنوار بوخرص، «عوامل عدم الاستقرار فی موریتانیا»، مؤسسه كارنيغی للسلام الدولی، نيسان/أبريل 2012، http://carnegieendowment.org/files/Mauritania_insecurity_Boukhars1.pdf

Justine Spiegel، "Mauritanie : Mohamed OuldAbdelazizdroitd anssesbottes" 47 [Mauritania: Mohamed OuldAbdelaziz stand tall]، JeuneAfrique، November 28، 2014،http://www.jeuneafrique.com/38879/politique/mauritanie-mohamed-ould-abdelaziz-droit-dans-ses-bottes/.

48 سەرچاوەی پێشو.

Bertelsmann Stiftung، BTI 2014—Mauritania Country Report(Gütersloh: 49 Bertelsmann Stiftung، 2014)، http://www.bti-

project.de/uploads/tx_itao_download/BTI_2014_Mauritania.pdf.
50 بڕوانە لە: :The Encyclopedia of Islam vol. 3، 2nd ed. (Leiden: Brill، 1971)، s.v. “Hartani;” ZekeriaOuld Ahmed Salem، “Barefoot Activists: Transformations of Anti-Slavery Movement in Mauritania،” in Movers and Shakers: Social Movements in Africa، eds. Stephen Ellis and Ineke Van Kessel (Leiden: Brill Academic Publishers، 2009)، 156–77.
“Mauritanian Activist Sparks Religious Storm،” BBC، May 31، 51 2012،http://www.bbc.com/news/world-africa-18209011.
52. Monica Mark، “Mauritania Activists Jailed as Police Quash Resurgent Anti- Slavery Protests،” Guardian، January 17، 2015،http://www.theguardian.com/global-development/2015/jan/17/mauritania-anti-slavery-activists-jailed-biram-ould-abeid.
53 سەرچاوەی پێشو.
Agence France-Presse، “Mauritania Issues First Apostasy Death Sentence،” 54 Yahoo News، December 25، 2014،http://news.yahoo.com/mauritania-issues-first-apostasy-death-sentence-050936161.html.
55 سەرچاوەی پێشو.
Ciavolella and Fresia، “Entre démocratisation et coups dÉtat.” 56
Kenneth Menkhaus، “State Fragility as a Wicked:بڕوانە لـــە 57 .Problem،”Prism 1، no 2 (2010): 85–100
“Mauritania – Using EU funding to develop integrated border management 58 policies،” Rabat Process.
.Bisson، “Echec et mat chez les Maures!” 59
60 سەرچاوەی پێشو.
Khalid، “Regional Security Role Shields Mauritanias Aziz From Pressure to 61 Reform.”

سەرچاوە: مرکز کارنیغی للشرق الاوسط

http://carnegie-mec.org/publications/?fa=62734

رۆڵی سیاسەتی ئابوری لەبەرەنگاربونەوەی هەژاری لە مۆریتانیا

د. خطاري ولد أحمد ولد بيه

پێشەکی

هەژاری بە یەکێك لە گەورەترین هەڕەشەکان دادەنرێت، کە روبەڕوی مرۆڤایەتی بۆتەوە، لەناوبردنی یان دانانی سنورێك بۆ هەژاری زەرورەتێکی ئابوری و سیاسیە، جگە لەوەی زەرورەتێکی ئەخلاقیشە. هەر لەسەدەی بیستەمەوە گرفتی هەژاری روی لەزیادبوون کردوە و بیرمەندانی ئابوری بەخۆیەوە سەرقاڵکردوە. لەهەمانکاتدا، سیاسەتەکانی بەرەنگاربونەوەی هەژاری یەکێکە لەو پرسە هەرە سەرەکییانەی بۆتە مایەی مشتومڕ لە چوارچێوەی نێودەوڵەتیدا. چ لەسەر ئاستی حکومەتەکان، یان دامەزراوە و دەستە نێودەوڵەتیەکانەوە. هەروەها بابەتی سەرەکی چەندین توێژینەوە و

کۆنگرەی هەرێمی و جیهانییە. جگە لەوانەش: دیاردەی هەژاری دیاردەیەکی نوێ نیە، بەڵکو هەر لە کۆنەوە بەرۆکی مرۆڤەکانی گرتوە.

نوێترین سەرژمێری جەخت لەسە رادەی هەژاری کراوەتەوە لەسەر ئاستی جیهانی. چەندین وڵات هەنگاوی گرنگیان ناوە بۆ نەهێشتنی و وەدەستهێنانی ئامانجی ئابوری و گەشەکردنی ئابوری، بەڵام چەندین وڵاتی تریش لە شوێنی خۆیان نەجوڵان لە بەرامبەر ئەو مەسەلە هەستیارە و هەژاری لەناویاندا زیاتر بووە و گەشەی ئابوریش لە پاشەکشە دابووە. پاشەکشەکردن لە رادە و رێژەی هەژاری دەگەڕێتەوە بۆ چەند بارودۆخێکی تایبەت لەهەر وڵاتێکدا لە روی مادی و مرۆیی. بەتایبەتیش لە روی چۆنیەتی مامەڵەکردن لەگەڵ ئەو گرفتە و دانانی پلانی ئابوری و کۆمەڵایەتی و بەکارهێنانێکی تەندروستانەی سەرچاوە مادی و مرۆییەکان و پێداگری لەسەر جێبەجێکردنی ئەو پلانانە.

یەکێك لە دیارترین وڵات لە روی بەرزی رێژەی هەژاری لەناو وڵاتانی باشوری بیابانی ئەفریقیادا، مۆریتانیایە، بەپێی سەرژمێرییەکان نزیکەی 42%ی کۆی دانیشتوانی ئەو وڵاتە لەژێر هێڵی هەژاریدا دەژین و زیاتر لە 25%ی کۆی دانیشتوان لە هەژارییەکی رادەبەدەردان. هەرچەندە سیاسەتی ئابوریی، کە مۆریتانیا بەرنامەڕێژی بۆکردوە، هەر لەسەردەمی سەربەخۆبونیەوە هەوڵیداوە پرۆژەی زەبەلاح لەبواری ژێرخانی ئابوری وەك دروستکردنی قوتابخانە، نەخۆشخانە، چاککردنی رێگاوبان، کەنارەکان، رۆشنکردنەوەی شارەکان و گەیاندنی ئاو جێبەجێبکات. بێگومان ئەو پرۆژانەش دەچنە ناو جەرگەی سیاسەتی بەرەنگاربونەوەی هەژارییەوە. جگە لەو پرۆژانەش،

وڵات پەیڕەوی سیاسەتی دەستگرتنەوە کردوە بۆ روبەڕوبونەوەی قەیرانی قەرز و بۆشاییە ئابوریە گەورەکان لە هەشتاکانی سەدەی رابردو. ئەمەش هۆکاری قوڵکردنەوەی زیاتری گرفتی هەژاری بوو. بۆیە مۆریتانیا یەکێك بووە لەو وڵاتانەی هەر زوو چوارچێوەیەکی ستراتیژی ئامادەکردوە بۆ بەرەنگاربونەوەی هەژاری بە هاوکاری بانکی نێودەوڵەتی لەساڵی 2000 و هەر بە کردەوەش لەسەر ئەزری واقیع جێبەجێیکردوە.

ئەم چوارچێوەیە بەدوو قۆناغ جێبەجێکراوە، قۆناغی یەکەم لـە2001 بۆ 2005، قۆناغی دووەمیشی لەنێوان 2006 بۆ 2010 بوو. هەرچەندە بەدیهێنانی ئامانجەکانی ئەو قۆناغانە لە واقیعیدا دوربــووە، بــەڵام ئــەوە مانای ئــەوە نیە شکستیهێناوە، بەڵکو لەهەندێکیاندا بەرەو پێشەوەچونیش بەدیکراوە.

ئەو پەیوەندیە پتەوەی لە چەندین بوار و روەوە لەنێوان هەژاری و سیاسەتە گشتیەکانی ئابوریدا هەن، وایکردوە ئەو سیاسەتانە هەڵسەنگاندنیان بۆ بکرێت، بۆ وەڵامدانەوەی ئەو پرسیارەش: ئایا ئەو سیاسەتە گشتیانەی دەوڵەت ئامادەیکردون، دەبنە هۆی کەمکردنەوەی رادەی هەژاری، یان زیادکردنی رێژەکە؟ بۆ زیاتر وردبونەوە لەسەر ئەو پرسیارە سەرەکییە، دەتوانین چەندین پرسیاری تر بکەین:

• هەژاری و رواڵەتەکانی لەمۆریتانیا بەچ شێوەیەکە؟

• گرنگترین ئامانجە سیاسیە گشتیەکانی ئابوری لە مۆریتانیا چیە و دەستکەوتەکانی کامەن؟

بەدوو تەوەر وەڵامی ئەو پرسیارانە دەدەینەوە:

تەوەری یەکەم: هەژاری و رواڵەتەکانی لە مۆریتانیا

ناوچەی بیابانی باشوری ئەفریقیا، کە مۆریتانیا لەخۆدەگرێت، لەڕوی جوگرافییەوە یەکێکە لە هەژارترین ناوچەکانی جیهان و کەمترین پێشکەوتن بەخۆیەوە بینیوە، لە هەموو شوێنێکی تر زیاتر ئامادەیە بۆ توشبوون بە قەیرانی ئابوری و ململانێی کۆمەڵایەتی. هەروەها لاوازترین وڵاتە لە ژێرخانی ئابوری و هەستیارترینیانە لەبەرامبەر هەر هەڵبەزین و دابەزینێکی نرخە نێودەوڵەتیەکاندا. بۆیە دانیشتوانی ناوچەکە زیاتر پشت بە ئیشوکاری کشتوکاڵی و ئاژەڵداری باو دەبەستن. وەك پیشە زیاتر لە 60% دانیشتوانی ئەو وڵاتە ئەم کارە دەکەن. رێژەی هەژاریش لەو وڵاتە بەرێژەی 50%(1) و رێژەی مردنی منداڵ و دایك و پیرەکان تێیدا رۆژانە بەرزدەبێتەوە، بەڵام دیارە ناوچە مەغاریبەکان، کە مۆریتانیا لەڕوی جوگرافی و سیاسی بەشێکە لەوان، بەراورد بە وڵاتانی باشوری بیابانی ئەفریقیا باشترە و هەژاری لەچاو ئەوێ بەرێژەی 15% یە.

1

ناساندنی هەژاری و ڕێگاکانی پێوانەکردنی

ـ ناساندنی هەژاری

سەرباری هەبوونی چەندین لێکۆڵینەوە لەسەر کێشەی هەژاری، بەڵام توێژەران نەیانتوانیوە بە کۆدەنگ پێناسەیەك بۆ چەمکی هەژاری بکەن. هەر لە کۆنەوە مرۆڤایەتی ئاشنا بووە بە هەژاری، ئاین و فەلسەفەکان چەندین چارەسەری گونجاویان پێشکەشکردوە. بۆ نمونە: کۆماری ئەفلاتۆن کە لە بیروهزری خۆیدا بونیادیناوە، تێیدا هەموو مرۆڤێك بە دادپەروەرانە دەژی. سەرجەم ئاینە ئاسمانیەکان جەختیان لەسەر دادپـەروەری و یەکگرتنی کۆمەڵایەتی و جیانەکردنەوەی هــەژاران لە دەوڵەمەندەکان کردۆتەوە.

لە ڕاپۆرتێکی ساڵی 1999ی بانکی نێودەوڵەتیدا هەژاری بەوە ناساندوە کە: (بێتوانایی لە دەستەبەرکردنی ڕادەیەکی کەمی ئاستی بژێوی)(2).

سەرمایەداریش پێی وایە: هەژاری گرفتێکە لەبەردەم جێبەجێکردنی خودی سەرمایەداریدا. بەڵام ئەستۆکەی دەخاتە پاڵ خودی تاك و بەرپرسیاری دەكات لەبەردەم هەژاری خۆی).. کەچی لەگەڵ ئەوەشدا، بەم دواییانە، هەر خۆی هەوڵدەدات چارەسەری کاریگەریە نەرێنیەکانی بکات.

رۆبرت مکنمارا، کە یەکێکە لە سەرۆکەکانی بانکی نێودەوڵەتی لە حەفتاکانی سەدەی رابردو، هەژاری بەو شێوەیە وەسفدەکات: هەژاری رەها دۆخێکە، کە تێیدا هۆکارەکانی ژیان بەهۆی خۆراکی خراپ، نەخوێندەواری، نەخۆشی، شوێنی پیس، بەرزبونەوەی رێژەی مردنی منالآن و پێشبینیکردنی نزمبونەوەی ئاستی مام ناوەندی کارکردن تا رادەیەکی یەکجار نزم، لەوە زیاتر هیچ پێناسەیەکی تر وەك پێویست بۆ هەژاری نیە). مکنمارا کە خۆی یەکێکە لە دیارترین ئەو کەسانەی بایەخیان بە مەسەلەی هەژاری داوە، لەساڵی 2003دا بانگەوازی بۆ لەناوبردنی هەژاری کردوە(3)، پێش ئەو مێژوەش سەرۆکی ئەمریکا بە گاڵتەجاڕیەوە باسی لەوە کردوە، کە ویلایەتە یەکگرتوەکان جەنگی دژی هەژاری راگەیاندوە، بەڵام هەژاری سەرکەوتوە.

باوترین پێناسە بۆ هەژاریش بریتیە لە دەستەبەرنەکردنی سەرچاوەی پێویست بۆ دابینکردنی پێداویستیە سەرەکیەکان لەلایەن تاك یان خێزانەوە.

2
ڕواڵەتەکانی هەژاری لەمۆریتانیا

ئامارەکان جەخت لەوە دەکەنەوە، کە 42%ی دانیشتوانی مۆریتانیا گرفتی هەژارییان هەیە و 25.2%ش لەژێر هێڵی هـەژاریـیـەوەن. ئەمەش بەپێی ئاماری ئۆفیسی نیشتمانی بۆ سەرژمێریکردن لەساڵی 2008 لەسەر دۆخی گوزەرانی دانیشتوان.

هەژاری پارەی نەقدی

ئەوەش بریتیە لە داهاتی ئەو کەسانەی بە شێوەیەکی ئاسایی و لەژێر یەك چەتردا دەژین و بەشێك یان هەموو داهاتیان لەگەڵ یەك دابەشدەکەن، وەك (خێزان). ئەگەر تەنیا لە یەك کەسیش پێکهاتبێت. هێڵی هەژاری بەکارهێنراو لەو ئامارەنەدا وەك ئەوەی بانکی نێودەوڵەتی دیاریکردوە، لەبارەی بارودۆخی گوزەرانی خێزانەکان، ڕۆژی یەك دۆلار بۆ هەر تاکێك بەپێی نرخی جێگیری ساڵی 1985. کەچی هێڵی هەژاری ژێر سفر بریتیە لە ئاستی بەکاربەر کە دەگاتە (275) دۆلار بۆ تاکێك لەیەك ساڵدا. لەو خشتەیەدا بەرزبونەوەی هێڵی هەژاری و هەژاری ڕادەبەدەر دیاریدەکەین لەساڵی 1990ەوە...

خشتەی (1)

هێڵەکانی هەژاری رادەبەدەر بۆ تاك بە ئۆقیە لەساڵدا

سالەکان	هێڵی هەژاری	هەژاری رادەبەدەر
1990	32800	24400
1996	58400	34450
2000	72600	54000
2004	94650	70400
2008	129000	96000

سەرچاوە: وەزارەتی کاروباری ئابوری و گەشەپێدان: چوارچێوەی ستراتیژی بۆ بەرەنگاربونەوەی هەژاری. بەرگی دووەم، 2012 ل 25.

رێـژەی ئەو کەسانەی لە مۆریتانیا لەژێر هێڵی هەژاریدا دەژین، لەساڵی 2008 بە نزیکەی 42% مەزەندە کرابوو. لەکاتێکدا 25.2% لە هەژاریەکی رادەبەدەردا ژیاون. لەگەڵ پاشەکشەکردنی فراوانبونی هەژاری پێوانەیی، ئەگەر بەراوردێك بکرێت لەگەڵ پێش جێبەجێکردنی بەرنامەی ستراتیژی بۆ بەرەنگاربونەوەی هەژاری و ئەگەر ئەو دیاردەیە بە ژمارەی خێزانەکان پێوانە بکرێت، ئەوا رێژەی خێزانەکان لەساڵی 2008 بە 35.1% مەزندەدەکرێت. بەڵام بەپێی پێوانەی رەها ئەوا ژمارەی هەژاران لە زیادبوندایە.

جیاوازی نێوان رێژەی هەژاری

هەژاریی پارەی نەقدی بەپلە یەك لەناو گوندنشیەنەکاندا بوونی هەیە و دەگاتە 59.4% لە شارەکانیش 20.8%یە. هەروەها ناوچە گوندنشینەکان زیاتر سێ لەسەر چواری هەژارانی وڵاتن، واتە (77.7%). بەپێی ئامارەکانی ساڵی 2008 بۆ باری گوزەرانی خێزانەکان کراوە. دەرکەوتوە لەکۆی 13 ویلایەت (7)یان دیاردەی هەژاریان تێدا بڵاوە بەرێژەی زیاتر لە55%.

بەپێی شیکاری ئـامـارەکـان، هــەژاری لە ویلایەتەکانەدا دابەشدەبێت بۆ سەر چوار ناوچە: یەکەم/ ویلایەتە زۆر هەژارەکان بەرێژەی زیاتر لە60% لە هەریەك لە (تکانت، گورگول، لبراکنە).. دووەم/ ویلایەتەکانی تا رادەیەك هەژارن بەرێژەی لەنێوان 55% بۆ 60% لە (حەوزەی رۆژهەڵاتی ئادرار و کیدیماگ).. سـێیەم/ ویلایەتەکانی هەژاری تێیدا بەرێژەی لەنێوان 30% بۆ 50%یە لە (حەوزەی رۆژئاوا، ئەترارزە و ئەینشیری).. چوارەم/ ویلایەتەکانی هەژارییان تێدا کەمە بەرێژەی 20% لە (نوازیبوا، تیرس زمورو نەواکشۆت). بەکورتی ئەو ناوچانەی زۆرترین هەژاری لێیە بریتین لە (ئافتوت و تکانت و لبراکنە و کەرتەی وادان ئادرار)، چونکە رێژەی هەژاری زیاتر لە 70%یە. بەپێی شرۆڤەکان، دیاردەیەکی هەژاری لەرادەبەدەر دەردەکەوێت کە جیاوازی زۆر هەیە لەناو ئەو حاڵەتانەی ئاماژەپێکراوە، ئەو یانزە کەرتە بەهۆی هەژارییەکی زۆرەوە، کە لەسەروی 50%وەیە کاریگەریەکی زۆری بە هەژاری تۆمارکردوە.

لەهەمانکاتدا جیاوازیەکی گرنگیش لەئاستی دانیشتوانی شارەکان بەدیاردەکەوێت، چونکە لە نەواکشۆت رادەی هەژاری لەرادەبەدەر نزمترە بە (15.6%) لە بەرامبەر (29.7) لەشارەکانی تر. بەپێی دینامیکی هەژاریش ئەو دیاردەیە لای گوندنشینەکان روو لەزیادبوونە و لەشارەکانیش لە پاشەکشەدایە.

جیاوازی بەپێی چینی کۆمەڵایەتی و ئابوری و جۆرەکانی

هەرچەندە دیــاردەی هــەژاری لای ئەو چینە کۆمەڵایەتی و ئابوریەی، کە جوتیارە سەربەخۆکان سەرپەرشتیدەکەن لە

پاشەکشەدایە، بەڵام تا ئێستاش ئەو چینە زیاتر کاریگەرە بە هەژاری، لەبەرئەوەی نزیکەی لە 70%ی هەژاری لەناویاندا بڵاوە. ئەو چینەی کەمتر کاریگەرە بە هەژاری بریتین لە کرێکارانی کەرتی گشتی، کە هەژاری لەناویاندا دەگاتە 22%. هیچ جیاوازیەکی ئەوتۆ نیە باس لە رێژەی هەژاری بکات ئەگەر کارەکە پەیوەستبێت بەسەرۆکی خێزان. لە هەمانکاتدا رێژەی هەژاری زیاتر دەبێت لەو خێزانانەی ژنان بەخێویان دەکەن بەنزیکەی 40.3% بەرامبەر بە 42.6% لەو خێزانانەی پیاو سەرپەرشتیان دەکات.

سیاسەتە ئابوریە گشتیەکان و دەستکەوتەکانی

سیاسەتی ئابوری گشتی لە مۆریتانیا بە سێ قۆناغی گرنگ تێپەڕیوە، هەر قۆناغێکیش سروشتێکی تایبەت بەخۆی هەبووە، چونکە قۆناغی دروستبوونی دەوڵـەت قۆناغی قەیران و قەرزە دەرەکییەکان لە هەشتاکان و دواتر کێشەی هەڵکشانی هەژاری و کۆنترۆڵکردنی ئەو دیاردەیە.

یەکەم/ سیاسەتی ئابوری دوای جەنگی سەربەخۆیی

بە لەبەرچاوگرتنی ئەو هەوڵانەی کە پێویست بووە بۆ گەشەکردنی ئابوری لەو وڵاتانەی کە تازە سەربەخۆییان وەرگرتوە. چونکە لە سفرەوە دەستیان بەهەموو کارێك کردۆتەوە. هەروەها بەهۆی پابەندنەبوونە داراییەکانی دەسەڵاتدارانی فەرەنسا بەرامبەر بە مۆریتانیا و رێژەی بەشداریکردنی خەزێنەی فەرەنسا لە بودجەی مۆریتانیا بەدیاردەخات، کە بۆ 57% کەمیکردوە، لە ساڵی 1960 (39%)، لە 1961 (36%)، 1962 (11%)، لە1963 تا ساڵی 1964 بەتەواوی راگیرا. بۆیە مۆریتانیا جگە لە

پشتبەستن بەخۆی هیچ ڕێگەیەکی تری لەبەردەمدا نەمایەوە(4)، بۆیە هەر لەوکاتەوە دەستیکردوە بەئامادەکردنی پلانی گەشەکردنی ئابوری و یەکەمیشیان بە پلانێکی چوارساڵە دەستیپێکرد (1963ــ1966)، دووم (1970ــ1973) و پاشان پلانی پێنج ساڵە لە (1976ــ1980)، لەدوایدا پلانێکی تری چوار ساڵەی دانا، کە بۆ ماوەی پێنج ساڵ کاریگەرییەکانی بەردەوامبوو (1980ـ1985).

ئەو پلانانە لە ماوەیەکی زۆر قورس و دژوار لە مێژوی مۆیتانیادا جێبەجێکراون، چونکە جگە لە دەستهەڵگرتنی خەزێنەی فەرەنسی لە پشتیوانیکردنی مۆریتانیا، هەر هەمانکات و لە کۆتایی شەستەکانیشدا تا ناوەڕاستی هەشتاکان مۆریتانیا شەپۆلێك وشکەساڵی زۆر مەترسیداری بەخۆیەوە بینی و زەرەر و زیانێکی یەکجار زۆری بە سامانی ئاژەڵی و کشتوکاڵی گەیاند، کە ئەوکات بڕبڕەی پشتی ئابوری و ئاژەڵداری بوو. جگە لەو شوێنەوار و کاریگەریە خراپانەی جەنگی بیابان لەدوای خۆی بەجێی هێشتبوو.

لێرەدا دەتوانرێت ئامانجە سەرەکیەکانی ئەو پلانانە لە شێوەی بنەمای گشتی کۆبکرێنەوە:

ــ وەدەسهێنانی ئابورییەکی سەربەخۆ.

ــ وەدەستهێنانی گەشەکردنی ئابوری و کۆمەڵایەتی.

ــ برەودانێکی رەها بە پیشەسازی کانزاکاری، چونکە کانزاکان کەرتێکی گرنگی ئابورین.

ــ هاندان بۆ پێشنیازی تازە و تایبەت و تێکەڵاو و پشتیوانیکردنی پرۆژە تایبەت و بچوکەکان.

ــ کارکردن بۆ راهێنانی کاری دەستی نیشتمانی گشتی و پشتبەستن بە سەرچاوەی ناوخۆیی بۆ گەشەی ئابوری.

وەبەرهێنانی بەرنامە دارێــژراو بۆ ئـەو پلانانە گەیشتە نزیکەی 146057 ملیار ئۆقیە* کە بەسەر هەموو کەرتە ئابوریە نیشتمانیەکاندا دابەشکرا. پێشبینیدەکرا ئەو پلانانە رێژەی لەنێوان 15 بۆ 20% لە پاشەکەوتی گشتی ناوخۆیی دابینبکات. هەروەها پلان بۆ دامەزراندنی چەند پڕۆژەیەکی کشتوکاڵی و چاککردنی روبەرێکی زۆری خاکی ناوچە نزیکەکانی روباری سینگال. ئەو زەویانە نزیکەی 80.000 دۆنمی تێدەپەڕاند لە هەموو وڵاتدا.

لە بواری پیشەسازیش چەندین پـڕۆژەی بچوك و مامناوەند ئەنجامدران، کە هاوبەشبوون لە بەرهەمهێنانی هەندێك پێداویستی ناوخۆیی. جگە لەوانەش پلان هەبوو بۆ دامەزراندنی کارگەیەکی ئاسن بە وزەی یەك ملیۆن تۆن ساڵانە و پاڵاوگەیەکی کانزایی. هەروەها دەستکرا بە ئەنجامدانی گازی گیراوەی شیش و چیمەنتۆ بە وزەی (10) هەزار تۆن ساڵانە و پاڵاوگەیەك بۆ پاڵاوتنی نەوت بە وزەی یەك ملیۆن تۆنی ساڵانە. هەر سەبارەت بە پڕۆژەکانی ژێرخانی ئابوری. کە گرنگترینیان دروستکردنی گەرەکێك بوو کە شاری نعمە بە نەواکشۆت دەبەستێتەوە بەدرێژایی 1100 کلم و چەند رێگەیەکی تریش. هەروەها چەندین قوتابخانە و نەخۆشخانە لەناوچە جیاجیاکاندا کرانەوە و کردنەوەی رێگا لەبەردەم کەرتی تایبەت لەپێناو کارکردن لە بواری پەروەردە و تەندروستی. هاوکات کردنەوەی دەستی سەرمایەداری بۆ هەندێك دامــەزراوەی کەرتی گشتی و رێگەدان بە کەرتی تایبەت و بەشداری پێکردنیان لەو پڕۆژانە. جگە لە کارکردنی پاڵاوگەیەکی نەوت لە ئەنوازیبۆ. کارگەیەکی شەکر لە نەواکشۆت و دروستکردنی بەندەری دۆستایەتی لە نەواکشۆت بە یارمەتی کۆماری چینی میللی.

ئەو پلانانە بوونە هۆی ڕەخساندنی هەلی کار بۆ زیاتر لە 25000 جۆری کارکردن لەنێوان کەرتی گشتی و نیمچە گشتیدا، کەچی سەرباری ئەو هەموو پلانانە و سەرکەوتنی هەندێکیشیان، کەچی لەکۆتایی ساڵەکانی 1983 و 1984 لەبەرامبەر کاریگەری وشکەساڵی دەستەوەستان بـوو، بەهۆی دابەزینی نرخی ئاسن و ڕاگرتنی یارمەتی هەندێك وڵاتان بۆ مۆریتانیا. بۆیە مۆریتانیا نەیتوانی قەرزە دەرەکیەکانی بداتەوە، ئەمەش پشێوییەکی زۆری کۆمەڵایەتی خوڵقاند و ژینگەیەکی کارەساتباری لەناو وڵاتدا دروستکرد. دواتریش بووە هۆی گەورەتربوونی کەلێنی ئابوری، کە هەر لە بنەڕەتدا لەسەر بنەمایەکی بۆش دامەزرابوو. بۆیە مۆریتانیا جگە لە ڕووکردنە بانکی نێودەوڵەتی و سندوقی دراو، هیچ ڕێگەیەکی تری لەبەردەمدا نەما، لەپێناو دووبارە دانانەوەی خشتەیەك بۆ قەرزەکانی و دەستەبەرکردنی قەرزی نوێش. بۆ ئەوەی کاربکات لەسەر کپکردنەوەی ئەو گرفتانە پێش ئەوەی جێ پەنجەی خۆی بەسەر گەشەکردنی ئابوری و هەژاری بەجێبهێڵێت. ئەو بەرنامەیش بە بەرنامەی چاکسازی ئابوری ناونرا.

دووەم/ بەرنامەی ڕاستکردنەوەی پەیکەری دامەزراوەکان لە مۆریتانیا

لە دەستپێکی ساڵی 1985 مۆریتانیا دوای ئەو هەموو کێشە و گرفتە ئابورییە زۆرانـەی بەرۆکی گرتبوو، دەستیکرد بەدانانی بەرنامەیەکی بەرفراوان بۆ ڕاستکردنەوەی پەیکەری ئابوری. سەرەتاش بە بەرزکردنەوەی دروشمی بەهێزکردنی ئابوری و بەرنامەی چاکسازی ئابوری دەستپێکرد. ئەو بەرنامەیە پلانی بۆ گەشەکردنی ئابوری و کارپێکردنی بۆ چاکسازیکردن لە پەیکەری ئابوری وڵات. مەبەست لـێی: قۆناغی یەکەمی کەمکردنەوەی کورتهێنانی بودجەی وڵات

بوو، پاشان لەناوبردنی و دواتریش زیادکردنی بودجە بۆ یارمەتیدانی گەشەی ئابوری.

لێرەدا بەدرێژی باسی گرنگترین ئامانج و دەرەنجامی ئەو بەرنامەیە دەکەین:

پلانی بەهێزکردنی ئابوری و دارایی:

ئەو پلانە بە کۆمەڵێك بــارودۆخ و دەرهاویشتەی تایبەت دەورەدرابــوو، کە وایکرد بە پلانی بەهێزکردنی ئابوری بناسرێت. چونکە پێش کۆتاییهاتنی قۆناغی چوارەمی پلانەکە (واتە پێش پلانی پێشوتر) بەساڵێك و سەرەتای ساڵی 1985، ئابوری لە مۆریتانیا بەرەو رێگەیەکی داخراو دەڕۆیشت و روبەروی کۆمەڵێك گرفت و کێشەی مەترسیدار و کەڵەکەبوو ببۆوە، کە گرنگترینیان پاشماوە و کاریگەریە خراپەکانی 15 ساڵ لە وشکەساڵی بوو، کە زیانێکی زۆری بە کەرتی لادێ گەیاندبوو، لە ئەنجامیشدا ببوە هۆی کۆچکردنی بەلێشاوی گوندنشینان بەرەو شارەکان. دواتریش سەرهەڵدانی چەندین گرفتی تر لەناو شارەکاندا، چونکە دەبوایە تا رادەیەك پێداویستیە سەرەکیەکانی ژیانی شارستانی بۆ ئەو خەڵکە دابینبکرێت لە شارەکان. هەروەها ئاستەنگی زۆری لەبەردەم جێبەجێکردنی کارەکان دروستدەکرد و باری ئابوریی نیشتمانی قورستردەکرد، چونکە پێویستبوو رێگاوبانەکان باشتربکرێن و کارپێکردن بە هەندێك لەو پڕۆژانەی زیاتر پشتیان بەسەرچاوە سەرەکیەکانی دەرەوە دەبەست، وەك پاڵاوگەی نەوت و پڕۆژەی شەکر.. دواتر پڕۆژەکانی کەرتی گشتیش باری سەرشانی وڵاتی قورستر دەکرد. هەبوونی گەندەڵی لە ئیدارەدانی ئەو پڕۆژانە و(5) ناشەفافی لە بودجەی وڵات و بودجەی وەرگیراو.

ئەمانە هەموویان بوونە هۆی ئەوەی دەوڵەت لە جێبەجێکردنی پلانی چـوارەم بوەستێت و لە جێگەی ئەو پلانی بەهێزکردنی ئابوری دابنێت. کە بۆ چوار ساڵ درێژدەبۆوە، تا سنورێك بۆ ئەو کێشە و گرفتانە دابنێت. ئامانجی ئەو پلانانەش لەچەند خاڵێکدا کورتدەکرێنەوە:

ـ تۆمارکردنی ئاستێکی بەرزتر لە گەشەکردنی ساڵانەی کۆی بەرهەمی ناوخۆیی لە بەرامبەر تێکڕای بەردەست لە گەشەی دیموگرافی، کە بەنزیکەی 2.6% مەزندە دەکرا. واتە بگاتە رێژەیەکی ئابوری کەمتر نەبێت لە 4% بۆ باشترکردنی بەرهەمی وەبەرهێنانی جێبەجێکراو و خواستی کەمکردنەوەی رێژەی وەبەرهێنانی گشتی بۆ کۆی بەرهەمی ناوخۆیی، کە ساڵی 1984 لەسنوری 35%دا بوو.

ـ دروستبوونی هاوسەنگیەك لە بودجەی دەوڵەت بۆ ساڵی 1986 و وردەوردە پاشەوکەتیش بکرێت بەو بودجەیە، کە رەنگە تاساڵی 1988 بگاتە نزیکەی 5% لە کۆی وەبەرهێنانی پێویست.

ـ کەمکردنەوەی کورتهێنان لە بودجە لە رێگەی زیادکردنی هاوردەکانی کەرتی نوێ و کەمبونەوەی کورتهێنان لە بودجەی ئێستا بۆ نزیکەی 11% لە کۆی بەرهەمی ناوخۆیی. کە پێشتر 34% بوو لە ساڵی 1984. حکومەتیش لەپێناو بەدیهێنانی ئەو ئامانجە سیاسی و داراییانە دەستیکرد بە:

پەیڕەوکردنی سیاسەتێکی دەستگرتنەوەی توند لەسەر دارایی گشتی، کە بریتیبوو لە کۆنترۆڵکردنی خەرجیەکانی ئێستا و باشترکردنی ئەدای ئیدارەدانی گشتی لە رێگەی زیاترکردنی چالاکیە کردەییەکانی باج و دەستکەوت. هەروەها پەیڕەوکردنی سیاسەتی دامەزراندن و رەخساندنی هەلی کاری نوێ لە رێگەی کەرتی تایبەت.

ـ له بواری راوکردن و دامـەزراوە بچوك و مامناوەندەکان و گرتنەبەری سیاسەتی سەربەخۆبونی نرخەکان له کەرتی تایبەت و بەرزکردنەوەی بۆ ئاستێکی نزیك له نرخی تێچوی لەناو کەرتی گشتی.

ـ پەیڕەوکردنی سیاسەتی پێدانی قەرز، که کەرتەکانی بەرهەمهێنان له پێشەوە بوو، بەتایبەتی له بواری کشتوکاڵ و راو و دامـەزراوە بچوکەکان. لەگەڵ دابەزینی دراوی نیشتمانی لەبەرامبەر دراوی بیانی. هەروەها پەیڕەوکردنی سیاسەتی دەستگرتن به خەرجیەکانەوە، تا هاوسەنگییەك له بودجەی خەرجیەکاندا دروستببێت.

لێرەدا ئاماژە به وەبەرهێنانەکانی ئـەو پلانانە دەکەین، که بەنزیکەی (55) ملیار ئۆقیە مەزندەدەکرێت و له 92%ی جێبەجێکراوە، دەستکەوتەکانی ئەو بەرنامەیە بریتیبوون له وەدەستهێنانی دەرەنجامێکی باش، که خۆی له زیادبوونی بەردەوامی کۆی بەرهەمی ناوخۆیی دەبینیەوە بۆ ساڵی 1985 له 53.230 ئۆقیە ببوە 62.999 ملیار ئۆقیە لەساڵی 1986 و لەساڵی 1987 بووە 69.171 ملیار ئۆقیە و له 1988 بووە 75.404 ملیار ئۆقیە. واتە بەرێژەی 3.6% گەشەیکردبوو. له هەمانکاتدا تێکڕای دەستکەوتەکانی باج لەو ماوەیەدا له زۆربونێکی بەرچاودا بوو، بەمەش بودجەی وڵات بەدرێژایی ساڵەکانی ئەو بەرنامەیە نزیکەی (596 ملیۆن ئۆقیە) له ساڵی 1986 بۆتە (1773 ملیۆن ئۆقیە) له ساڵی 1987، دواتر بووە به (3613 ملیۆن ئۆقیە له ساڵی 1988). هەر لەو ماوەیەشدا کورتهێنان له بودجەی پێدراوەکان کەمتر کردوە. بێگومان گەشەکردن له کۆی بەرهەمی ناوخۆیی رەنگدانەوەی ئەرێنی هەبوو لەسەر سەرجەم کەرتەکانی ئابوری نیشتمانی.

بەرنامەی پشتیوانیکردن و پێدانی پارەی کاش (پارەی نەقدی) (1988ـ1991)

دەرەنجامەکانی بەرنامەی بەهێزکردنی ئابوری و دارایی بەدەستی هێنابوون، وایکرد هەمان سیاسەتی چاکسازی لەژێر ناونیشانی (بەرنامەی پشتیوانی و پێدان) پەیڕەوبکرێت، چونکە ئامانجەکان نزیکبوون لە یەك و هەمان سیاسەتی پێشوش بەکارهێنرا بۆ بەدیهێنانی.

دەتوانین گرنگترین ئامانجی ئەو بەرنامەیە بەمشێوەیە کورتبکەینەوە(6):

ـ وەدەستهێنانی تێکڕای گەشەکردنی ساڵانە بە نزیکەی 3.5% لەو ماوەیەدا.

ـ پاشەکەوتکردنی گشتی لە (بودجەی گشتی) لە سنوری 6% لە کۆی بەرهەمی ناوخۆیی.

ـ باشترکردنی کاری وەبەرهێنان و هێشتنەوەی لەسەر وەبەرهێنانی گشتی لە سنوری 16.6% لە بەرهەمی خاوی ناوخۆیدا.

ـ کەمکردنەوەی کورتهێنان لە بودجەی بازرگانی، لە کۆتایی ئەو ماوەیە گەیشتۆتە رێژەی 9.8% لە بەرهەمی خاوی ناوخۆ.

ـ کەمکردنەوەی تێکڕایی خزمەتەکانی قەرزی سەرەکی لەنێوان 20 بۆ 25% لە دەستکەوتەکانی هاوردەی ساڵی 1991.

سیاسەتە پەیڕەوکراوەکان بۆ سەرکەوتنی ئەو بەرنامە فرە لایەن بوو: وەك سیاسەتی کەرتەکان: لەوانەش سیاسەتی کەرتی کشتوکاڵ و چاکسازی لە دامەزراوە گشتیەکان و سیستمی بانکی و سیاسەتی نرخ و کەرتی گشتی و دارایی گشتی، لەگەڵ سیاسەتی پارەی کاش و سیاسەتی کەرتی دەرەکی و قەرزەکان و چەندینی تری لەخۆدەگرت. هەروەها بەرنامەکە ئەولەویەتێکی زۆری بە چاککردنەوەی کەرەستە و ئامێرەکانی وەبەرهێنانی سەرەکی دابوو. جگە لە رێکخستنی

خەرجی فێربوون و پێدانی ئەولەویەت بۆ فێربوونی سەرەکی و گونجاندنی لەگەڵ ئاڕاستە ئابوریە نوێیەکان. جگە لەوانەش بەرنامەکە تەبەنای بەرەنگاربوونەوەی شێواندنی نرخەکانیشی دەکرد، کە بە راستی و دروستی خەرجی فاکتەرەکانی بەرهەمهێنانیان نەدەخستەڕو. لەو چوارچێوەیەشدا پێشکەشکردنی پشتیوانی بۆ بەرهەمی کشتوکاڵی و کاڵاکان و بەرزبونەوەی نرخی خزمەتگوزاریە گشتیەکانیش لادرا. هەروەها گرتنەبەری سیاسەتی خەرجکردنێکی دەستگیران بۆ دووبارە بەهێزکردنەوەی دراوی نیشتمانی، کە لەساڵی 1989 بەهاکەی بۆ 10.3% دابەزی بە بەراورد بەساڵی 1988. ئەمەش بەهۆی داواکاریەکی دامەزراوە داراییە نێودەوڵەتییەکان، کە پێیان وابوو دراوی مۆریتانی زیاتر لە نرخەکەی خۆی بەهای بۆ دانراوە. بۆ دانانی سنورێکیش بۆ خەرجیە گشتیەکان: سیاسەتی چاکسازی لە دامەزراوەکانی کەرتی گشتی و کەرتی نیمچە گشتی پەیڕەوکرا لە رێگەی دانانی چەند میکانیزمێکی یاسایی و رێکخراوەیی سەرتاسەری. بۆ نمونە: کۆمەڵێك دەقی یاسایی دانران بۆ دیاریکردنی سیستمی ئەو دامەزراوانە و چۆنیەتی کارکردنیان و بەرێوەبردنیان. ئەو دەقانەش وەك فەرمانی یاسای 90/90 و مەرسومی 118/90، کە دامەزراوە گشتیەکان و کۆمپانیاکانی خاوەن سەرمایەداری گشتی و پەیوەندی ئەو دەستانەش بە دەوڵەتەوە دیاریدەکات و پابەندنیان دەکات بەو یاسایانە. کە لە مەرسومی پێشو بە ژمارە (113/90) شێوە و رێکخستن و بەرێوەچوونی ئەنجومەنە ئیدارییەکانی دامەزراوە گشتیەکانی دەستنیشانکردوە. هەروەها مەرسومێکی تریش بە ژمارە (90/45) هەیە، کە بریتیە لە دیاریکردنی جۆری ئەو دامەزراوە گشتیانە، جگە لە هەبوونی مەرسومی ژمارە (90/72) کە موسادەقە

لەسەر نمونەی سیستمی کۆمپانیا سەرمایەدارە گشتییەکان دەکات. ئەمەش بەپێی ئەو یاسایانە پەیوەندی نێوان دەوڵەت و دامەزراوە گشتیەکان روون و ئاشکرا دەبێت لەژێر سایەی پابەندبوونیان بە هەر قەرزێکی شایستە بۆ هەر لایەنێك بەرامبەر لایەنەکەی تر. نمونەی ئەو کۆمپانیانەش وەك هەندێك کۆمپانیای خزمەتگوزاری گشتی (کۆمپانیای نیشتمانی بۆ ئاو و کارەبا (sone lec)و دامـەزراوەی پۆستە و گەیاندن (OPT). هەروەها پەیکەری دامەزراوەی (سینم) یش دووبارە دانراوەتەوە و کارکراوە بۆ رزگارکردنی دارایی بە بەهای 100 ملیۆن دۆلار. کە وایکرد بتوانێت جارێکی تر پرۆژەی ئەمهودات تەواوبکات و بەرهەمهێنانی زیاتربکات. ئەو چاکسازیانە کۆمپانیای نیشتمانی بۆ هاوردە و هەناردە و دەستەی پۆستە و گەیاندنیشی گرتۆتەوە.

لە بواری کۆمەڵاتیشدا، ئەو بەرنامەیە سیاسەتی هاریکاری خۆراکی گرتەبەر (خۆراك بەرامبەر کارکردن) و زیادکردنی دەرماڵەی کەرتە کۆمەڵایەتیەکان بە شێوەیەکی گشتی لەگەڵ پـەروەردە و تەندروستی.. هەروەها کارکردن بۆ چڕکردنەوەی لێکۆڵینەوەکان لەبارەی سەرکەوتوترین رێگا بۆ کۆنترۆڵکردنی رەهەندی نەرێنی بۆ چاکسازیەکان بەرێگەی باشترکردنی دۆخی کۆمەڵایەتی هاوڵاتیان، چونکە بەهۆی بەرنامەی بەهێزکردنی ئابوری و دارایی ژمارەیەکی زۆری کرێکاران بێکار مانەوە. ئەو پلانەی لەناو بەرنامەی پشتیوانی دارایـی بۆ وەبەرهێنان دانرابوو بڕەکەی گەیشتە (604) ملیۆن دۆلار و بە درێژایی تەمەنی ئەو بەرنامەیە، کە سـێ ساڵ بوو. کەچی دەرەنجامەکەی پێشبینیدەکرا لەژێر سایەی ئەو بەرنامەیە زۆر دڵخۆشکەر نەبوون، بەهۆی چەندین فاکتەر و گرفت، کە

زۆربەیان دەرەکی بوون و هەندێکیشیان ناوخۆیی بوون. لەسەر ئاستی دەرەکــی: قەیرانی سەنگال کە لە ئەپریلی ساڵی 1989 سەریهەڵدابوو، بەو هۆیەوە ژمارەیەکی زۆر هاوڵاتیانی موڵك و ماڵ داگیرکراو گەڕانەوە، دوای ئەوەی ئاڵوگۆڕی بانکیان بە دراوی بیانی بوو. ئەمەش سەرچاوەیەکی گرنگی ئابوری بوو. هەروەها ئەو قەیرانە بووە هۆی پەیدابوونی دڵەڕاوکـێ لەنێو ریزی جوتیارەکان، لە گرنگترین ناوچە لەناو وڵات. کە ناوچەیەکی بەپیت و پڕبەرهەم بوو (کەناری روباری سەنگال). لەهەمانکاتدا جەنگی دووەمی کەنداویش بووەهۆی وەستاندنی یارمەتیە داراییەکانی وڵاتانی کەنداو بۆ مۆریتانیا و کەمکردنەوەی هەندێکی تریش. کە بڕبڕەی پشتی یارمەتیە دەرەکیەکان بوو بۆ مۆریتانیا. ئەمەش بەهۆی هەڵوێستی مۆریتانیا لە پشتیوانیکردنی عێراق لەو جەنگەدا. لەسەر ئاستی ناوخۆیش: ئەو ماوەیە هاوکات بوو لەگەڵ چەند ساڵێک لە وشکەساڵی، چونکە هاتنی گوندنشینەکان بۆ ناو شارەکان بەردەوامی هەبوو، ئەمەش چەند دەرەنجامێکی خراپی لێکەوتەوە. بەڵام بەشێوەیەکی گشتی و سەرباری ئەو هەموو بەربەستانە، کەچی بەرهەمی خاوی نیشتمانی لەزیادبووندا بوو. لە کۆتایی بەرنامەکەش گەیشتە 92.619 ملیۆن ئۆقیە. کاریگەریەکی بەرچاویشی لەسەر بودجەی گشتی وڵات تۆمارکرد، کە دەگەیشتە 3524 ملیۆن ئۆقیە هەر لەو ماوەیەدا، واتە لە ساڵی 1991. هەرچەندە لە ساڵی 1990 بە نزیکەی 3063 ملیۆن دۆلار کورتیهێنابوو. هەروەها بودجەی پارەی پێدراویش لە ساڵی یەکەمی تەمەنی ئەو بەرنامەیە زیادی تۆمارکرد و خەرجی و دەستکەوتە گشتیەکانیش بـەردەوام لە زیادبووندا بوو. رێژەی هەڵاوسان لەو ماوەیە بۆ 10% دابەزی.

بەرنامەی چاکسازی پەیکەری (1992ـ 1995)

هەردوو بەرنامەی پێشو بە سروشتێکی جێگیر جیادەکرانەوە، چونکە لە دۆخێکی زۆر دژوار دارێژرابوون، کە پڕبوو لە کێشەی دەرەکی و ناوخۆیی. لەلایەکی تریش: ئەو دوو بەرنامەیە بەرایی و هەنگاوی یەکەم بوون لەو هەنگاوانەی نراون بۆ دەستپێکردنی بەرنامەی چاکسازی چوارچێوە فراوان بۆ پەیکەری دامەزراوەکان، کە مۆریتانیا بە هاوکاری (FMI)و بانکی نێودەوڵەتی لە ساڵی 1992 دەستی بە جێبەجێکردنی کردوە.

هەر لەم چوارچێوەیەدا حکومەتی مۆریتانیا درکی بە گرنگی درێـژەدان بە هەوڵەکانی گەشەکردن و فراوانکردنی چوارچێوەی چاکسازیە پەیکەریەکان کرد. بۆیە لە کۆتاییەکانی ساڵی 1992 حکومەت بە هەماهەنگی لەگەڵ سندوقی دراوی نێودەوڵەتی و بانکی نێودەوڵەتی بەرنامەیەکیان دارشت کە لە ماوەی 1992/10/1 دەستپێبکات تا 1995/9/30 بەردەوام بێت و بە بەرنامەی راستکردنەوەی پەیکەری ناونرا. ئەو بەرنامەیە چەندین ئامانجی هەبوو، لەوانەش:

ـ بەدەستهێنانی تێکڕایی مامناوەندی گەشەی ئابوری بە نزیکەی 3.5% ساڵانە.

ـ دابەزاندنی رێژەی هەڵاوسان، بۆ ئەوەی لە کۆتایی بەرنامەکە بگاتە 3.6% ، دوای ئەوەی لە9% بوو لە ساڵی 1991.

ـ دابەزاندنی کورتهێنان لەهەژماری کراوەی تەرازوی پارەدان لە 14.5% لە کۆی بەرهەمی ساڵی 1991ەوە بۆ 6.6% لە کۆتایی بەرنامەکە.

هەر بۆ ئەو مەبەستەش حکومەتی مۆریتانیا چەندین سیاسەتی پەیڕەوکرد، کە بەمشێوەیە کورتیان دەکەینەوە:

ـ باشترکردنی دۆخی دارایی حکومەت بە ڕێگەی جێبەجێکردنی سیاسەتی خەرجکردن (واتـە کەمکردنەوەی خەرجی گشتی) و باشترکردنی دەستکەوتەکانی باج.

ـ بەهێزکردنی پێگەی کەرتی تایبەت لەناو ئابوری نیشتمانی، ئەمەش بە هاندانی بازرگانی دەرەکی و وەبەرهێنانی تایبەت لە کەرتی راو و پیشەسازیە جیاجیاکاندا، لەوانەش پیشەسازی باو.

ـ چاکسازیەکی سەرتاسەری لە بواری بانکی، بۆ بەهێزکردنی رۆڵی بانك، جگە لە چاکسازی لە سیاسەتی (دڵنیابوون).

ـ بـەردەوامـبـوون لەسەر چاکسازیە پەیکەرییەکان لەناو دامەزراوە گشتیەکاندا، چونکە کەرتی گشتی تا ساڵی 1989 (80) دامـەزراوەی لەخۆدەگرت، کە هەندێکیان سروشتێکی بازرگانیان نەبوو (20). دەوڵەتیش بەشداربویەکی سەرەکی (40) دامەزراوە و لە سەرجەم کەرتە ئابوریەکانی نیشتمانیدا بڵاوببنەوە و لە (1/2) لە وەبەرهێنانی گشتی و (1/5) قەرزی لە کەرتی بانکی وەرگرتوە. لە هەمان ساڵدا (12) دامەزراوەی گشتی بەشێوەیەکی رەها کۆنترۆڵی کەرتی وەبەرهێنانیان کردبوو، دەستیان بەسەر %95 لە فرۆشتنەکاندا گرتبوو(8). بـەڵام سەرباری پڕۆسە چاکسازیەکان لە پەیکەری هەندێك لەو دامەزراوانە لە هـەردوو بەرنامەی پیشودا، کەچی دۆخی دارایی لە ئاستی پێویستدا نەبوو، بەڵکو جیاوازیەکی زۆریش هەبوو. بۆیە حکومەت بەرنامەیەکی تۆکمەتری داڕشت بە هاوکاری سندوقی دراوی نێودەوڵەتی و هەندێك دامـەزراوەی تری دارایی دەوڵەت. وەك بانکی ئەفریقی بۆ گەشەپێدان (BAD)و سندوقی عەرەبی بۆ گەشەپێدانی ئابوری و کۆمەڵایەتی(FADES) ، جگە لە هاوکاریەکانی ئەڵمانیا و ژاپۆن. ئەو بەرنامەیەش بە بەرنامەی

راستکردنەوەی کەرتی دامەزراوە گشتیەکان ناسرا. تێچوەکەشی بە (500) ملیۆن دۆلار مەزندە دەکرا، کە بەسەر ئەو لایەنانەی پێشتر باسمانکردن، دابەشکرا (9).

بەپێی ئەو بەرنامەیە، دەوڵەت لە بەشداریکردنی سەرۆکایەتی ژمارەیەك لەو دامەزراوانە پاشەکشەیکرد، جگە لە بەردەوامبوون لە دروستکردنی پەیکەری snim. Air. Mauritanie. Opt. sonelec ، ئیتر دەستیهەڵگرت لە دابینکردنی پشتیوانی دارایی بۆ هەریەك لە کۆمپانیا دڵنیابوون و دابینکردنی دڵنیایی و لابردنی قۆرخکاری بەسەر هاوردەکردنی هەندێك کەرەستە، کە کۆمپانیا مۆریتانییەکان بۆ هاوردە و هەناردە قۆرخیان کردبوو. لە هەمانکاتدا ئەم هەوڵانە تەنیا بۆ دروستکردنەوەی پەیکەری دامەزراوەکان نەبوو، بەڵکو شێوەی چاکسازی لە کەرتەکانیش، کە کەرتەکان بەرهەمهێنانی دەگرتەوە لەناو سەرتاسەری ئابوری نیشتمانیدا.

جگە لە دروستکردنی پەیکەری دامـــەزراوە گشتیەکان و چاکسازیکردن، پـەرەدرا بە چاکسازیە داراییەکانیش، کە سیستمی باجیشی دەگرتەوە. لەو ماوەیەشدا بەرهەمی خاوی نیشتمانی لە زیادبووندا بوو. چونکە لە کۆتایی ئەو بەرنامەیەی لەساڵی 1994 دەستیپێکرد، کۆی گشتی بەرهەمهێنان گەیشتە 124.933 ملیار ئۆقیە، بودجەی وڵاتیش زیادیکرد، لە هەندێك شوێنیش کورتهێنانی تۆمارکرد. لە ساڵی 1992 کورتهێنانەکە بە رادەی 13161 ملیۆن ئۆقیە بوو، ساڵی 1993 کە بەدوا کورتهێنانی گەورە دادەنرێت لە بودجەی دەوڵەت، دوای جێبەجێکردنی بەرنامەی دروستکردنەوەی پەیکەری دامەزراوەکان لە ساڵی 1994 (5740) ملیۆن ئۆقیە بوو. رێژەی هەڵاوسانیش بۆ 50% کەمیکرد.

سێیەم/ ستراتیژیەتی بەرەنگاربونەوەی هەژاری و گەشەپێدانی ژێرخانی ئابوری لە مۆریتانیا لەماوەی (1994ــ 2001)

ئەو ستراتیژیەتە یەکەم قۆناغی پەیڕەوکردنی سیاسەتی بەرەنگاربونەوەی هەژاریە لە مۆریتانیا. کە چەندین رەگەزی سەرەکی بۆ سیاسەتی حکومەت لە بواری بەرەنگاربونەوەی هەژاری لەخۆدەگرێت. وەك چۆن دۆخەکە هاوشێوەی پلانە دورمەودا و مامناوەندەکان بوو. کە لە ماوەیەکی کورتدا جێبەجێدەکرێن. چونکە ئەو ستراتیژیەتە لە دوو بەرنامە و دوو چوارچێوە بۆ گەشەپێدان و بەرەنگاربونەوەی هەژاری جێبەجێکران، یەکەمیان لە ماوەی نێوان 1994 و 1998، دووەمیش لەنێوان 1998 و 2001(10).

ئەو ستراتیژیەتە لەڕوی ئامانج و دەرەنجامی جێبەجێکردنی، ئەم سیاسەتانە لەخۆدەگرێت (1994 تا 2001):

یەکەم: بواری دەستتێوەردانی ئەم ستراتیژە بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەژاری و گەشەپێدانی ژێرخانی ئابوری

ئەو بوارە چالاکیە ژێرخانییەکان و هەندێك بوارە کۆمەڵایەتییەکانی دەگرتەوە، بەو شێوەیە:

أ. ئەو دەستتێوەردانانەی بەندن بەچالاکی ژێرخانییەوە:

لێرەدا مەبەست دەستتێوەردانی ئەو ستراتیژەیەتەیە، کە پەیوەستە بەچالاکیە ئابوریەکان و لەپێناو نەهێشتنی هەژاری ئەنجامدەدرێن، ئەو دەستتێوەردانەش هەردوو بواری گوندی و شارنشینی دەگرێتەوە بەو شێوەیە(11):

ــ لە ناوەندە گوندییەکان

بەو پێیەی هەژاری لە مۆریتانیا لە بنچینەدا لە لادێیەکانەوە دەستپێدەکات، بەهۆی لاوازی بەرهەمهێنان لە کەرتی کشتوکاڵی، بۆیە ستراتیژیەتی بەرەنگاربوونەوەی هەژاری لەو ناوەندەدا گرنگی بە جوتیارە بچوکەکان دەدا.

ـ لەناوەندە شارنشینییەکان

هەژاریی شارەکان بەهۆی نەبوونی کەمی هەلی کارەوەیە، بۆیە ستراتیژیەتی یەکەم بۆ بەرەنگاربونەوەی هەژاری لە مۆریتانیا دەبێت زیاتر لەسەر خولْقاندنی هەلی کار بێت، بەو مەرجەی گرنگیبدرێت بە دانانی سیستمێك بۆ پێدانی قەرز و رەخساندنی کاری سەربەخۆ.

دووەم: دەست تێوەردانی کاتی و لاواز

بـواره کۆمەڵایەتیەکانی قوناغی یـەکـەم لـە بەرنامەی بەرەنگاربونەوەی هەژاری و گەشەپێدانی ژێرخانی ئەولەویەتی داوە بە بوارەکانی پەروەردە و تەندروستی و ئاوی پاك، چونکە ئەو بوارانە گرنگیەکی زۆریان هەیە لە بەرەنگاربونەوەی هەژاریدا.

ئامانجی سەرەکی ئەو بەرنامەیەش بریتیە لە:

ـ گەیشتن بە رێژەی 4.4% لە گەشەکردنی ئابوری و پاراستنی تێکڕای هەڵاوسان لە سنوری (3%).

ـ دابەزینی کورتهێنان لە بودجەی کارپێکراو لە 14% لەکۆی بەرهەمی خاوی ناوخۆ بۆ ساڵی 1994، بۆ 9% و ساڵی 1995یش بۆ 4% لە کۆتایی بەرنامەکە. هەروەها هەوڵدرا کاریگەریەکانی لایەنی سیاسەتی دەستپێوەگرتنە داراییەکان لەسەر هاوڵاتیان کپبکرێتەوە بە خولْقاندنی ئەو پڕۆژانەی سروشتێکی کۆمەڵایەتیان هەیە بۆ بەرەنگاربونەوەی هەژاری.

دەستکەوتەکانی بەرنامەکە:

ـ تێکڕای گەشەکردنی راستەقینە لە ساڵی 1995 گەیشتە 4.6%، ساڵی 1996 گەیشتە 4.7%، ساڵی 1997 گەیشتە 4.5%. ئەو رێژانەش بەرزتربوون لەوەی پێشبینیکرابوو. لەسەر ئاستی هەڵاوسانیش، ئاستەکە پاشەکشەیکرد و لە کۆتایی پلانەکەدا گەیشتە 4.5% لەبری 3% کە پێشبینیدەکرا.

ـ لەبارەی دانانی بودجەی دەوڵـەت، ساڵی 1996 و 1997 ئاستێکی بەرزتری تۆمارکرد، چونکە زیادەکەی گەیشتە 1.09 ملیار لەساڵی 1996، ساڵی 1997 گەیشتە 2.506 ملیار. ساڵی 1995 بەبڕی 1.16 ملیار ئۆقیە کورتیهێنابوو(12).

ـ لەسەر ئاستی هـەژاری، پاشەکشەکردنی زۆر لە ئاستێکی بەرزدا نەبوو، تا کۆتایی بەرنامەکە هەر لە 50% مایەوە. ئەمەش مانای کارانەبوونی پلانەکە لە بەدەستهێنانی ئامانجە سەرەکیەکە دەگەیەنێت، کە بریتیبوو لە بەرەنگاربوونەوەی هەژاری.

قەبارەی وەبەرهێنانی گشتیش لەو بەرنامەیە گەیشتە (75.085 ملیار ئۆقیە، دواتریش بەسەر کەرتە حکومیەکان دابەشکرا.

خشتەی ژمارە (2)

دابەشکردنی کەرتەکان بۆ وەبەرهێنان لەبەرنامەی PIP

کەرتەکان	ڕێژەی سەدی ئاراستەکراو بۆ٪
گەشەکردنی پیشەسازی	30.3
ژێرخانو گواستنەوەی وشکانی	29.1
گەشەپێدانی لادێکان	21.6
کەرتە مرۆییەکان	11.7
پێشکەوتنی دامەزراوەکان	1.7
کۆمپانیای نیشتمانی بۆ پیشەسازی کانوەکان	5.6
کۆی گشتی	100

سەرچاوە:

MARHES – TROOICAUX SPECIAL MAURITANIE. 1999/ P207

سەرەتا تێکڕای تێچووی سەرجەم بەشەکانی ئەو بەرنامەیە بە نزیکەی (1.545.247.000) ئۆقیە مەزندە کرابوو، واتە بەنزیکەی (12.362.000) دۆلاری ئەمریکی. ئەمەش بڕێکی کەمە بە بەراورد لەگەڵ قەبارەی ئەو کێشە و گرفتانەی هەوڵی چارەسەرکردنیان دەدرێت، یان هەوڵی کەمکردنەوەیان دەدەرێت.

دووەم/ بەرنامەی بەرەنگاربونەوەی هەژاری و گەشەپێدانی ئابوری لەماوەی (1998ــ 2001)

هەر لە چوارچێوەی ئەو بەرنامەیەدا، یەکەمجاربوو ئامانجی بەدەستهێنانی ڕێژەیەکی بەرز لە گەشەکردندا ببەسترێتەوە بە بەرنامەی بەرەنگاربوونەوەی هەژاری، هەروەها ڕۆڵێکی تایبەت و گەورەش درا تا کەرتی تایبەت لە ستراتیژیەتی بەرەنگاربونەوەی هـەژاری بە ڕێگەی بەهێزکردنی دامـەزراوە بچوکەکان و کارگە هاوبەشەکان و ئاسانکردنی دەستەبەرکردنی قەرز، لەگەڵ زیادکردنی ژمارەی دامەزراوە بچوکەکان و گونجاندنی لەگەڵ ژینگەی ئابوری هەژاری یەکبگرنەوە.

ئامانجی بەرنامەکە:

دوای تەواوبوونی ماوەی یەکەم لە جێبەجێکردنی بەرنامەی بەرەنگاربونەوەی هـەژاری، سیاسەتەکان بۆچونێکی چڕوپڕتر و پسپۆریانەیان گرتەبەر بۆ دیاردەی هەژاری، تا پرسی بەرەنگاربونەوەی هەژاری لەناو هەموو کەرتەکانی دەوڵەتدا ببێتە جێگەی بایەخ و گرنگیپێدان. ئەویش بە ڕێگەی دامەزراندنی دەستەیەکی نیمچە وزاری کە ئەرکی مافەکانی مرۆڤ و بەرەنگاربونەوەی هەژاری پێبسپێردرێت لەساڵی 1998. واتە سەرپەرشتیکردنی سەرجەم سیاسەتەکان بۆ

جێبەجێکردنی پێداویستیە سەرەکیەکانی دانیشتوانە هەرە هەژارەکان و باشترکردنی باری گوزەرانیان. ئامانجی سەرەکی ئەو بەرنامەیەش بریتیبوو لە رزگارکردنی ژمارەیەکی زۆری دانیشتوان لە کۆتوبەندی هەژاری و باشترکردنی باری بژێویان، بە سودوەگرتن لە خزمەتگوزاریە کۆمەڵایەتیە سەرەکیەکان. بە شێوەیەکی گشتی هەوڵدرا کە:

ـ دابەزاندنی رێژەی هەژاری لانیکەم بۆ %18 تا ساڵی 2001، بە بەراورد بە دۆخی هەژاری ساڵی 1996(13)، کە رێژەکەی %50 بوو لەناو سەرجەم ئەو خێزانانەی لەژێر هێڵی هەژاری دەژیان.

ـ باشترکردنی ئاستی هەندێك دۆخی تایبەتی گەشەکردنی مرۆیی، لەوانەش بارودۆخی ژنان و مناڵان.

خشتەی ژمارە (3)

بڕی تێچوی خزمەتگوزاریە کۆمەڵایەتیە سەرەکیەکان

لەناو بەرنامەی دووەمدا (1998ـ 2001)

بواری خەرجکردن	تێچوو	رێژەی سەدی لەبری بریارلێدراو	جێبەجێکراو	رێژەی جێبەجێکردن
تەندروستی	20884	9.6	22596	80.4
پەروەردەی بنەڕەتی	25210	8.6	13330	52.8
نەهێشتنی نەخوێندەواری	26.7	0.9	29	1.1
ئاوی پاك	36564	12.5	21607	59
پاکردنەوەو جوانکردنی شارەکان	11056	3.8	2240	202

سەرچاوە: ولد محمد السالك محمد عال، سیاسەتی نیشتمانی بۆ بەرەنگاربونەوەی هەژاری، توێژینەوەیەکی بڵاونەکراوە، زانکۆی نەواکشۆت 2011 ل 43.

لە خشتەکەدا بەدیاردەکەوێت چۆن سیستمی دابەشکردن لە بەرنامەکەدا گرنگی بە دەستەبەرکردنی ئاوی پاك و تەندروستی و پەروەردە داوە، بەتایبەتی لە قۆناغی سەرەتایدا. هەرچەندە رێژەی هەریەك لە تەندروستی و پەروەردە جیاوازیەکی ئەوتۆیان نیە لەگەڵ ئەو رێژەیەی لە بەرنامە و پلانی گەشەکردنی پێشو بۆیان تەرخانکرابوو. کەچی جیاوازیەکی زۆر لەرێژەی دیاریکراو بۆ تەوەری نەهێشتنی نەخوێندەواری بە نزیکەی 50% لەناو دانیشتوان هەیە، ئەوانەی لە تەمەنێکی پێگەیشتون، کە ئەوکاتە نەخوێندەوار بوون. بەمەش دەتوانین بڵێین: ئەو بەرنامەیە لەو بەشەدا گرنگی بەبابەتی فێرکردنی گەورەکان و نەهێشتنی نەخوێندەواری نەداوە. ئەمەش مانای وایە، لەو قۆناغەدا لەگەڵ ئەولەویاتی تێچونەکە نەرۆیشتون. بەڵام دابینکردنی سەرچاوە و دانانی لەو بەرنامەیەدا مانای ئەوە نیە پێویستە لە بواری تێچووندا سود لە هەموو برِێکی دیاریکراو وەربگیرێت، چونکە رێژەی جێبەجێکردن لە بوارێکەوە بۆ بوارێك جیاوازی هەیە و ئەو جیاوازیەش رەنگدانەوەی دەبێت لە شێوەیەك لە شێوەکانی ئەولەویاتەکە. بۆ نمونە: هەرچەندە دابینکردنی ئاوی پاك بۆ خواردنەوە رێژەی 12.5% لە کۆی بودجەی بەرنامەکە پێکدەهێنێت، کەچی رێژەی جێبەجێکردنی بە راستەقینەی نەگەیشتە 59%، ئەمەش وایکرد بەهای ئەو بودجەیەی بەراستی سودی لێبینیوە کەمتر بێت لەو سودانەی لە کەرتی تەندروستی هەبووە. هەرچەندە تەندروستی تەنیا رێژەی 9.6%ی لە بودجەی بەرنامەکە بۆ دابینکرابوو.

سەبارەت بە تەوەری نەهێشتنی نەخوێندەواریش، جگە لە ونبونی رێژەی دابینکراو بۆی، ئاستی جێبەجێکردنیشی تارِادەیەك فەرامۆشکرابوو بە 1.1%، واتە بەرنامەکە بایەخێکی ئەوتۆی بە نەهێشتنی نەخوێندەواری نەداوە.

کۆی گشتی پڕۆژەکانی بەرنامە بۆدارِێژراو لەو پلانەدا (80) پڕۆژە بوو، کە (21)یان لە بواری گەشەکردنی گوندەکاندا بوو، ئەوانی تریش لە بوارەکانی ئاو و سندوقەکانی قەرز و پەروەردە و تەندروستی... هتد.

چوارەم/ میکانیزمی ستراتیژیەتی بەرەنگاربونەوەی هەژاری و رۆڵی لە دانانی سنورێك بۆ هەژاری لەماوەی 2001 تا 2015.

مۆریتانیا یەکێکە لەو وڵاتانەی پێشەنگبووە و کاریکردوە بۆ ئامادەکردن و دانانی (بەرنامەی ستراتیژی بۆ بەرەنگاربونەوەی هــەژاری)، ئەمەش لە چوارچێوەی پێشنیازێك بوو لە لایەن مۆریتانیاوە بۆ کەمکردنەوەی قەرزەکانی سەر وڵاتانی هەژار، کە لە مارسی ساڵی 1999 بە سودمەندبوونی مۆریتانیا راگەیەنرا. هەروەها بەشداربوو لە ئامادەکاریەکانی دانانی چوارچێوەی ستراتیژی، جگە لە وەرگرتنی دەسەڵاتی ئیداری گردبوونەوە ناوخۆییەکان و نوێنەرانی رێکخراوە کۆمەڵایەتی و پیشەیی و دەستەکانی کۆمەڵگەی مەدەنی.

لە ساڵی 2000 مۆریتانیا ئەو بەڵگەنامەیەی تەواوکرد و هەر لەو کاتەشەوە بووە سەرچاوەی یەکەمی سەرجەم چالاکیەکانی کاری حکومی و بۆ جێبەجێکردنی بەندەکانی ئەو رێککەوتە، کە ماوەکەی لە ساڵی 2001ەوە دەستپێدەکرد تا 2015، دابەشدەبوو بەسەر سێ قۆناغ، کە ئێستا لەبواری جێبەجێکردن دان.

لـێرەدا بـاس لە ئامانج و دەستکەوت و سروشتی پـڕۆژە جێبەجێکراوەکان دەکەین:

1.ئـامـانـجـی قۆناغی یـەکـەم لـە چـوارچـێـوەی ستراتیژی بەرەنگاربوونەوەی هەژاری.

لێرە باسەکەمان کورتدەکەینەوە بۆ ئامانجە سەرەکیەکان

و گرنگترین دەرەنجامە بەدیهاتووەکانی ئەو قۆناغە. جگە لە دابەشکردنی وەبەرهێنانی گشتی جێبەجێکراو، کە بەراستی بەسەر کەرتەکانی ئەولەویەتیان هەیە دابەشکراون:

ـ ئامانجی قۆناغی یەکەم

لەوەدا کارەکە پەیوەستبووە بەو ئامانجانەی لە بواری گەشەکردن و سەقامگیری ئابوری و کەمکردنەوەی هەژاری. ئامانجە سەرەکیەکان، کە لەو بوارەدا ئومێدی بەدیهێنانیان دەکرا دوای جێبەجێکردنی پلانی کاری ساڵی 2001 بۆ 2014 بریتیبوون لە:

- بە هاتنی ساڵی 2014 تێکڕایی گەشەکردنی ساڵانە لە کۆی بەرهەمی خاوی ناوخۆیی بگاتە 7%.

- زیادبوونی ڕێژەی هەڵاوسان نەگاتە ڕێژەی 2.4% لە ساڵی 2014. دواتریش پێداچوونەوەی بۆ بکرێت.

- گەیاندنی کورتهێنان لە بودجەی گشتی بۆ 3% لە کۆی بەرهەمی خاوی ناوخۆیی.

- گەیاندنی کورتهێنان لە هەژماری کراوە بۆ ڕێژەی 14.75 لە کۆی بەرهەمی خاوی ناوخۆیی لە ساڵی 2014دا.

- گەیاندنی یەدەگی دەرەکی بۆ 6 مانگ لە هاوردە.

- وەدەستهێنانی تێکڕای وەبەرهێنان بۆ 255 لەکۆی بەرهەمی ناوخۆیی.

- دابەزاندنی ڕێژەی نەهێشتنی هەژاری بۆ 38.6% و ڕێژەی هەژاری رادەبەردەریش بۆ 21.8%.

دەرەنجامەکانی قۆناغی یەکەم لەچوارچێوەی ستراتیژی بۆ بەرەنگاربونەوەی هەژاری:

دەتوانین بڵێین: سەرباری ئەو هەموو هەوڵانە، کەچی ئامانجە سەرەکیەکانی قۆناغی یەکەم لەو ستراتیژیەدا نەهاتەدی، هەرچەندە بەرنامەی وەبەرهێنانی گشتی جێبەجێکراو، کە گەیشتە نزیکەی

15497 ملیۆن ئۆقیە و لەلایەن چەند سەرچاوەیەکی دەرەکیش بەرێژەی 57% پشتیوانی لـێکرا. کەچی ئەنجامەکانی ئەو قۆناغە دڵخۆشکەر نەبوو(14).

ـ گەشەکردنی ئابوری: کاتێك بەدواداچونکرا لەسەر پێشکەوتنی گەشەی راستەقینە لە قۆناغی یەکەمی ئەو ستراتیژە، بینیمان تێکڕای گەشەی ئابوری گەیشتۆتە لە (3.7%) بەدرێژایی ئەو ماوەیە لەگەڵ جیاوازی ساڵانی 2003 و 2004 تەنیا (5.2%) بوو. ئەمەش نزیکترە لە تێکڕایی دیاریکراو کە دەکاتە 7% و بەهاتنی 2004 بەرەو خراپتریش چووە لە تێکڕای گەشەکردندا. چونکە کەرتی لادێکان پاشەکشەیەکی یەکجار زۆریان لە دوو ساڵی یەکەم و دووەم تۆمارکردبوو بەهۆی خراپبونی بەروبومی کشتوکاڵی. هەمان شتیش لە کەرتی پیشەسازی رویدا، کە لە هەموو کەرتەکان باشتربوو، چونکە گەشەیەکی بەرچاوی بەخۆیەوە بینی لە ماوەی 2001 تا 2004 رێژەکەی گەیشتبوە 15.1%ی ساڵانە.

ـ هەڵاوسان: ئەو دەرەنجامانەی پەیوەندیان بەو بابەتەوە هەیە، بێئومێدی لـێکەوتەوە. بەدرێژایی مـاوەی 2001 تا 2004، چونکە تێکڕایی هەڵاوسان تێیدا گەیشتە 7.2%. هۆکارەکەشی دەگەڕایەوە بۆ ئەو سیاسەتە بەرفراوانەی لەسەر هەردوو ئاستی دارایی و نەختینەیی گیراونەتەبەر، کە بووەهۆی گەشەکردنی کوتلەیەك. ئەمەش رەنگدانەوەی لەسەر ئەنجامی دەستەوەستانی دەسەڵاتدارانی مۆریتانیا هەبوو لەسەر کپکردنەوەی هەڵاوسان و شکستهێنانیان لەبەردەم مەسەلەی هەژاری و دواتریش ئەو هۆکارانە دەبنە مایەی زیاترکردنی هەژاری.

ـ دۆخی بودجە: سەبارەت بە کورتهێنان بودجە. لەماوەی 2001 تا 2004 گەیشتە 11.5%، هەرچەندە لەساڵی 2001 گەیشتبوە 14.3%، بەڵام لە کۆتایی 2004 بۆ 8% پاشەکشەیکرد، بەهۆی ئەو

ڕێکارە توندانەی لە نیوەی دووەمی ساڵەکە گیرانەبەر بۆ دانانی سنورێك بۆ کورتهێنانەکە.

ـ دۆخی هەژماری کراوە: دۆخی هەژمارە کراوە جگە لە ئاڵوگۆڕە فەرمیەکان.. تێچونێکی زۆری پێویستبوو. کورتهێنانەکەی ژمارەی پێوانەیی شکاند. لە ساڵی 2003 گەیشتە (293 ملیۆن ئۆقیە) لە ساڵی 2004 گەیشتە (610 ملیار)، ڕێژەی ئەو دەرەنجامەش نزیکەی لە 23.7% بوو بەدرێژایی ئەو ماوەیە.

یەدەگی فەرمی: سەبارەت بە یەدەگی فەرمی، جگە لە سەرچاوە پترۆڵیەکان، بەدرێژایی ئەو ماوەیە لە ئاستێکی لاوازدا بوو، کە لەنێوان 0.4 و 1.4 لە مانگەکانی هەناردەکردنی. ئەمەش دەستکەوتێکی زۆر دورە لەو ئامانجە دیاریکراوە، کە دەکاتە 6 مانگ لە هەناردەکردن.

ـ تێکڕای وەبەرهێنانی گشتی: سەبارەت بە تێکڕای وەبەرهێنانی گشتی نەتوانراوە ڕێژەی دیاریکراو، کە لەناو ستراتیژیەتەکە بۆی دانرابوو بەدەستبهێنێت.

1.ئامانجی قۆناغی دووەم لەچوارچێوەی ستراتیژی و دەرەنجامەکانی (2006 بۆ 2010)

ئامانجە ئابوریەکانی حکومەت نەخشەی بۆ دانابوو لە ماوەی 2006 تا 2010 بەشێوەیەکی گشتی بریتیبوون لە(15):

ـ بەرزکردنەوەیەکی مامناوەند لە گەشەکردنی بەرهەمی خاوی ناوخۆیی بۆ 9.4%ی ساڵانە.

ـ دابەزاندنی تێکڕایی هەڵاوسان بۆ دەوروبەری 5% لە 2010دا.

ـ کۆنترۆڵکردنی کورتهێنان لە بودجە (بەبێ بەخشینەوە) لە دەوربەری 10% لە کۆی بەرهەمی خاوی ناوخۆیی.

ـ بەرزکردنەوەی یەدەگی دراوی بیانی بۆ نزیکەی 3.7.

ـ بەرزکردنەوەی یەدەگی قورس کە 3 بۆ 7 مانگ لە هاتوەکان داپۆشێت لەگەڵ توانای هاتنی ئەو ماوەیە.

- کەمکردنەوەی رێژەی هەژاری لەسەر ئاستی نیشتمانی بۆ 35% لەبری 46% لەساڵی 2006 و هەروەها کەمکردنەوەی ئەو رێژەیە لەنێو دانیشتوانی لادێکان بۆ کەمتر لە 45% ساڵی 2010 لەبری 60% لەکاتی دەستپێکی قۆناغەکە.

دەرەنجامەکانی قۆناغی دووەمــی چوارچێوەی ستراتیژی بۆ بەرەنگاربونەوەی هەژاری

سەرباری هەموو هەوڵەکان و دانانی بەرنامەیەك بۆ وەبەرهێنانی گشتی، کە بەسەر کەرتەکانی ئەولەویەتیان هەبوو دابەشکرا، لە قۆناغی دووەمی چوارچێوە ستراتیژیەکە، گەیشتە نزیکەی (694823) ملیۆن ئۆقیە و دابینکردنی هەندێکیشی لەلایەن سەرچاوەی دەرەکی بەرێژەی 63%، ئەنجامەکەی بەو شێوەیەبوو:

ـ گەشەکردنی ئابوری: تێکڕای گەشەی ئابوری لەنێوان ساڵانی 2006 بۆ 2009 گەیشتە 3.2% لە دەرەوەی نەوت و 307%یش لە پێکهاتە نەوتیەکان. ئەمەش بریتیە لە سـێیەکی ئەو هەڵسەنگاندنانەی بۆ چوارچێوەی ستراتیژی دەکرا لە قۆناغی دووەمـی بەرنامەکە. چونکە پێشبینیدەکرا تێکڕای گەشەی ئابوری بگات 10.7% لەو ماوەیەی بۆی دانراوە. ئەمەش دەگەڕێتەوە بۆ دوو هۆکاری سەرەکی: پاشەکشەکردنی نرخی هەناردە کانزایەکان، چونکە زیادەڕۆیەکی زۆر کرا لە گەشبینی بەرامبەر قەبارەی بەرهەمهێنانی پترۆڵی، کە هەر لەساڵی 2006ەوە بەکارهێنراوە. چونکە لەبری بەرهەمهێنانی 4200 بەرمیل رۆژانە، تەنیا 21102 بەرمیل رۆژانە بەرهەمهێنراوە.

ئەو گەشەکردنە لە بنچینەدا زیاتر لە کەرتی سـێیەك پێشبینیدەکرا، کە لە گواستنەوە و گەیاندن و بازرگانی و خواردنگە و ئوتێل و چەند

خزمەتگوزاریەکی تایبەت پێکدەهاتن و بەشداربوو لە گەشەکردنی ئابوری بەنزیکەی 1.6% لەو ماوەیەدا.

ئەمەش بەرامبەر بە کۆی نیوەی گەشەی مامناوەندی دەکاتە (3.7%). ئەو کەرتەش ساڵانێکە زۆربـەی چالاکیە ئابوریەکانی قۆرخکردوە.

ـ تێکڕایی هەڵاوسان گەیشتە 6.7% لەماوەی نێوان 2006 تا 2007 بەهۆی بەرزبونەوەی نرخی وزە و ژمارەیەك کەرەستەی خۆراکی هاوردەکراو لە 2008 گەیشتە 7.3% و دواتر بەهۆی باجی نێودەوڵەتی دابەزی بۆ 2.2%.

ـ کورتهێنان لە بودجە بەبێ نەوت و شیرینەکانی گەیشتە 60% لە ناوەڕاستی 2006 تا 2009. واتە بەرامبەر بە 8.3% لە کۆی بەرهەمی خاوی ناوخۆیی بەدەر لە نەوت. دواتر ئەو کورتهێنانە ئاڕاستەیەکی نیمچە رێکخراوەیی گرتەبەر لەو ماوەیە لەگەڵ تۆمارکردنی بەرزبونەوەیەکی زۆر لە 2008 بەهۆی جێبەجێکردنی بەرنامەیەکی تایبەت بۆ دانانی سنورێك بۆ قەیرانی خۆراك.

مۆریتانیا نەیتوانی لەو ماوەیە یەدەگی پێویست بەدەستبهێنت، سەرباری باشتربوونیشی بە بـەراورد لەگەڵ ماوەی پێشو، رەنگە هۆکاری ئەوە بگەڕێتەوە بۆ قەبارەی بەخشینەوە و سەرچاوە نەوتیەکان. هەروەها لادانی قەرزەکان لە چوارچێوەی پێشنیازێك بۆ کەمکردنەوەی قەرزە هەمەلایەنەکان بۆ ساڵی 2006 کە بە (242.5 ملیار ئۆقیە بوو.

بەڵام قەبارەی وەبەرهێنانی گشتی سەرباری بەرزبونەوەشی لەو ماوەیە، کەچی نەگەیشتە ئاستی پێویست کە 25% بوو لە بەرهەمی ناوخۆیی.

پاشەکشەکردنی رادەی هـەژاری لە مـاوەی جێبەجێکردنی چوارچێوەی ستراتیژی بۆ بەرەنگاربوونەوەی هەژاری لە قۆناغی

دووەم لە ئاستێکی پێویستدا نەبوو. چونکە ڕێژەی هەژاری 42% لای دانیشتوان کەمیکرد و تێکڕای هەژاری ژێر هێڵی سفریش بۆ 25.5% دابەزی، بەڵام تێکڕایی مردنی دایك و منداڵان زۆر بەرزبۆوە. ئەمەش واتای شکستی ئامانجی تەندروستی بوو لە چوارچێوەی ستراتیژی، کەچی تێکڕایی خوێندن زیادیکرد و نەخوێندەواری کەمبۆوە. بەڵام ئەو باشتربوونە هاوکات نەبوو لەگەڵ جۆری پێکهاتە و نەگونجانی لەگەڵ بازاڕی کار.

بەڵام بەشێوەیەکی گشتی قۆناغی دووەمی چوارچێوەی ستراتیژی لە قۆناغی یەکەم باشتربوو، سەرباری چەندین بەربەست، کە هاوکات بوو لەگەڵ ئەو قۆناغە و دیارترینیان ناسەقامگیری سیاسی.

کۆتایی:

هەرچەندە لەماوەی دوو دەیەی رابردو مۆریتانیا لە روی ئابوری و کۆمەڵایەتی پێشکەوتنی بەخۆیەوە بینی، بەڵام هەژاری بە هەموو جۆرەکانیەوە، تائێستاش ئەو کارە قورسەیە کە روبەڕوی ئەو وڵاتە بۆتەوە، چونکە لەگەڵ ئەو رۆڵەی سیاسەتی ئابوری گشتی گێڕاویەتی لە باشترکردنی ئاماژە ئابوریەکان و دروستکردنی ژێرخانێکی پتەو و بەهێز و پاشەکشەکردنی بێکاری، بەپێی وتەی لایەنە فەرمیەکان بۆ لە (10%) کەمیکردوە، بەڵام هێشتاش بارودۆخی کۆمەڵایەتی بەهۆی چەند شەپۆلێکی وشکەساڵی، کە هەر لە شەستەکانەوە بەرۆکی ئەو وڵاتەی گرتوە و لەگەڵ کاریگەری جەنگی بیابان، هەروەها جێبەجێکردنی سیاسەتی چاکسازی ئابوری و لاوازی بەرهەمی گەشەکردن، دۆخەکە بەرەو خراپتر چووە و ناهاوسەنگی لە دۆخی کۆمەڵایەتی و دارایی دروستبووە.

سەرچاوە: مجلة جامعة القدس المفتوحة للأبحاث والدراسات الإدارية والاقتصادية - المجلد الأول - ع «3» - حزيران 2015.

پەراوێزەکان:

Fatma bakass. Ies pauvrete. Au Maroc. Seminaire. PEP DAKAR .1 juin 2004

2. الحبيب فاشر ابن ابراهيم (1995) النمو والتوفير الاجتياحات الاساسيه، دارسه حاله بعض الدول الاسلاميه، مجله العلوم الاجتماعيه، العدد الرابع جامعه الكويت ص 6.

3. ابن ناصر عيسى مشكله الفقر فى الجزائر، مجله الاقتصاد والمانجمانت، جامعه تلسمان العدد 2، ص 22

4. محمد ولد محمدو: اثار برامج التصحيح الهيكلى على تطور ميزان المدفوعات الموريتانيه، خلال الفتره 1989ــ 1995، جامعه الجزائر السنه الجامعيه 1998ــ 1999. ص 106.

5. محمد بن احمد سالم: الاقتصاد الموريتانى ثلاثون سنه من الجهود التنمويه النتائج والافاق مرجع سابق ذكره ص 37.

6. محمد بن احمد سالم/ الاقتصاد الموريتانى 30 سنه من الجهود التنمويه/ سەرچاوەی پێشو ص55.

7. محمد ولد محمدو، سەرچاوەی پێشو ص146.

8. محمد واد محمدو، سەرچاوەی پێشو ص125.

9. خطارى ولد احمد ولد بيه، سەرچاوەی پێشو ص 134.

10. لەراستیدا بەرنامەی یەکەم لەساڵی 1996 وەستێنراو بەرنامەی دووەمیش لە 2001. بۆیە لێکۆڵینەوەیەکی ستراتیژیش لە 200 وەستێنرا.

11. دکتۆر سۆفی ولد البیاتی: سیاسەتی ئابوری بۆ بەرنگاربونەوەی هەژاری لەمۆریتانیا. بەئاماژەکردن بۆ سندوقی پاشکەوتو قەرز.

Rapport Annuel de Banque central de la Mauritanie(BCM) .12 <1998:P35

13. وەزارەتی پلاندانانی ستراتیژی بۆ گەشەکردن لەنێوان ساڵانی 1998 ــ 2001 هاوبەشیکردن لەنێوان حکومەتو کەرتی تایبەت بۆ گەیشتن بەگەشەکردنێکی درێژخایەن، بەڵگەنامەیەك لەسەر کۆمەڵێك وەبەرهێنان لەمۆریتانیا

14. الدكتور محمد محمود ولد محمد، الاصلاحات الاقتصاديه فى موريتانيا، المجله الموريتانيه للاقتصاد والياسا، العدد 20 يونيو 2013، ص 160.

15. وزاره الشؤون الاقتصاديه والتنميه، حصيله تنفيذ الاطار الاستراتيجى لمحاربه الفقر، المجلد الاول، ص14.

سەرچاوەکان:

1. ابن ناصر عيسى مشكله الفقر فى الجزائر، مجله الاقتصاد والانجمانت، جامعه تلمسان العدد2.

2. استراتيجيه التنميه بين عامى 1998ــ 2001. الشراكه بين الدوله والقطاع الخاص للوصول الى نمو قوى ومستديم. وزاره التخطيط، وثيقه الى المجموعه الاستثماريه الثالثه لموريتانيا، باريس 25 27 مارس 1998.

3. الحبيب، فاشر ابن ابراهيم (1995)، النمو والتوفير الاحتياجات الاساسيه، دارسه حاله بعض الدول الاسلاميه، مجله العلوم الاجتماعيه، العدد الرابع جامعه الكويت.

4. الدكتور ولد الشيبانى الصوفى: السياسات الاقتصاديه فى موريتانيا لمحاربه الفقر فى موريتانيا مع الاشاره الى دور صناديق القرض والادخار، المعهد العربى للدراسات الاقتصاديه، القاهره 2013.

5. الدكتور ولد محمد محمد محمود، الاصلاحات الاقتصاديه فى موريتانيا، المجله الموريتانيه للاقتصاد والياسا، العدد 20 يونيو 2013، ص 160.

6. حصيله تنفيذ الاطار الاستراتيجى لمحاربه الفقر، وزاره الشؤون الاقتصاديه والتنميه،المجلد الاول، سنه 2011.

7. ولد احمد سالم محمدن، الاقتصاد الموريتانى ثلاثون سنه من الجهود التنمويه النتائج والافاق، المطبعه الوطنيه 1993

8. ولد احمد ولد بيه خطارى: السياسه الماليه والتنميه فى موريتانيا، رساله ماجستير، جامعه تلمسان الجزائر 2001.

9. ولد محمدو محمد: اثار برامج التصحيح الهيكلى على تطور ميزان المدفوعات الموريتانيه، خلال الفتره 1986و 1995، جامعه الجزائر السنه الجامعيه 1998 1999.

سوپای مۆریتانیا دەست
لەسەر چەك و پێ لەناو سیاسەت

محمد سالم ولد محمد

سوپای مۆریتانیا کارەکتەرێکی سەرەکیە لە ژیانی سیاسی و هاوشانی هێزە مەدەنیەکانە لە بەڕێوەبردنی کاروباری سیاسی وڵات. هەر لە یەکەم کودەتای سەربازییەوە سروشتی پەیوەندی نێوان ژیانی مەدەنی و سەربازی لە مۆریتانیا، پرسیارێکە و پێویستی بە وەڵامە. بەهۆی ئامادەبوونیان لەناو هەر دیمەنێکی سەربازی و سیاسی لەناو وڵاتدا، هەریەك لە هێز و گروپە خێڵەکیەکان لەناو دامـەزراوەی سوپادا پێگەیەکی زۆر گرنگیان هەیە. زنجیرە کودەتاکان کە هەر لە ساڵی 1978ەوە یەك لەدوای یەك هاتون، کۆت و بەندی خستۆتە سەر رێچکەی سیاسی لە مۆریتانیا. بۆیە هەمیشە سوپا کەوتۆتە بەر بۆسەی ئاگری بزوتنەوە سیاسیەکان. لەلایەکی تریشەوە ئەگەر سوپا هاوشانی هێزە مەدەنیەکان بووبێت لە ئیدارەدانی کاروباری

سیاسی، ئەوا لە بەرامبەردا بەردەوام پاڵپشتێکی مەدەنی هەبووە لەهەر کاتێك تێیدا متمانە لە رژێمێك وەرگیرابێتەوە. بۆ نموونە: هەڵبژاردنەکانی 23ی نۆڤەمبەری ساڵی 2013 ئاماژەیەك بوو بۆ دەستتێوەردانی سوپا و کۆنترۆڵکردنی سیاسەت. ئەم ئاماژانەش دوو رێچکەی سەرەکییان هەبوو، رێچکەی کاندیدکردن و هەماهەنگی لەناو لایەنگرانی زۆرینە، رێچکەی دروستکردنی کاریگەری لەسەر لیستی دەنگدەران.

دامەزراندنی سوپا

دامەزراندنی سوپای مۆریتانیا دوای سەربەخۆبوون بە ماوەیەکی کەم دواکەوت و دواتر دوای یەکەم ساڵی سەربەخۆبوون لە ساڵی 1961، بە کردەوە لەسەر دەستی وەزیری بەرگری پێشو (محمد ولد شیخ) دامەزرا، ئەو زاتە لەناو ژینگەی پەروەردەوە هاتبوو، بە دەستەبژێرێک مامۆستا دەورەدرابوو، کە دواتر بڕیارياندا بێنە ناو سوپاوە، وەك: (محمد مستەفا ولد السالك، فەیاهـ ولد مەعیوف، موبارەك ولد بونا مختار).

سوپای مۆریتانیای نـوێ وەك هەمیشە لە جەمسەرێکی کۆمەڵایەتیەوە هەڵقوڵابوو، چونکە سەرەتا چەند گروپێکی خێڵەکی، کە هەر لە کۆنەوە سەرقاڵبوون بە کلتور و زانستی شەریعەتی ئیسلامیەوە لە دەسەڵاتدا بوون. بۆیە چەند گروپێك لە هۆزەکانی (حسان) کە خۆیان هێزێکی چەکدار بوون و مێژوی خۆیان لەسەر سەرکەوتن و ململانێ سەربازییەکان بونیادنابوو، لەگەڵ چەند گروپێك لە رەشپێستەکان، لەناو دامەزراوە نوێیەکەی سوپادا جێگیرکران.

بونیاد و پێکهاتەی سوپا

ئاماژەکان رادەی بەرزبونەوەی ئاستی بونیادی دامـەزراوەی سەربازی و ئەمنی لە مۆریتانیا بە شێوەیەکی بەرچاو تۆماردەکات:

لەڕوی ژمـارەوە دەگاتە نزیکەی (30) هەزار سەرباز و بەو شێوەیە دابەشکراون:

درکی نیشتمانی ژمارەیان 4500 کەسە.

پاسەوانی نیشتمانی زیاتر لە سێ هەزار کەسە.

پۆلیسی نیشتمانی ژمارەیان 4400 کەسە.

سوپای نیشتمانی بڕبڕەی پشتی ئەو هێزانەیە، چونکە باشتر مەشقیانپێکراوە و لـەڕوی جبەخانەوە زیاتر ئـامـادەکـراون و بەدەسەڵاتترن. ژمارەیان نزیکەی (16500) کەس دەبێت. بەپێی ئاماری هەندێك لایەنی تریش رەنگە لەو ژمارەیە کەمتر بێت. وەك ئاماری پەیمانگای (llss military balances)ی ئەمریکی بۆ لێکۆڵینەوەی ستراتیجی(1). کە ژمارەیان بە (15875) سەرباز مەزەندە دەکات.

باڵیۆزی ئەمریکا لە مۆریتانیا دەڵێت: سـەربـاری کەمیی ژمارەیان، بەڵام سوپایەکی گرنگە لە ناوچەکە لەڕوی ئامادەباشی و چەکدارییەوە(2).

بەهۆی بارودۆخە ئاڵۆزەکانی ناوچەکە، بەرنامەی چەکدارکردنی سوپای نیشتمانی لە ساڵی 2005ەوە چڕترکراوەتەوە، چونکە یارمەتیەکانی ئەمریکا و فەرەنسا و هاوپەیمانی باکوری ئەتڵەسی سودێکی زۆری هەبووە لە پڕچەککردنی سوپا.

بەپێی پێکهاتە نوێیەکەی، سوپای مۆریتانیا لە سـێ لیوای گەورە پێکدێت: لیوای وشکانی و لیوای دەریایی و لیوای فڕۆکەوانی

سەربازی، لەناو ئەو لیوایانەشدا ژمارەیەك دامـەزراوەی سەربازی و یەکەی شـەڕکـردن و دامـــەزراوەی فێرکاری هــەن، هەروەها دامەزراوەیەکی تریش هەیە، کە سروشی خزمەتگوزاری پیشەیی هەیە و دابەشکراون لەناو ئەو لیوایانەدا.

کودەتاکان بۆ پیادەکردنی دەسەڵات

بەپێی دەستور و یاساکانی مۆریتانیا، سەرۆك کۆماری هەڵبژێردراو، فەرماندەی باڵای سوپایە و سەرۆکی باڵای دادوەرییە و سوپاش پارێزەری ئارامی و ئاسایش و سنورەکانە، بەڵام ئەوە پێچەوانەی کردەوەکانیانە، چونکە چەند دەیەیەکە سوپا بواری سەربازی خۆی تێپەڕاندوە و خزاوەتە ناو ژیانی سیاسی، بەمەش دیمەنی سیاسی لەناو وڵاتدا شێواوە، چونکە گرتنەبەری رێگەی کودەتا، زوتر و خێراتر دەیانگەێنێتە کۆشکی کۆماری.

لێرەدا پێویستە ئاماژە بەوە بکەین، بەکارهێنانی توندوتیژی بۆ گەیشتن بە دەسەڵات، نەریتێکی باو و کۆنی مۆریتانیایە و تەنانەت پێش دروستبوونی دەوڵەتی مەدەنی و دامەزراندنی سوپاش هەبووە. دیـارە توندوتیژی و کوشتن باشترین گرەنتی بووە بۆ گەیشتن بە دەسـەڵات(3). پێشتر بە کودەتا سەربازیەکان دەوترا (الغدره) واتا لەناوبردنی ئەمیر بە کوشتن، جگە لەوەش چەندین فاکتەر و هۆکاری تر هەن، وەك نەبوونی باکگراوندێکی سەربازی بۆ فەرماندە یەکەمەکانی کودەتاکان. زۆرجار کودەتاچییەکان تەنیا کۆمەڵە مامۆستایەك بوون و دواتر گوازراونەتەوە بۆ ناو دامەزراوەی سەربازی و لەگەڵ خۆشیان کۆمەڵێك بیرۆکە و بیروباوەڕی باو و ئینتیمای کۆمەڵایەتیان هێناوە. جگە لەوەش مامەڵەکردنێکی نەرمونیانی سەرۆکی پێشو (ولد دادە)،

که بە متمانەیەکی زۆرەوە هەڵسوکەوتی لەگەڵ ئەرکانی رژێمەکەی دەکرد. هەروەها قەیرانە سیاسیە کەڵکەبووەکان و بارودۆخی جەنگی بیابان لە 1975 بۆ 1978، کە وڵاتی توشی نەهامەتی کرد و سوپاشی بەرەو لێواری تێکشکاندن برد و ناچاریکرد پەلاماری ئەو لایەنانە بدات کە هاندەری شەڕەکە بوون.

کودەتای یەکەم، وایکرد سوپا دەست بەسەر دەسەڵاتدا بگرێت و بە شێوەیەکی رون و ئاشکرا بووە مەرجەع، چونکە فەرماندەی کودەتاکە بە (ولد دادە)ی سەرۆکی هەڵبژێردراوی گوت: «سەرۆکی بەرێز سوپا متمانەی خۆی لە تۆ وەردەگرێتەوە».

زنجیرە کودەتایەک

هەر لە ساڵی 1978ەوە، ئەوکاتەی (عەقید مستەفا ولد محمد السالك) یەکەم کودەتای سەربازیی ئەنجامدا، دوای ئەوە زنجیرەیەك کودەتا بەرۆکی رێچکەی سیاسی گرتوە لە مۆریتانیا. ئەوکاتە بە (کارێکی زەروری وەسفکرا)، چونکە رژێم دەستەوەستان بوو، ئەمن و ئاسایش ناسەقامگیر بوو(4). زۆربەی زۆری دانیشتوانیان بەرەو شارەکان هاتن، یان رویانکردە سنورەکان. لێرەدا هۆکارەکانی ئەو کودەتایە دەخەینەڕو:

ـ توڕەبوونێکی زۆری ئەفسەرانی بەشی رۆژهەڵاتی مۆریتانیا لە بەرامبەر چەوساندنەوە لەسەر دەستی کەمینەیەکی سەر بە باشور، لە سەروی هەموشیانەوە سەرۆك (ولد دادە) خۆی.

ـ بە دیارکەوتنی ئاڕاستەیەکی قەومی عەرەبی نـوێ، کە دەیانویست چانسی خۆیان لە گۆڕەپانی سیاسی و فیکری تاقیبکەنەوە، دوای ئەوەی توانیان بخزێنە ناو سوپا(5).

ــ كاردانەوەی دەستەبژێری سەربازی لە دژی هۆزی (حسان)، چونکە زۆربەی ئەندامانی لیژنەی سەربازی بۆ رزگارکردنی نیشتمان لەو هۆزەبوون و کۆنترۆڵی جومگە سەرەکیەکانی سوپایان کردبوو.

ــ هەبوونی کاریگەری نێودەوڵەتی بەسەر بڕیاری سیاسی لە مۆریتانیا، بەپێی راپۆرت و یاداشتنامەکان، هەریەك لە جەزائیر و بەرەی بۆلیساریۆ، دوو پشتیوانکەری سەرەکی کودەتاکە بوون.

گرتنەبەری رێگەی کودەتاکردن بەردەوامی پێدرا و دوای ساڵێك لە ئەنجامدانی کودەتای یەکەم لە 1979دا، سەرکردەی سەربازی (محەمەد مستەفا ولد السالك) لەلایەن هاورێکانیەوە ناچارکرا دەسەڵات بەجێبهێڵت بۆ (عەقید محمد محمود ولد أحمد لولی)، کەچی تەمەنی دەسەڵاتی ئەویش درێژەینەکێشا، کە بەزەبری هێز حوکمی دەکرد(6). دوای ئەویش (محمد خونە ولد هیدالە) جێگەی گرتەوە. ئەمەش دەستپێکی قۆناغێکی جێگیرتر و چەوسێنەرتر بوو لە مێژوی سەربازیدا.

دوای کودەتایەك بەسەر (ولد هیدالە)دا، لە مانگی کانونی یەکەمی ساڵی 1984 (معاویە ولد سیدی ئەحمەد تایع)، گەیشتە دەسـەڵات. ئەو کودەتایە بەهۆی چەندین فاکتەری ناوخۆیی و دەرەکییەوە رویدا، لە گرنگترینیان:

ــ هەڵوێستی فەرەنسا و مەغریب بەرامبەر ولد هیدالە، کە لەڕوی کۆمەڵایەتی و سیاسیەوە لەسەر بەرەی بۆلیساریۆ هەژماردەکرا. هەروەها نیگەرانی ئەو دوو وڵاتە بەرامبەر پەیوەندیە بەهێزەکەی هیدالە لەگەڵ جەزائیر. جگە لە ئاڕاستە دوژمنکارەکەی بۆ دامەزراوە نێودەوڵەتییەکان، کە بەدڵی هەندێك فەرمانگەی دارایی رۆژئاوایی نەبوو.

ـ دروستبوونی دۆخێکی نەخوازراو و ئاڵۆز بەهۆی زنجیرەیەك لە راوەدونانی قەومیە عەرەبەکان و دەستگیرکردنیان و روبەڕوبوونەوەی رکاربەرە سیاسی و سەربازیەکان بە زەبری هێز.

ـ کەڵکەبوونی نارەزایەتییە دەرکی و ناوخۆییەکان و بێدەسەڵاتیی لە ئیدارەدانی وڵات بە شێوەیەکی تەندروستانە. ولد تایع هەر لەو کاتەی جڵەوی دەسەڵاتی گرتەدەست، کاریکرد بۆ بێدەسەڵاتکردنی دامـەزراوە سەربازیەکان لەڕوی تەقەمەنی و داراییەوە، موچەی ئەفسەرانی سوپای هەر بە کەمی هێشتەوە و توانا سەربازیەکانی سوپا و رێچکەی چەکدارکردنیان هەر بە هەژاری مایەوە. لە لایەکی تریشەوە: دامەزراوەی ئەمنی سیاسی و هەواڵگری، بۆ خوڵقاندنی ترس و دڵەڕاوکێ و هەڵوەشاندنەوەی هێزی سیاسی و کۆمەڵایەتی بایەخێکی زۆری پێدەدرا.

دوای کۆتایهاتنی سەردەمی ولد تایع، (محمد ولد عبدالعزیز) لە کودەتایەکدا کە لە 3ی ئابی ساڵی 2005 ئەنجامیدا، هاتە سەر حکوم و کەسێکی بەهێز و کارامە بوو. بۆ ماوەی دوو ساڵ مۆریتانیای گواستەوە بۆ قۆناغێکی دیموکراسی ناوازە لە جیهانی عەرەبیدا. دواتر لە رێگەی هەڵبژاردنەوە، کە جێگەی رەزامەندی هەموو جیهان بوو، سەرۆك سیدی محمد ولد شیخ عبدالله هاتە سەر حوکم، بەڵام لە نیوەی ساڵی 2008 ژنراڵەکان بەهۆی دروستبوونی ناکۆکی و ململانـێ سەرۆکیان لادا.

سوپا لەناو بۆسەی ئاگری بزوتنەوە سیاسیەکان

سوپای مۆریتانی خۆی لەناو بۆسەی بزوتنەوە سیاسیەکان بینیەوە، دیارە بزوتنەوەی ناسیۆنالیستیی عەرەبی یەکەم هێزی سیاسی بوو،

کە توانی بخزێتە ناو دامەزراوەی سەربازی. بەپێی بەڵگەنامەکانی حزبی بەعسی عەرەبی(7) لە مۆریتانیا، بزوتنەوەی ناسیۆنالیستی عەرەبی پشتیوانی سەرەکی کودەتای ساڵی 1978 بوو بۆ روخاندنی رژێمی سەرۆکی هەڵبژێردراو ولد دادە. سەرباری ئەو هەموو زیان و دەستگیرکردنانەی لەناو سوپا بەریانکەوت(8)، چونکە سەرکەوتنی رەوتی بەعسی لە مۆریتانیا لەسەر چەندین ئاستی جیاجیادا لەوانەش کەرتی ئەمنی(9)، یەکجار زۆر دیاربوو. ماوەی نێوان ساڵانی 1982ـ 1992ش سەرەتای دەرکەوتنی گرنگترین فەرماندەکانی رەوتی بەعسی بوو لەناو سوپا: وەك فەرماندە (عبدالقادر ولد ناجی) و (محمد سعيد ولد حسين)(10).

کەچی قەومییە رەشپێستەکان، لەناو سوپادا ئامادەیەکی زۆر بەهێزیان هەبوو، بزوتنەوەی هێزەکانی سەربەخۆبونی ئەفریقیا دەیان ئەفسەر و سەربازی لەناو پێکهاتەی سوپادا جێگیرکرد(11) کە باوەڕیان بە دووبارە پێکهێنانەوەی سیاسەت و دەسەڵاتی مۆریتانی هەبوو بە سیستمێکی نوێ، تا مافی رەشپێستەکان دەستەبەر بکەن و لە خراپترین دۆخیشدا هەوڵبدەن بۆ جیابونەوە. بەڵام ئەو بزوتنەوەیە بەهۆی داواکارییە شۆڕشگێڕانەکانیان، یان نەهێشتنی رەگەزپەرستی بە گوێرەی شیکردنەوەکان، توشی هەڵمەتێکی پاکتاوکردن بوونەوە، کە تێیدا فەرماندەکانیان یان لەسێدارەدران، یان دەستگیرکران.

لە کاتێکدا ناسیۆنالیستە عەرەبەکان و رەشپێستەکان، کە دیارترین هێزی سیاسی بوون، رویانکردبوە ناو سوپا و کاریگەریان دروستکرد و بوونە هۆی نانەوەی پشێوی سیاسی، کەچی هێزی تری سیاسیش دورنەبوون لە ئامانجی نزیکبونەوەی لە ئەفسەرانی ناو سوپا وەك (مستەفا ولد اعبيد رحـمان)(12). هەروەها لەناو بیروەریەکانی

سیاسەتی سەربازی باس لە هاوپەیمانیەتی ڕەوتی (میساقییەکان) و محمد عبدالرحمن ولد امین لەگەڵ فەرماندەی سەربازیە تووڕەکان دەکات بۆ دامەزراندنی (هاوپەیمانی لەپێناو مۆریتانیەکی دیموکراسی) کە سەرۆکی پێشو ولد هیداله سەرۆکایەتیدەکردن و لە 16ی ئازاری ساڵی 1981 هەوڵی کودەتایەکی شکستخواردوی دا و تێیدا فەرماندە سەربازیەکانی هاوپەیمانیەتەکە بوونە قوربانی. هەر لەو بارەیەوە باس لە هاوپەیمانێتییەکی تری نێوان هێزە ئیسلامییەکان و ڕێکخراوی ڕێکخستنی بزوتنەوەی فرسان بۆ گۆڕانکاری سەربازی دەکرێت. کە هەوڵیاندا سەرۆك ولد تایع بڕوخێنن. ساڵانی 2003ــ 2005ش شانۆیەك بوو بۆ چەندن هاوپەیمانی تر، کە توانی ڕژێم لەڕوی سیاسی و سەربازییەوە بلەرزێنێت، بەڵام بەتەواوی نەیڕوخاند.

کەتیبەی مەدەنی

ئەگەر سوپای مۆریتانی هاوشانی هێزە مەدەنییەکان بوبێت لە بەڕێوەبردنی کاروباری سیاسی، بەڵام لە بەرامبەریشدا هێزی مەدەنی پاڵپشتێکی سەرەکی بووە بۆ هەر ئەفسەرێکی سەربازی کە بڕیاریدابێت (متمانه وەربگرێتەوە) لە ڕژێـم. تا ئێستاش پارێزەرانی سەربازی بە هێزێکی زۆرەوە بەرگری لە مافی سوپا دەکەن بۆ پیادەکردنی دەسەڵات، چونکە بە هێزێکی ڕێکخراوتر و بەهێزتری دادەنێن. کودەتای ساڵی 2008یش ڕۆڵی سەرەکی پێکهاتە مەدەنیەکانی لە ئەنجامدانی کودەتای سەربازی سەلماند. چونکە زۆربەی زۆری نوێنەرە هەڵبژێردراوە مەدەنیەکان لەلایەن گەلەوە، بەرگرییان لە ڕژێمی سەربازی و مافی سوپاش کرد لە وەرگرتنی دەسەڵات، بەوپێیەی ئەو دامەزراوەیە یەکێکە لە دامەزراوە هەرە

پێشکەوتو، یەکگرتو، نیشتمانی و ڕێکخراوەکان(13). دواتر ئەو کەسانە بە کەتیبەی پەرلەمانی یان زۆرینەی ئۆتۆماتیکی ناونران، بەپێی گوزارشتی فەرماندەکانی ئۆپۆزسیۆن.

گوللە لەناو سندوقی دەنگدان

هەڵبژاردنەکانی تشرینی دووەمی ساڵی 2013 یەکێك بوو لە گرنگترین ئاماژەکانی دەستتێوەردانی سوپا و کۆنترۆڵکردنی سیاسەتی وڵات. ئەو ئاماژەیەش دوو ڕێچکەی سەرەکی دیاریدەکرد:

1.ڕێچکەی کاندیدکردن و هەماهەنگی لەناو لایەنگرانی زۆرینە: چونکە گەورە فەرماندەکانی ناو سوپا چالاکانە کاریانکرد لە پڕکردنەوە و هەڵبژاردنی ناوی کەسە نزیکەکانی خۆیان. جگە لە وتوێژکردنی ڕاستەوخۆ لەگەڵ چەندین هۆز بە ئامانجی هەماهەنگی بۆ پشتیوانیکردنی سیاسی بۆ حزبی دەسەڵاتدار. لەلایەکی تریشەوە بە ڕوونی دیاربوو کە ئەندامانی پەرلەمانی داهاتو بەسەر کۆمەڵە ژەنراڵێك و گەورە فەرماندەکانی سوپا و دامـەزراوە ئەمینەکان دابەشکراون.

2.ڕێچکەی کاریگەربوون لەسەر لیستی دەنگدەران: ئەمەش بە گواستنەوەی کەتیبە سەربازیەکان بۆ دەنگدان لەو ناوچانەی حزبی دەسەڵاتدار تێیدا دەسەڵاتی نییە، بە مەبەستی یەکلاکردنەوەی هەڵبژاردنەکە. چونکە بەپێی ڕاگەیاندنەکان چاوەڕواندەکرا بە هەزاران سەرباز لە کەرتی (لکصر) لە نەواکشۆت و شارەوانیەکانی ئالاك و کرمسین و ودان دەنگبدەن(15). دیارە یەکێك لە گرنگترین هۆکارەکانی سەرنەکەوتنی وتووێژەکانی نێوان زۆرینەی دەسەڵاتدار لەگەڵ ئۆپۆزسیۆن، ڕەتکردنەوەی داواکاریەکی ئۆپۆزسیۆن بوو لەسەر

ڕاگەیاندنی بەڵێنێك بۆ گەل، كە تێیدا فەرماندەكانی سوپا و گەورە ئەفسەران بێلایەنبن و لە جێگەی خۆیان جوڵەنەكەن و لایەنگری هیچ پارتێكی سیاسی نەبن(16).

بەهەر شێوەیەك بێت، دیارە دیدوبۆچونی دامەزراوەی سەربازی لەسەر سیاسەت لە مۆریتانیا بریتیە لە دوو ڕێچكە:

ــ دروستكردنی هاوپەمانی سیاسی سەر بە فەرماندەكانی سوپا، ئەمەش بۆ گرەنتیكردنی پێگە و كاریگەری لەناو دامەزراوەی سەربازی، چونكە مێژوی دامەزراوەی سەربازی سەلماندویەتی ئەو ئەفسەرانەی كەمتر ئامادەییان هەیە لەناو كاروباری سیاسی، كەمترین چانسیان هەیە لەڕوی پلە بەرزكردنەوە و دەوڵەمەندبوون.

ــ دەستەبەركردنی سەنەدێكی فەرمی كە شكۆمەندی و سەروەری دەوڵەت بپارێزێت و یارمەتی ڕژێمی دەسەڵاتدار بدات بۆ فراوانكردنی دەسەڵات و بازنەی خۆی.

باجی بەسیاسیكردنی سوپا

مۆریتانیا باجێكی زۆر گەورە دەدات لە بەسیاسیكردنی سوپا، ڕەنگە گرنگترین ڕواڵەتی ئەو باجەش بریتیبێت لە:

1.دروستبوونی پشێوی لە ڕێچكەی گەشەكردن كە پێویستە بۆ سەقامگیری، ئەمەش بەهۆی كەشوهەوای كودەتاكان و ململانێی نێوان ئەفسەران دەستەبەر نابێت. جگە لە نەبوونی پلانی ستراتیژی بۆ گەشەكردن، كە پێویستی بە كەسانی شارەزا و شایستە هەیە بەرێوەیببات.

2.مژینی وزەی سوپا، چونكە بەهۆی كودەتا سەربازیەكان و پرۆسەكانی پاكتاوكردنەوە، دامـەزراوەی سەربازی بە دەیان لە ڕۆڵەكانی بە هۆی شەڕ و شۆڕەوە لەدەستدەدات.

3.لێدان لە رێرەو و رێکخستنی سوپایی، ئەویش بە رێگەپێدانی پاداشت و بەرزکردنەوەی پلە بەبێ هیچ پێوەرێك، کە ئەفسەرانی کودەتاچی و کەسە نزیکەکانیان وەریدەگرن. ئەمەش دەبێتە هۆی دروستبونی جیاوازی و ناکۆکی لەناو دامەزراوەی سەربازی.

4.گرنگیدانی نێودەوڵەتی بە سوپا، بەمەش سوپا بۆتە رەگەزێکی گرنگ لەناو کێشە ئیقلیمیەکاندا. فەرەنساش بەتایبەتی رۆڵێکی سەرەکی گێڕاوە لە جێبەجێکردن و رێکخستنی کودەتا سەربازیەکان لە مۆریتانیا. ئەمەش هەمان ئەو رۆڵەیە کە هەریەك لە مەغریب و جەزائیر و سەنیگال بە رۆڵێکی کەمتر گێڕاویانە.

5.گەندەڵی دارایی و تێکهەڵکێشکردنی پەیوەندی نێوان بواری مەدەنی و سیاسی. چونکە کەسی سەربازی بۆتە وەبەرهێنێکی تایبەتی و پێشبڕکێ لەگەڵ هاوڵاتیان دەکات(17).

6.پاشەکشەکردنی پێگەی مۆریتانیا و سەرقاڵبونی بە کێشە ناوخۆیەکان، کە لەگەڵ ئەنجامدانی هەر کودەتایەك بازنەیەکی ئاڵۆزتر زیاددەکات.

مانەوەی سوپا لەناو جەرگەی سیاسەت:

لەگەڵ بوونی ئەو هەموو نەرێنیانە، بێگومان ئاسۆیەکی رون نیە بۆ دانانی سنورێك بۆ پەیوەندی سوپا بە سیاسەت لەژێر سایەی ئەو فاکتەرە سەرەکیانە کە گرنگترینیان:

ـ لاوازی نوخبەی سیاسی و دابەشبونیان بەسەر لایەنەکاندا لە زۆربەی کاتدا. هەروەها دەستەوەستانی هێزی مەدەنی لە بەرامبەر ئەنجامدانی حوکمێکی سیاسی تۆکمە و ئیدارەی وڵات و ئیدارەدانی ناکۆکیەکان، کە وابکات وڵات دوربخاتەوە لە هەڵخلیسکان و

دەستتێوەردانی سەربازی. چونکە هەر لە یەکەم کودەتای سەربازی لە مۆریتانیاوە هێزە سیاسیەکان خۆیان لاداوە و بوونەتەوە لانکەی سەربازی بۆیان. بۆیە هەمیشە زەمینەسازبووە بۆ ئەنجامدانی کودەتا یەك لەدوای یەکەکان.

ـ قوڵبونەوەی بە سیاسیکردنی دامــەزراوەی سەربازی لەناو سیاسەتدا، تاڕادەیەك کە ناتوانرێت لەکاتی ئێستادا باس لە سوپایەکی مەدەنی و دامەزراویەکی سەربازی بکەیت، چونکە هەر ژەنراڵێك لەناو سوپادا جێگەی خۆی قایمکردوە و پارێزراوە. بەهەمانشێوە هۆزەکانیش.

ـ دەتوانین بڵێین هێزە نێودەوڵەتیەکان گرنگی بە مۆریتانیا دەدەن، بەردەوامدەبن لە گرنگیدان بە سوپای نیشتمانی، چونکە تاکە گرەنتی سەرەکیە بۆ بەدیهێنانی بەرژەوەندیەکان. هەروەها پاسەوانی یەکەمن بۆ دامەزراوەکانی مەدەنییەکانی تر و کەرتە ئابوریەکانیش.

دیارە روخساری نەخشەی سیاسی لە مۆریتانیا، لەگەڵ شەپۆلەکانی لمی جوڵاو گۆڕانکاری بەسەردا دێت. زۆر قورسە سەرباز لە سیاسەت دوربخرێتەوە، چونکە دامەزراوەی سەربازی هەمیشە پەنجەی لەنێوان پیتکەی تفەنگەکەیەتی و ئەولەویەتی داوە بە هەڵمەتە سیاسیەکانە. بۆیە لەژێر سایەی لاوازی ئــەدای گۆڕەپانی حزبی بە هەموو پێکهاتەکانیەوە، چ ئەگەر پشتیوانی رژێم بێت، یان دژی بێت، بەهۆی دەستەوەستانیشی لە دامەزراندنی کلتورێکی سیاسی کە خاوەن گوتاری ئێستا و نەریتە باوەکەی بێت، ئەوا دامەزراوەی سەربازی هەمیشە ئامادەدەبێت لە کاروباری سیاسی مۆریتانیادا.

***(محمد سالم ولد محمد) نوسەر و رۆژنامەنوسێکی مۆریتانییە**

سەرچاوەکان:

1. مركز الدراسات والبحوث الاستراتيجيه، الخاطره السياسيه والامنيه فی موريتانيا 2012ــ 2013، اعده فريق بحثى بالمركز.

2. السفيره الاميركيه فی نواكشوط، الجيش الموريتانی من أحسن الجيوش الافريقيه.

3. مێژوی مۆریتانیا پڕە لە نمونەی ستەمکاری، کە زۆر زیاترە لەکودەتاکان، ئەوانەی لەلایەن کۆمەڵێك، یان کەسیکەوە دژی رژێمی فەرمانڕەوا دەکران.

4. سيدى اعمر ولد شيخنا،موريتانيا المعاصره، شهادات و وثاق ج1 ص 106.

5. نضال حزب البعث العربی الاشتراکی فی موريتانيا.

6. 6. ولد احمد لولی لەدەسەڵات هاتەدەرو بەتەواوی وازی لەسیاسەت هێنا. رۆیشتنیشی لەئەنجامی ململانـێی هەردوو ئەفسەرەکە محمد خونە ولد هیدلەو احمد ولد یوسف بوو، کە لەسەر سەرۆکی پێشوتر مختار ولد دادە دەخوێندرایەوەو لەروداوێکی فرۆکەوانی گیانی لەدەستدا.

7. نضال حزب البعث فی موريتانيا http/ cho3lat. Arabblogs.com

8. محمد خونە ولد هیدالەی سەرۆکی پێشو، باس لەوە دەکـات، کە هەردوو ئەفسەر علی ولد محمد فالو عبدالقادر ولد الناجی بانگکردوەو ئاگاداریکردونەتەوە لەسەر تێوەگلانیان لەگەڵ بەعسیەکان.

9. المقدم أحمد صو عبد. مذکرات عن الجيش.

10. بەپێی ئەو لێکۆڵینەوانەی لەگەڵ بەعسیەکان کراوە لەمۆریتانیا، باس لەوە دەکرێت، بەعسیەکان رێکخستنێکی سەربازیان لەناو سوپا بەناوی

صلاح الدين هەیەو سەرکردایەتی بەعس لەعێراق لەبەر مەترسی داوای هەڵوەشاندنەوەی کردوە.

11. بزوتنەوەی (افـلام) لە 14 ئـازاری ساڵی 1983 دامــەزرا دوای یەکگرتنەوەی هەریەك لەیەکێتی دیموکراتی مۆریتانیو رێکخراوی بەرگری لەبەرژەوەندیەکان رەشپێست، بزوتنەوەی میللی ئەفریقی مۆریتانیو بزوتنەوەی خوێندکارانی رەشپێست، کە درێژەدەری داواکاریە نەتەوەییەکانی رەشپێستە مۆریتانیەکان بوو. لەپەنجاکندا سەری هەڵدابوو.

12. چەپرەوەکان لەسەر رژێمی مختار ولد دادو دەخوێندرانەوە، یان ئەوانەی لەراگەیاندنەکان بەرەنجەدەرانی مریم دادە، هاوسەری سەرۆکی پێشوو مختار بون.

13. پارێزەر سیدی محمد ولد محمدو سیاستمەدارو بیرمەندی بەعس محمد ولد ابریدو سیاسەتمەدار احمد ولد احمد، دیارترین بەرگریکاربون لەمافی سوپا بۆ وەدەستهێنانەوەی دەسەڵات هەرکاتێك پێویستبکات.

14. سـێ ژەنەراڵی سوپا چەند دیدارێکیان لەگەڵا هۆزەکان کرد بۆ پاڵپشتی کردنی حزبی دەسەڵاتدار.

15.فەرمانی سەربازی بۆ دەنگدان بە ئالاك.

16. جێگری سەرۆکی حزبی کوتلەی ئۆپۆزسیۆن، محمد محمود ولد لمات چاوپێکەوتن لەگەڵ ماڵپەڕی سراجی هەواڵی. Essirage. Net/ index.com

17. بۆ نمونە دەسـەڵادارانـی مۆریتانی ژمێریاری سوپای بە تۆمەتی بەکارهێنانی داراییەکەیەوە دەستگیرکرد. www. . Alakhbar.hnfo.com

مۆریتانیا و مەغریب

محمد سالم

پەیوەندیەکانی نێوان مەغریب و مۆریتانیا زۆرجار لە گرژی و ئاڵۆزیدایە، بەهۆی چەندین دۆسیەی هەڵپەسێردراوی نێوانیان، زۆربـەی جار وروژاندنی ئەو دۆسیانەش دەبنە هۆی زیاتربونی پشێویەکان، گرنگترنیشیان چۆنیەتی ئیدارەدانی پەیوەندیەکانی نێوان مۆریتانیا لەگەڵ هەریەك لە جەزائیر و بەرەی بۆلیساریۆیە. چونکە سیاسەتی مۆریتانیا کێشەی هاوسەنگبوونی هەیە لە پەیوەندیەکانی لەگەڵ جەزائیر و مەغریب، بەڵام ئەستەمە مەغریب بتوانێت مۆریتانیا لەخۆی دوربخاتەوە و فەرامۆشیبکات، چونکە مۆریتانیا لایەنێکی گرنگە بۆ ئەو وڵاتە.

پەیوەندیەکانی نێوان مۆریتانیا و مەغریب چەند رەهەندێکی مێژویی و جوگرافیی هەیە، بەڵام لەڕوی سیاسیەوە، پێویستە مەغریب واز لە هەندێك خەونی باوکایەتی سیاسی بهێنێت بەسەر مۆریتانیای

هاوسـێیەوە. لەبەرامبەریشدا مۆریتانیا پێویستی بە بێلایەنییەکی ئەرێنی هەیە لە پەیوەندی لەگەڵ جەزائیر و مەغریب. چونکە ئاشکرایە ئەو دوو دراوسێ گەورەیە یاری بەرژەوەندییە باڵاکان دەکەن، بۆیە مۆریتانیا بە لایەنداریی بۆ هەر لایەك لەو وڵاتانە، زیانێکی گەورەی پێدەگات.

ئاسان نییە مۆریتانیا بتوانێت هاوسەنگییەك رابگرێت لەنێوان (جەزائیر) کە میلیتاریزم حوکمیدەکات، لەگەڵ (مەغریب) کە لەوانەیە لەهەر ساتێکدا لێی تورەبێت. مۆریتانیا کارتێکی فشاری بەهێزیشی نیە بەرامبەر مەغریب، جگە لەکارتی هەڵوێست وەرگرتن لە مەسەلەی بیابانی رۆژئـاوادا. کە ئەویش کارتێکی زۆر بەهێز نیە، بۆیە شکانەوەی بەلای بۆلیساریۆدا، ئەگەرچی جێبەجێکراوە و بەردەوامیش بووە، ئاماژەیەکی ترسناکە و رەنگە ببێتە هۆی گرژبونێکی توند لەگەڵ مەغریب. دیارە بێلایەنی بەهۆی گرژبونی پەیوەندیەکانی بەرەو کزی دەڕوات لەنێوان هەردوو وڵاتدا. بۆیە هەڵوێستی مۆریتانیا لە بیابانی رۆژئاوا، تاکە خاڵی بەهێزە لە رێچکەی پەیوەندی نێوان نەواکشۆت و ریبات. مەغریبیش درکی بەو راستیە کردوە. لەبەرامبەریشدا مەغریب لە پەیوەندی لەگەڵ مۆریتانیادا، چەندین کارتی فشاری بەهێزی لەدەستە، دیارترینیان: پەیوەندیە کۆمەڵایەتیە پتەوەکان لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە ناوەند و دەسەڵات، هەروەها مێژویەکی دورودرێـژی هەیە لە پەیوەندیی ئەمنی و سیاسی لەگەڵ نوخبەی گشتی مۆریتانیا، چ لەگەڵ دامـەزراوەی سەربازی، یان ئەو کەرتانەی کاریگەری مەدەنییان هەیە.

پەیوەندی مۆریتانی-مەغریبی، قوڵ و کۆنە، بە چەمکە سیاسیەکە، ئەو پەیوەندیە کۆنترە لە زەمەنی دروستبوونی

دەوڵەت، چونکە لەسەر خاکە لمینەکەی مۆریتانیا یەکەم هەوڵ دراوە بۆ دروستبوونی دوو دەوڵـەت. کە لە باکوری مەغریب جێگیرکراوە، جگە لەوەش لەماوەی چەندین سەدەدا مەغریب پێشوازی لە نوخبەی مۆریتانی کردوە و پاڵپشتێکی گرنگ بووە بۆ ئیمارەتە تازە دروستبوەکان و سەرکردایەتی روحی لە مۆریتانیا(1). ئەو گەشتانەش لە چەندین دێڕی شیعری و لاپـەڕەی مێژویی مۆریتانیا تۆمارکراون(2). بەڵام دوای سەربەخۆبوونی مۆریتانیا، ئەو پەیوەندییە هەر زوو رەهەندێکی نوێی وەرگرت. بەهۆی دژە هەڵوێستی مەغریب بەرامبەر دروستبون و سەربەخۆبونی ئەو وڵاتە و تەماشاکردنی مۆریتانیا وەك بەشێك لە وڵاتەکەی، بۆیە مەغریب سوپای ئازادیخوازی پڕ چەك کرد، کە لەلایەن ئەحمەد ولد حرمە (سیاسیەکی مۆریتانی)یە، دامەزراوە و چەندین پرۆسەی سەربازی لە مۆریتانیا ئەنجامداوە(3).

پێش ئەوەی سەرلەنوێ پەیوەندیەکانیان بگەڕێتەوە بۆ ئاستێکی ئیجابی، دوای دان پێدانانی مەغریب بە دەوڵەتی مۆریتانی لە سەرەتای حەفتاکاندا. دواتر شکانەوەی مۆریتانیا بەلای مەغریب لە دژی بەرەی بۆلیساریۆ(4). دوای هاتنی رژێمی سەربازی بۆ ناو دەسەڵات. دووبارە گرژی کەوتەوە نێوان مۆریتانیا و مەغریب و لەلایەکی تریش جەزائیر سەرلەنوێ هاتەوە سەر هێڵەکە و پشتیوانی رژێمی سەربازی کرد لەنەواکشۆت، کەچی مەغریب لە ساڵی 1981 پشتیوانی لە هەوڵێکی شکستخواردوی کودەتایی کرد(5). مەغریبیش راشکاوانە دوژمنایەتی خۆی بۆ سەرۆکی پێشوی مۆریتانیا (محمد خونە ولد هیدالە) دەربڕی و هەوڵیدا رژێمەکەی بڕوخێنێت. تا لە 12ی کانونی دووەمی 1984 توانی ئەو کارە بکات بەهاوکاری فەرەنسا.

دواتر بەهۆی نزیکبونەوەی مۆریتانیا و جەزائیر، دووبارە گرژی کەوتەوە نێوان مەغریب و مۆریتانیا لە نیوەی نەوەدەکاندا. هەر لەو سۆنگەیەشەوە جەزائیر توانی بەشداریبکات لە ئاشکراکردنی هەوڵێکی کودەتایی رەشپێستەکان دژی رژێمەکەی ولد التایع(6). بەمەش پەیوەندی نێوانیان پتەوتر بوو تا پێش کودەتا سەربازیەکەی ساڵی 2005 کە تێیدا مەغریب پشتیوانیکرد و یەکێکبوو لە دیارترین ئەو لایەنانەی هانی کودەتای دەدا دوای ئەو ساڵە.

حکومەتی دوای ولد التایع

هەر زوو پەیوەندیی نێوان سەرۆك ولد عبدالعزیز و مەغریب بەهۆی چەند هۆکارێکی کۆمەڵایەتی و سیاسی بەهێزبوو، جگە لە بەرژەوەندییەکانی مەغریب لە لادانی رژێمەکەی (ولد الشیخ عبدالله) کە (زیاد لە پێویست دیموکراسی بوو). ولد الشیخ کەسێکی زۆر کراوە بوو، بە نزیکبونەوەی لە ئیسلامیەکان فەرەنسای توڕەکرد و بە نزیکبونەوەشی لەگەڵ چەپەکان مەغریبی توڕەکرد. جگە لەوەش هەوڵیدەدا هەڵوێستێکی بێلایەنی بەرامبەر مەسەلەی بیابانی رۆژئاوا بگرێتەبەر، بۆیە رۆڵی مەغریب و رۆڵی فەرەنسا بنەمای سەرەکی کودەتا سەربازیەکە بوون بەسەر (ولد الشیخ)دا. لێرەدا ئەوە روندەبێتەوە، کاتێك سەرۆکی هەواڵگری مەغریب (یاسین مەنصور) یەکەم بەرپرسی بیانی سەردانی مۆریتانیای کرد، تەنیا رێککەوتێك نەبوو، بەڵکو پاڵپشتی و پشتیوانی ئەو کودەتایە بوو. دوای ئەوە هەر زوو پەیوەندیەکان سەرلەنوێ بەهێزبوونەوە و زۆر رونتر و بەهێزتریش لە جاری پێشو. راگەیاندنەکانی مەغریب باسیان لەوە دەکرد کە ئەو زاتە بە رەچەڵەک مەغریبییە و ژیانی خۆی لە

شارەکانی مەغریب و لەنێو بازنەکانی مەشقپێکردنی سەربازی لە شاری منکاس بەڕێکردوە، بەڵام ئەوەی لە بیر و هزری هەردوو وڵاتدا نەبوو، بەهێزبونی هەڵوێستی ئەفریقیایە بەرامبەر کودەتا نوێیەکە و دەستەوەستانی مەغریبە لە کردنەوەی پەنجەرەی ئومێدێك. جگە لە مامەڵەکردنێکی باوکانەی لەگەڵ رژێمی مۆریتانیا(7)، ئەمانە وایانکرد مۆریتانیا لە پاڵپشتێکی تر بگەڕێت، گەڕانەکەشی زۆری نەخایاند، چونکە جەزائیر و لیبیا چاوەڕێی یەك ئاماژەی مۆریتانیا بوون.

ئەمنیەتی جەزائیر و ئامێزی لیبیا

مۆریتانیا پێشنیازێکی مەغریبی رەتکردەوە بە دانانی کونسوڵخانەیەک لە شاری (عیون) لە باشوری مەغریب. هەرچەندە دەبوایە ئەو رەتکردنەوەیە خوێندنەوەیەکی باشی بۆ بکرێت، بەهۆی هەستیاری ئەو شارە، چونکە ئەو کاردانەوەیە بێلایەنی مۆریتانیای دەردەخست لەم مەسەلەیە و لە ناکۆکیەکانی لەبارەی بیابانی رۆژئاوادا. بەڵام لەلایەن مەغریبەوە بە توڕەبوونێکی زۆر وەرگیرا، لەبەرامبەردا مۆریتانیا بەشێوەیەکی بەرچاو، بە فراوانکردنی پەیوەندیەکانی لەگەڵ جەزائیر و بەرەی بۆلساریۆش بەشێوەیەکی قوڵتر. سەرۆك (محمد ولد عبدالعزیز) چەندینجار پێشوازی لە بەرپرسانی بیابان کرد. هەروەها مۆریتانیا و بیابان لە یەکتر نزیکبوونەوە و سەرۆکی پێشوی مۆریتانیا (محمد خونە ولد هیداله)، کە بە رەچەڵەك بیابانی بوو، کرا بە راوێژکاری کۆشکی سەرۆکایەتی.

مۆریتانیا پەیوەندیەکی زۆر بەهێزیشی لەگەڵ رژێمی پێشوی لیبیا دروستکرد. ئەمەش کارێکی دڵخۆشکەر نەبوو بۆ مەغریب،

چونکە مەغریب قەزافی بە پشتیوانکەرێکی سەرەکی بەرەی بۆلیساریۆ و هاوپەیمانێکی بەهێزی جەزائیر دادەنـا. بەمەش مەغریب خۆی لە دەرەوەی نەخشەی کاریگەربوون لە مۆریتانیا بینینەوە، چونکە پشتیوانی جەزائیر و لیبیا لەسەر ئاستی سیاسەت و ئابوری، وایکرد رژێمی سەربازی تازە دروستبوو، کە بتوانێت قەیرانە سیاسی و ئابورییەکان تێپەڕێنێت و بەرەو دۆزینەوەی ئاستێکی نوێ لە پەیوەندیەکی بەرژەوەندیانە بگەڕێت بەڕوی ئابوری و سیاسی.

لێرەدا چەندین ئاماژەی تر هەن لەسەر قەیرانی نێوان ئەو دوو وڵاتە، لەوانەش:

قەیرانی دبلۆماسی: ماوەی سـێ ساڵە مۆریتانیا تاڕادەیەکی زۆر دبلۆماسیەتی خۆی لەو وڵاتە کەمکردۆتەوە و دۆسیەی باڵیۆزخانەی مەغریبی لەلایەن راوێژکارێکی دبلۆماسی جەزائیری بەرێوەدەبرێت، دوای گواستنەوەی ئەو کەسەی کاروباری باڵیۆزخانەی مۆریتانی بەرێوەدەبرد وەك باڵیۆزێك لە وڵاتـی مالی، ئەم هەنگاوەش مەبەستەکەی رون و ئاشکرایە بۆ هەردوو وڵات. هەروەها مۆریتانیا ئەو کەسەی رەتکردەوە، کە مەغریب وەك کونسوڵ دانابوو، داوای گۆڕینی کرد، بەڵام مەغریب رەتیکردەوە.

کەچی مەغریب تائێستاش گۆڕینی باڵیۆزەکەی لە مۆریتانیا (عبدالرحمن بن عمر) رەتدەکاتەوە، کە لە هەمان رەچەڵەك و هۆزەکەی سەرۆك (محمد ولد عبدالعزیز)ە. چەند لایەنێك لە رژێمی مۆریتانی تۆمەتباری دەکەن بە پشیوانیکردنی لایەنی ئۆپۆزسیۆن. لەوانەش سەرۆکی پێشو اعل ولد محد فال و بازرگانی محمد

ولد بوعماتو، کە دوو خزمی نزیك و دیاری سەرۆك و توندترین ڕکابەرەکانن. هەروەها ناتوانین تێبگەین بۆچی تائێستا مەغریب سورە لەسەر هێشتنەوەی باڵیۆزە خانەنشین و نەخۆشەکەی لە نەواکشۆت! بەتایبەتی کە وەزارەتی دەرەوەی مەغریب لە سەردەمی وەزیری پێشو (سعدالدين عوسمانی) بەتوندی هەوڵیدەدا بەکەسێکی تر بیگۆڕێت. بەڵام بێهودە بوو.

حەواندنەوەی بەرهەڵستکاران: لە مەغریب دوو کەس لە دیارترین بەرهەڵستکاری سەرۆکی ئێستای مۆریتانیا جێگەیان کراوەتەوە، ئەوانیش بازرگان: مستەفا ولد الشافعی و محمد ولد بوعماتو، محمد ولد بوعماتو بەم دواییانە سەرجەم کاروبارە گرنگەکانی گواستۆتەوە مەغریب و هەروەها چەندین بەڵێندەرایەتی بازرگانی گرنگی لەگەڵ دامەزراوە مەغریبەکان وەرگرتوە. سەبارەت بە شافعیش: مەغریب ڕەتیکردەوە مامەڵە لەگەڵ یاداشتنامەی ڕاگرتنی دادوەری بکات، کە لەلایەن دامەزراوەی دادوەری لە نەواکشۆت لە دژی دەرچوە. لەبری ئەوە پەیوەندی شافعی لەگەڵ دامـەزراوە سیاسی و ئەمنیەکانی مەغریب باشتر بوو، لەلایەن هەریەك لە ڕژێمی مۆریتانی و جەزائیری شافعی تۆمەتبارە بە بەرێوەبردنی پەیوەندیەکانی نێوان مەغریب لەگەڵ هەندێك بزوتنەوەی جیابۆوە، وەك بزوتنەوە سەلەفییە چەکدارەکان لە ناوچەی ئەزواد و ناوچەی کەنار بەگشتی(8).

نابێت ئەو دوو کەسە تەنیا بە دوو بەرهەڵستکاری سیاسی دابنێین، بەڵکو گومانی تێدا نیە، کە دوو بەرهەڵستکاری گرنگی سەرۆکی ئێستا (محمد ولد عبدالعزيز)ن. بەهۆی ئەو پەیوەندییە بەهێزەی لەگەڵ بازنەکانی ناوەوەی ئەفریقیا و وڵاتانی دەوروبەری مۆریتانیا هەیانە. ولد بوعماتو یەکێك بوو لە گرنگترین ئەندازیارەکانی

پەیوەندی نێوان سەرۆك محمد ولد عبدالعزیز و حکومەتی سەرۆکی پێشوی فەرەنسا نیکۆلای سارکوزی. شافعییش بە پیاوی یەکەمی ئەفریقی دادەنـرا لـەڕوی ئەمنییەوە، چونکە راوێـژکـاری چەند سەرۆکێکی ئەفریقیەکان بووە و نێوەندگیری چەندین مەسەلەی فڕاندنی کردوە لە ناوچەی کەنار.

رەتکردنەوەی وەرگرتنی چارەسەر لە مەغریب: چەندین سەرچاوە باسیان لە رەتکردنەوەی سەرۆکی مۆریتانی کرد لە وەرگرتنی چارەسەر لە مەغریب، کاتێك بەهۆی چەند گوللەیەکی وێڵەوە لە 13 کانونی یەکەمی ساڵی 2012 توشی پێکان هات، سەرۆك محمد ولد عبدالعزیز سەرباری پێشنیازەکەی مەغریب بۆ وەرگرتنی چارەسەرەی سەرەتایی لە نەخۆشخانەیەکی سەربازی پێش ئەوەی بچێتە فەرەنسا، بەڵام سەرۆك سوربوو لەسەر وەرنەگرتنی چارەسەر لە مەغریب.

قەیرانی سەردانی چاوەڕونکراو: لەگەڵ قەیرانی باڵیۆزخانەکان، قەیرانی «سەردانی لوتکە»ش هەبوو لەنێوان هـەردوو وڵات، چونکە پێشتر مەغریب داوای هەموارکردنەوەی وادەی سەردانێکی سەرۆکی مۆریتانیای کرد بۆ مەغریب، ئەمەش بە دڵی مۆریتانیەکان نەبوو، بۆیە سەرۆکی مۆریتانیا دەستپێشخەریکرد بۆ سەردانێکی بۆ جەزائیری دراوسێی. تا ئێستاش سەردانیکردنی مەلیك محەمەدی شەشەم بۆ مۆریتانیا روداوێکی دواخـراوە. هەرچەندە مەلیکی مەغریب چەندینجار سەردانی سەنگال و مالی کردوە.

هەڵویستی مۆریتانیا بەرامبەر ئیسلامیەکان: مۆریتانیا گەیشتنی ئیسلامیەکان بە ئیدارەدانی کاروباری گشتی لە مەغریب بە ئاگاییەکی زۆرەوە مامەڵەی لەگەڵ کرا، هەرچەندە حکومەتی (عبد ئیلاهـ بن کیران) هەوڵیدا پەیوەندیەکانی لەگەڵ مۆریتانیا پتەو بکات، بەڵام

هەڵوێستەکەی لەلایەن نەوکاشۆتەوە بە هەستیارییەوە مامەڵەی لەگەڵ کرا، چونکە بن کیران و هاورێکانی بە پاڵپشتێکی سەرەکی دەبینی بۆ ئۆپۆزسیۆنی مۆریتانی(9). لەلایەکی تریشەوە ئەو هەوڵەیان بە هاندانێك لە قەڵەمدەدا بۆ سزادانی مۆریتانیا، بەهۆی دەرچونی لە رێچکەی تەقلیدی لە پەیوەندیەکانی نێوان هەردوو وڵات. بۆیە لەنێوان هاندان و خۆ بەدورگرتن پەیوەندیەکان زیاتر گرژ و ئاڵۆز دەبوون(10).

لەکاتێکدا مەغریب نوێنەرانی خۆی رەوانەی هەڵبژاردنەکانی سەرۆکایەتی مۆریتانیا نەکرد، کەچی جەزائیر چەند چاودێر و نوێنەرێکی بۆ نەوکاشۆت رەوانەکرد. هەروەها وایکرد یەکێتی ئەفریقیا نوێنەر و چاودێری خۆی رەوانەبکات. جگە لەوانەش داڵدەدانی نەقیبی سەندیکای پارێزەرانی پێشوی مۆریتانی (ئەحمەد سالم ولد بوحبینی) کە بە دوژمنایەتیکردنی سەرۆك محمد ولد عبدالعزیز ناسراوە، یەکێکی تر بوو لە قەیرانەکانی نێوان هەردوو وڵات. کەچی ململانێـیە بەهێزەکەی مۆریتانیا لەسەر کورسییەك لەناو ئەنجومەنی ئاسایشی ئەفریقیا، هەرچەندە نەیتوانی کورسیەکەش بەدەستبهێنێت، کە جەزائیر یارمەتیدەری سەرەکی بوو لەو مەسەلەیە، بەهەمان شێوە هۆکارێکی تری ئاڵۆزیەکانە.

سەبارەت بە پرسی یەکێتی ئەفریقیاش، مۆریتانیا بە پاڵپشتی جەزائیر توانی سەرۆکایەتی ئەنجومەنەکە بەدەستبهێنێت. یەکێتی ئەفریقیا بە یەکێك لە دامەزراوە دۆستەکانی مەغریب دادەنرێت، بەهۆی هەڵوێستەکانی لەکاتی قەیرانی بیابانی رۆژئاوا، هەروەها دانپێدانانی زۆربەیان بە بـەرەی بۆلیساریۆ، دووەمیش بەهۆی هەژمونی هەردوو دەوڵەتی جەزائیر و باشوری ئەفریقیا بەسەر

هەڵوێستە سیاسی و ئەمنیەکان بەرامبەر بە یەکێتی ئەفریقیا. چاوەڕوانکردنەکەی مەغریب زۆری نەکێشا، چونکە یەکێك لە گرنگترین وێستگەکانی سەرۆکایەتی مۆریتانیا بۆ یەکێتی ئەفریقیا دانانی کەسێکی ئەفریقییە تایبەت بە پرسی بیابانی رۆژئاوا، ئەویش جواکیم شیسانی بوو، سەرۆکی پێشوی دەوڵەتی مۆزەمبیق و تاوانبار بە پشتیوانیکردنی بەرەی بۆلیساریۆ لەلایەن مەغریبەوە(11).

لەسەر ئاستی راگەیاندنەکانیش، کەناڵەکانی راگەیاندنی مەغریبی بە ئاشکرا رەخنە لە مۆریتانیا دەگرن. هەرچەندە بەم دواییانە تەوژمەکەی کەمتر بۆتەوە، بەڵام بەردەوامی هەیە و گەرمتر دەبێت هەرکاتێك قەیرانێك سەریهەڵدایەوە. پێشتر مۆریتانیا چەندین پەیامنێری ئاژانسی مەغریبی لە وڵاتەکەی دەرکرد و وەزارەتی دەرەوەی مۆریتانیا چەند پەیامنێرێکی تۆمەتبار کرد بە جێبەجێکردنی چەند کارێک لە دەرەوەی کاری راگەیاندن. دەسەڵاتدارانی مۆریتانیا چاودێری چاوپێکەوتنی هەندێك لەو پەیامنێرانەی دەکرد لەگەڵ ژمارەیەک لە راگەیاندنکارانی مۆریتانی، کە بە هەڕەشە و هاندانی دادەنا. ئەمەش مەغریبی توڕەکرد.

لەو سەروبەندەدا ئامادەبوونی بەرەی بۆلیساریۆ لە مۆریتانیا بەهێزتر دەبـوو، چەندینجار لەمیانەی کۆنگرە نێودەوڵەتی و ئەفریقیەکان دیدار و چاوپێکەوتن دەکرا لەنێوان سەرۆکی مۆریتانیا و فەرماندەکانی بەرەی بۆلیساریۆ. ئەو نزیکبونەوەیەش لەکاتێکدا بوو کە مۆریتانیا رێگەی نەدا کونسوڵخانەیەک لە شاری عیونی باشوری مەغریب بکرێتەوە. جاروبار روبەڕوبوونەوەی نێوان ئاسایشی مەغریبی و خۆپیشاندەرانی بیابان رودەدات. لە بەرامبەریشدا باڵیۆزی بیابان هەمیشە لە مۆریتانیا پێشوازی لێدەکرێت و لە راگەیاندنەکان وتاری توند دەنوسێت، کە پڕە لە رەخنە لە مەغریب.

یەکێکی تر لە ئاماژەکانی گرژبونی پەیوەندیەکانیان بریتیە لە وەرگرتنی ژمارەیەکی زۆر لە خەڵکی بیابان لە ناوچەی باکوری مۆریتانیا، کە مەغریب بە هەڕەشەیەکی راستەقینەی دادەنێت، چونکە لەوانەیە ئەو کەسانە بتوانن بە بەڵگەنامەی فەرمی مۆریتانی بێنە ناو مەغریب، بۆیە ریبات بە پێنەدانی بلیتی چونە ژوەرە ئەو گرژیەی زیاترکرد. بەتایبەتی دژی دانیشتوانی باکوری مۆریتانی، ئەو قەیرانەش بوەهۆی زیانگەیاندن بە بەرژەوەندی ژمارەیەکی زۆر لە بازرگانە مۆریتانیەکان. هەروەها مەغریب دەستیکرد بە رێگەگرتن لە ژمارەیەك لە کەسە نزیکەکانی سەرۆك محمد ولد عبدالعزیز، ئەوانەی خەریکی کاری بازرگانین، جگە لە بەرتەسککردنەوەی بوار لەبەردەم دانیشتوانی باکوری مۆریتانیا بە رێگەی گرتنەبەری رێکاری ئەمنی توند دژی جوڵانەوەی تاکەکان و هێنانی کاڵا و کەرەستە و ئاژەڵ لەنێوان هەردوو وڵات. لەگەڵ ئەوانەشدا چەند یەکەیەکی سەربازی بەشێوەیەکی هەمیشەیی لەسەر سنورەکانی لەگەڵ مۆریتانی بڵاوەپێکردوە. هەرچەندە زۆرجار رەنگە ئەو رێکارانە بۆ پاراستنی ئاسایشی سنورەکان بێت، لە دژی هێنانی مادەی هۆشبەر و کاڵای قەدەغەکراو. بەڵام دانیشتوانی باکوری مۆریتانیا زیانی زۆریان پێدەگات.

لەلایەکی تریشەوە هەماهەنگی ئاسایشی نێوان هـەردوو وڵات لەو سـێ ساڵەی دواییدا پاشەکشەیکردوە، ریبات بەردەوام رادەستکردنەوەی سیدی ولد هیدالەی بۆ مۆریتانیا رەتدەکردەوە، پێش ئەوەی ناچاربکرێت ئەو کارە بکات. بەهۆی هەوڵەکانی بۆ رادەستکردنەوەی دەستگیرکراوێکی تونسی، کە بە ساختەکردنی دراوی مەغریبی تۆمەتبار بوو.

لەراستیدا سەرباری ئەو هەموو هۆکارانەش، هێشتا مەغریب ناتوانێت دەست لە مۆریتانیا هەڵبگرێت. بەڵام زەحمەتە مۆریتانیاش

بتوانێت هاوسەنگییەك رابگرێت لەنێوان جەزائیر، کە میلیتاریزم حکومی دەکات و مەغریب هەمیشە لـێی تورەیە. هەروەها بەهۆی رۆڵ و پێگە و ئاستی هێزی سیاسی و سەربازی مۆریتانیا، وادەکات هەردوو وڵات ناچاربن بەردەوام بن لە ململانـێ و بیرکردنەوە لەوەی کـێ دەتوانێت نەواکشۆت بۆ خۆی ببات.

بەڵام مەغریب، کە بــەردەوام کارتێکی بەهێزی فشاری هەیە بەسەر مۆریتانیا، کە دیارترینیان پەیوەندیە کۆمەڵایەتیە پتەوەکانە لەگەڵ ژمارەیەکی زۆر لە ناوەند و دەسەڵاتی کۆمەڵایەتی. هەروەها مێژویەکی دورودرێژ لە تێکەڵابوونی پەیوەندی ئاسایش و سیاسی لەگەڵ نوخبەی گشتی لە مۆریتانیا، چ لەڕوی سەربازی یان کەرتە مەدەنییە کاریگەرەکان. چونکە مەغریب یەکێك بوو لە دیارترین پاڵنەرانی کودەتا سەربازیە سەرکەوتو، یان شکستخواردوەکان لە مۆریتانیا. جگە لەو قورسایە روحیەی مەغریب هەیەتی وەك ناوەندی تیجانی. تائێستا هەر مەغریب پرسی تیجانی بەرێوەدەبات، بەهۆی ئەوەی یەکێکە لە یەکە دبلۆماسییە گرنگەکان. هەرچەندە مەغریب پشتیوانی لە کودەتای 2008 کرد، کە زۆر کەس بە کودەتایەکی دژی دەسەڵاتی سیاسی و کۆمەڵایەتی دایاندەنا لە دژی تەریقەی تیجانی لە مۆریتانیا، بەڵام هەر زوو پەیوەندی نێوان شانشینی مەغریب و دەسەڵاتدارانی نەواکشۆت گرژی تێکەوت. پاشان لەسەر دەستی هەندێك کەسایەتی و شێخی تەریقەتی تیجانی توانرا هەندێك پرسی هەڵپەسێردراو بجوڵێنن و دبلۆماسیەتی جەماوەری لەنێوان مۆریتانیا و مەغریب بەهێزبکەن(12).

سەبارەت بە وڵاتانی ئەفریقیاش، ئەوا مەغریب کارتێکی فشاری بەهێزی هەیە لە دژی مۆریتانیا، ئەویش لە رێگەی هەڵوێستەکانی سەنیگال و مالی، ئەو وڵاتە چەند ساڵێکە لەسەر ئیقاعی ئاماژەیەکی مەغریبی دەڕۆن و کاردەکەن، لەگەڵ ئەوەی مەغریب رۆژگارێکە

توانیویەتی هەڵوێستی سیاسی و روحـی لە سەنیگال کۆنترۆڵ بکات. کەچی لە مالییش ئامادەبوونێکی بەهێزی هەیە لە رێگەی پشتیوانیکردنی حکومەتی نوێ بە سەرکردایەتی (ابراهیم کیتا).

چەندین کارتی بەهێزی تریش هەن لەناو دەستی مەغریب لە دژی مۆرتانیا، لەوانەش: پرسی پێدانی هەلی خوێندن لە زانکۆکانی مەغریب، چونکە ساڵانێکی زۆرە مەغریب پێشوازی لە خوێندکارە مۆریتانیەکان دەکات، زانکۆی مەغریبی بە هەلێکی گونجاو دادەنێن بۆ درێژەپێدان بە خوێندن. ئەمەش وادەکات پێکهاتەیەکی مەدەنی و سەربازی لەوێ دروستبکرێن و کاریگەریەکی زۆر لەسەر دروستکەرانی بڕیار لە مۆریتانیا دروستبکەن، ئەو رەهەندەش خاڵێکی بەهێزە دژی حکومەتی مۆریتانیا، ئەگەر مەغریب بڕیاریدا دەرگای زانکۆکانی بەسەر خوێندکارانی مۆریتانی دابخات.

پێدەچێت مۆریتانیا بە پەیوەندی لەنێوان مەغریب و جەزائیر بەناو کێڵگەی مینی سیاسی و دبلۆماسی و ئەمنی تێبپەڕێت لەنێوان هەردوو دراوسێ باکوریەکەی. مۆریتانیا توانی خۆی لەژێر عەبای پشتیوانی مەغریبی لەکودەتاکردن بەسەر سەرۆکی ئێستا بێنێتە دەر بکەوێتە ژێر عەبای جەزائیر، کە چەندین پرسی گرنگ بە یەکەوە دەیانبەستێتەوە، لەوانەش پرسی ئاسایش و تیرۆر، چونکە ئەو دوو وڵاتە زیاتر لە هەر وڵاتێك بە ئاگری تیرۆر سوتاون و هاوبەشن لە سنورەکانیان لەگەڵ مالی، کە بە لانکەی سەرەکی تیرۆرستان دادەنرێت. بۆیە حکومەتی مۆریتانیا بەناچاری دەبێت هاریکاری لەگەڵ جەزائیر بکات لە بوارە ئەمنی و هەواڵگرییەکان بۆ پاراستنی سنورەکانی.

لەبەرامبەر بەهاری عەرەبیش، هەریەك لە جەزائیر و مۆریتانیا هەمان هەڵویستی نەرێییان هەیە، حکومەتی مۆریتانی پێی وایە

سەردانەواندنی مەغریب بۆ گەردەلولی عەرەبی، مەترسییەکی راستەقینەیە بۆ سەر سەقامگیری خۆی، ئەمەش هاوکاتە لەگەڵ چڕبوونەوەی جوڵانەوە سیاسیەکانی ئۆپۆزسیۆنی مۆریتانی، بۆ لادانی رژێمی ئێستا لە نەواکشۆت، چونکە مەغریب توانی ژیرانە مامەڵە لەگەڵ پرسی ئیسلامیەکان بکات، لەبەرامبەردا مۆریتانیا و جەزائیر هەمان تێڕوانینیان هەبوو لەبەرامبەر ئیسلامیەکان.

خاڵی سەربازی یەکێکە لە گرنگترین خاڵە هاوبەشەکانی کە دەسەڵاتدارانی مۆریتانیا و جەزائیر بەیەکەوە دەبەستێتەوە، چونکە لەنێوان هەردوو وڵاتدا دامەزراوەی سەربازی جڵەوی کارەکەی لەدەستە، ئەو نزیکبونەوەیەش بۆتە هۆی نزیکبونەوەیەکی ئابوری و سیاسی و ئەمنی. یەکێکیش لە دیارترین رواڵەتەکانی ئەو رێکخستنەوەیە، کاراکردنی رۆڵی لیژنە باڵاکانە لەنێوان هەردوو وڵات و پشتیوانی جەزائیرە بۆ بەرنامە ئابورییە تایبەتەکەی بە دەستگرتنی هەژارانی مۆریتانیا، کە بە گرنگترین بەرنامەی ئابوری دادەنرێت بۆ سەرۆکی ئێستای وڵات.

لە کۆتایدا دەتوانین بڵێین: پەیوەندیی نێوان مەغریب و مۆریتانیا بەتەواوی نەپچڕاوە، بەهۆی رەهەندە مێژویی و جوگرافیایەکان، بەڵام پێویستی بە سیاسەتێکی تەندروستانەیە بۆ ئەوەی مەغریب واز لە خەونی باوکایەتیکردنی سیاسی مۆریتانیا بهێنێت. لەبەرامبەریشدا مۆریتانیا پێویستە بێلایەنێکی پۆزەتیڤ بێت بەرامبەر پەیوەندی نێوان مەغریب و جەزائیر، چونکە گومانی تێدا نیە هەردوو وڵات یارییەکی گەورەی بەرژەوەندیەکان دەکەن و مۆریتانیا زیاتر زیانی پێدەگات ئەگەر بریاریدا بەلای یەکێکیاندا بشکێتەوە. بۆیە تا ئەو کاتەی پەیوەندی نێوان ئەو دوو وڵاتە سروشتی دەبێتەوە، ئەوا قەیرانەکە هەر بەردەوام دەبێت.

محمد سالم، توێژەر و شرۆڤەکاری سیاسیی مۆریتانی.

سەرچاوە:

موريتانيا والمغرب: محفزات التوتر وفرص ترميم العلاقة، موقع السراج الاخبارية. http://essirage.net/node/679

سەرچاوەکان:

-1 سوپا پشتیوانی لەسوڵتانی مەغریبی کرد لەگەڕاندنەوەی موڵكو سامانەکەیو یەکگرتنەوەی ئەرکانەکەی لەباشوری مۆریتانیا.

-2 پیاهەڵگوتنی شاعیرە مۆریتانیەکان بە سوڵتانی مەغریب، لەو پەیوەندیە بەدیارکەوت، جگە لەنامەگۆڕینەوە بەردەوامەکەی نێوان نوخبەی زانستیو سیاسی لەگەڵ پاشاکانی مەغریب لەمۆریتانیا پێش سەربەخۆبون

-3 لەنیوشیاندا روداوەکـەی (النعمة) لەرۆژهەڵاتی مۆریتانیا لەساڵی 1961و هەروەها تیرۆرکردنی عومدەی پێشو تری شاری ئەگار لەهەمان ساڵدا. (یاداشتەکانی سەرۆکی پێشو مختار ولد دادە)

-4 دەتونیت بگەڕێیتەوە بۆ یاداشتەکانی هەردوو سەرۆکی پێشو مختار ولد داداە، محمد خونە ولد هیدالە.

-5 سیدی أعمر ولد شیخنا: «موريتانيا المعاصره: شهادات و وثائق» ص371.

-6 هەندێك کەس وەزارەتەکەی ولد تایع تۆمەتباردەکەن بەتێوەگلان لـەروداوە خوێناویەکەی 1989 لەنێوان مۆریتانیاو مەغریب. ئەویش بەشکاندنەوەی بەلای سەنگال.

-7 دیوانی مەلەکی مەغریب رەفتارێکی نەشیاوی لەگەڵ داواکـەی سەردانیکردنی محمد ولد عبدالعزيز بۆ مەغریب نواند، ئەویش بەگۆڕینی وادەکەی، حکومەتی مۆریتانیاش ئەمەی بەسوکایەتی لەقەڵەمدا.

-8 النهار الجزائريه: ولد الشافعی عميل المخابرات المغربيه.

http://www.ennaharonline.com/ar/terrorisme/67835-

-9 پەیوەندی نێوان ئیسلامیەکانی مۆریتانیاو مەغریب تا رادەیەکی زۆر

قوڵەو سەرانی ئیسلامی مۆریتانی رێزێکی زۆریان لای ئیسلامیەکانی مەغریب هەیە.

-10 عبدالله باها لەچاوپێکەوتنێکی لەگەڵ کەناڵی هەواڵی مۆریتانی باسی لەهەوڵەکەی حکومەتەکەی بن کیران کرد بۆ بەهێزکردنی پەیوەندی لەگەڵ مۆریتانیا. پێیوابوو دۆخی ئێستایان وەکو پێویست نیە.

-15--08 12-2014-http://www.alakhbar.info/intrep/interv/7112 html.06-47

-11 صحیفه الحدث: صديق البوليساريو ممثلًا للاتحاد الإفريقى.

http://www.ahdath.info/?p=1959

-12یەکێك لەدیارترین رواڵەتەکانی ئەو دبلۆماسیەتە، دۆسیەی تۆمارکردنی قوتابیانی مۆریتانیە لەزانکۆکانی مەغریب، چونکە ژمارەی تۆمارکراوەکان بەهۆی شێخو پەیوەندیە کۆمەڵایەتیەکان زۆر زیاترن لەژمارەی ئەوانەی لەوەزارەتەوە دێن.

ئایندەی بزاڤی سیاسی لە مۆریتانیا

د. محمد محمود ولد الصدیق

سەرکەوتنە یەك لەدوا یەکەکانی شۆڕشی عەرەبی، هیوابەخشبوو بۆ ئەو گەلانەی خواستی هاتنەدەر لە کۆت و بەندی کۆیلایەتی و چەوساندنەوەیان هەبوو. دوای سەرکەوتنی ئەو شۆڕشانە و دەرەنجامەکانی، وەك هەڵبژاردن و پێکهێنانی ئەنجومەنی دامەزراوەکان بە شێوەیەکی دیموکراسیانە. ئەمە وایکرد ئومێدی گەلانی تریش زیاتر بکات، چونکە ئەو شۆڕشانە پاڵنەرێك بوون بۆ ئەو گەلانەی ویستی ئازادی و رزگاربوونیان هەبوو. تا ئێستاش برەودان بەو شۆڕشانە لە فراوانبووندایە و رژێم لەدوای رژێم دەڕوخێنرێن. لەوەش گرنگتر، ئەو گەلانە درکیان بە هەبوونی توانایەکی زۆری خۆیان کرد، بۆ ئەنجامدانی هەر کارێك و گۆڕینی رێچکەی مێژوییان هەرکاتێك پێویستیکرد.

لە ڕۆژی 25ی فێبرایەری 2011، کۆمەڵێك گەنج لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان لە مۆریتانیا، هانی خۆپیشاندانیان دا، ئەمەش بووە هۆی پەیدابوونی مشتومڕێکی زۆر لەبارەی پێشهات و واقیعیەتی دروستبوونی شۆڕش لە مۆریتانیا. ڕژێمی مۆریتانیاش وەکو ئەوانەی پێش خۆی دەیانوت: شۆڕش لە مۆریتانیا هەر لە 2005ەوە بەرپابووە، واتە: (مێژوی ئەو کودەتایەی بەسەر سەرۆك معاویە وەلد ئەلتایع) دا کرا. هەروەها مۆریتانیا ئێستا لەقۆناغی (دوای شۆڕشە). کەچی زۆر کەسیش پێیوابوو مۆریتانیاش بەهەمانشێوە دەکەوێتە بەر زریانی شۆڕشەکان و لەگەڵ خۆیدا ڕژێمی سەربازی هەژموندار رادەماڵێت، کە هەر لە حەفتاکانەوە دەسەڵاتی قۆرخکردوە. لێرەدا ئەو بزاڤە سیاسییە کارلێکەرە لەڕوی ڕێچکە و ڕەگوریشەکەیەوە هەڵدەسەنگێنین.

تەوەری یەکەم: ڕەگوڕیشەی ئەو بزاڤە

مۆریتانییەکان پێیان وایە ساڵانێکە روحی بەهاری عەرەبی بەوێدا تێپەڕیوە، چونکە لەپێش هەموو کەسێکدا نارەزایەتییەکی بەهێزیان بۆ سەر ڕژێمە چەوسێنەرە گەندەڵەکەی خۆیان نیشاندا، چەندین شێواز و میکانیزمی جیاوازیان بەکارهێنا بۆ خەباتکردن، وەك: (مزگەوت، زانکۆکان، ئینتەرنێت...) هەروەها روبەڕوی زیندان، راوەدونان و ئازاردانیش بوونەتەوە، تا لەکۆتایدا توانییان یەکێك لە دڕەندەترین ڕژێمە دیکتاتۆرییەکان بڕوخێنن، کە هەر لە سەردەمی سەربەخۆیبوونەوە حوکمی وڵاتی دەکرد. ئەویش ڕژێمەکەی معاویە وەلد ئەلتایع بوو، کەچی لەگەڵ ئەوەشدا لەبەر چەند هۆکارێك تائێستا نەیانتوانیووە ئەو هەموو تینوویەتیەیان بۆ ئـازادی و سەربەخۆی بشکێنن و بیکەن بە واقیعێکی راستەقینە.

لە کۆتایی نەوەدەکاندا، چەندین پێشهاتی سیاسی هاتنەئاراوە و بووە هۆی کۆتاییهێنان بە زنجیرەی دیموکراسی، کە لە ساڵی 1991 ڕاگەیەنرا و بووە هۆی هاتنەکایەی ڕژێمێکی تاکلایەنەی خاوەن سروشتێکی سەربازی عەشایری پۆلیسی، بە جلوبەرگێکی دیموکراسی ساختە. ڕژێمی وەلد ئەلتایعی ئەوکاتە لەژێر فشاری دەرهاویشتەکانی پرسی مافەکانی مرۆڤ و هەڵوێستی لە جەنگی دووەمی کەنداو، وایکرد دەست لەگەڵ کیانی سەهیۆنی تێکەڵبکات، گەندەڵی کارگێڕی و دارایی بەشێوەیەکی چاوەڕواننەکراو بڵاوبۆوە. ئەو پێشهاتانە هاوکات بوون لەگەڵ کشانی سێبەری هەندێك بزاڤی سیاسی نیشتمانی، کە خۆی لە ڕەوتی ئیسلامی و هەندێك حزبی دیموکراتی ناڕازیی دەبینییەوە. بێئومێدبوون لە چاکسازیکردنی ڕژێمیش، ژینگەیەکی لەباری دروستکرد بۆ هاتنەکایەی (بەهاری ناڕەزایەتییەکان).

لە مۆریتانیا دژی ڕژێمی عەقید معاویە وەلد ئەلتایع لە مایۆی 2003 تا 2005 بە بەرزکردنەوەی سێ دروشم ناڕەزایەتیی نیشاندرا (دیموکراسی، نەهێشتنی گەندەڵی و کارنەکردن لەگەڵ ئیسرائیل)، ناڕەزایەتییەکان بەشێوەی خۆپیشاندان، مانگرتن و ڤیستیڤاڵ بەڕێوەچوون. مزگەوتەکانیش ڕۆڵێکی گرنگیان گێڕا لەو بزاڤەدا لە ڕێگەی مینبەرەکانیانەوە، گوتار خوێندنەوە، بەستنی کۆڕ و کۆبونەوە. هەروەها زانکۆ و پەیمانگاکانیش ڕۆڵێکی بەرچاویان گێڕا. کەناڵەکانی ڕاگەیاندن، ڕۆڵە هەرە کاریگەرەکەیان هەبوو، چونکە هێزەکانی ناڕازی بە شێوەیەکی ئەکتیڤانە توانییان لە ڕێگەی دامەزراندنی تۆڕی ئەلکترۆنی، جەماوەرێکی زۆر بۆ خۆیان رابکێشن، ناو و ناوبانگی ڕژێم بزڕێنن. بۆیە ئەو کاتە ڕژێم بە ناچاری بەدوای ئەو کەسانەوە بوو، کە ئەو کارانە دەکەن.

دوای زنجیرەیەك لە هەوڵی کودەتای شکستخوارد و (2003 2004)، سەرکردایەتی دامەزراوەی سەربازی ویستی سەرۆك معاویە لەکۆڵ خۆی بکاتەوە، دەستوری هەموارکردەوە، هەڵبژاردنی پەرلەمانی و سەرۆکایەتی ڕێکخست، بۆ هەڵبژاردنی یەکەم سەرۆکی مەدەنی لە مێژوی مۆریتانیا، بەڵام چەند جەمسەرێك لەناو سوپاوە هاتنەناو پرۆسەی هەڵبژاردن و هەوڵیاندا باڵێکی سیاسی دروستبکەن، لە 2008یش توانییان ئەو کارە بکەن. بەمەش دوای دوو ساڵ لە هەڵبژاردنی سەرۆك، دیسان مۆریتانیایان خستەوە ناو کێشمەکێشی ململانێ سەربازییەکانەوە، بەسەرکردایەتی ژەنراڵ محەمەد وەلد عەبدولعەزیز.

هۆکاری سەرەکی بۆ لەباربردنی یەکەم بەهاری دیموکراسی مۆریتانی:

هەندێك رژێمی ستەمکاری عەرەبی، ئەو ئەزمونەی مۆریتانیایان بە هەڕەشەیەك لەسەر خۆیان دەبینی، بۆیە لەگەڵ هێزە ناوخۆییەکان پلانێکییان دانا، تا ئەو ئەزمونە هەر بەساوایی لەباربرێت. هەروەها کەم ئەزمونی مۆریتانیەکان و نەبوونی نمونەیەکی کۆنی شۆڕشکردن لە ناوچەکە، نەبوونی هەماهەنگی لەنێوان هێزە سیاسییەکان لەمەڕ هێنانەوەی پارەی بەتاڵانبراوی وڵات، دەرکردنی یاسای دورخستنەوەی سیاسیەکان و فشار خستنەسەر کەسێتییە سەربازییەکان، ئەمانە هەمووی هۆکاربوون بۆ دووبارە گەڕانەوەی وڵات بۆ هەمان بازنەی خولاوە، کە خەباتێکی زۆری بۆ کرابوو تا لێی رزگاربن. دواتر لەگەڵ هاتنی شنەبای (بەهاری عەرەبی)، ئومێدی مۆریتانییەکان گەشایەوە بۆ هێنانەدی خەونە مەزنەکەیان و تەواوکردنی رێگەی خەباتکردن.

تایبەتمەندییەکانی بەهاری عەرەبی ئەو سودانەی هەبوو، (خرۆشانی دەرونی جەماوەر، پێشکەشکردنی نمونەیەك بۆ شۆڕشێکی سەرکەوتو، زیاتربوونی شارەزایی لەسەر خەبات و جۆرەکانی تری، دۆخی گونجاوی نێودەوڵەتی)، بەمەش لەم بارودۆخانەدا دووبارە داواکردنی لادانی رژێمی سەربازی تاکلایەنە سەریهەڵدایەوە، کە ناونیشانی ئێستای بزاڤی مۆریتانیایە.

لە رۆژی 25 فێبرایەری 2011، لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان داوا لە جەماوەر کرا بێنە سەر شەقام. لەژێر چەندین دروشمدا وەك (25ی فێبرایەر_ چیتر بێدەنگنابین، مۆریتانیای سبەی...)، بەڵام بەهۆی فشاری زۆری گەنجان و گروپە جیاجیاکان. ئەو کارە زۆری نەخایاند (تەنیا سێ مانگ)، چونکە بە هۆی رەفتار و مامەڵەی هێزە ئەمنییەکان، چ سەرکوتکردنی دڕندانە، یان نانەوەی ئاژاوەگێڕی لەنێو ئەو گروپانە، بووە هۆی تێکدانی ریزی خۆپشاندانەکە و لاوازبوونی ئەو بزاڤە و لەدەستدانی گڕوتینی جەماوەری. تەنانەت چەند گروپێکی سیاسی سەر بە رژێم پەیدابوون، کە هەوڵیاندەدا ئەو بزاڤە بۆ بەرژەوەندی خۆیان بەکاربهێنن. بەدامەزراندنی چەند حزبێك وەك (بزاڤی گەنجان لەپێناوی نیشتمان و ...).

بزاڤەکەی 25ی فێبرایەر توانی داینەمۆی ناڕەزایەتی گەنجان بەکاربخات، بەڵام نەیتوانی چینە کۆمەڵایەتییە بەهێزەکە بگرێتەخۆ، کە هیچ شۆڕشێك سەرکەوتوو نابێت بێ ئەوان. ئەو بزاڤە نەیتوانی سەرجەم کوتلە کۆمەڵایەتییە بەهێزەکان رازیبکات (لانی کەم لەڕوی سیاسیەوە). بۆ نمونە: نوێنەری رەشپێستەکان تەنیا وەك تەماشاکەرێك سەیری ئەو بزاڤەی دەکرد، گوایە ئەوە بەهاری عەرەبیە و پەیوەندی بەوانەوە نییە، هەروەها حزبی هاوپەیمانی

پێشکەوتوی جەماوەریش، هیچ پۆزشێکی بۆ ئەو بزاڤە نەدەبینی.

دوای ئـەوەی بزاڤەکەی گەنجان، نەیتوانی سەرکردایەتی بزوتنەوەیەکی جەماوەری بکات دژی رژێم. رێکخەری ئۆپۆزسیۆنە دیموکراسییەکان هاوپەیمانیەتێکی سیاسیان کرد لەگەڵ ئەو حزبانە: (تەکەتول، یەکێتی هێزە پێشکەوتوەکان، حاتم، تواصل، ایناد و بلیج...) ستراتیژیەتێکی نوێیان دارِشت، کە ئامانجی سەرەکیان روخاندنی رژێمی ژەنراڵ محەمەد وەلد عەبدولعەزیز بوو. لە رۆژی 12 مارسی 2011 خۆپیشاندانێکی جەماوەریان رێکخست، کە دەیان هەزار کەسی لەخۆدەگرت و داوای لادانی سەرۆك محەمەدیان دەکرد، دوای ئەوەش زنجیرەیەك لە خۆپیشاندانی گەنجان و ژنان رێکخرا، ئەو خۆپیشاندانانە هەفتانە رێکدەخران، دروشمی یەکلابوونەوە و دەستبەرداربونی سەرۆکیان بەرزدەکردەوە.

هەرچەندە ئـەو نـارِەزایـەتـی و خۆپیشاندانە سیاسیانە و بەدیارکەوتنی بزاڤی گەنجان سەرکەوتنی بەدەستهێنا (بزوتنەوەی گەنجانی مۆریتانی، کە چالاکوانەکانی لەسەر بزوتنەوەی ئیسلامی ئەژمار دەکران دایانمەزراندبوو)، توانییان رەوتی خۆپیشاندان و نارِەزایەتییەکان بگەیەننە پایتەخت.

تەوەری دووەم: نەخشەی سیاسی لە مۆریتانیا

دیمەنی سیاسی ئەمرِۆی مۆریتانیا بەسەر دوو هێزی سەرەکی دابەشدەبن: یەك، سەرۆك و ئەو کوتلە سیاسییەی پشتیوانی لـێدەکات. دوو، رێکخەری ئۆپۆزسیۆنی دیموکراسی. کە داوای رۆیشتنی سەرۆك دەکەن. هەرچەندە کوتلەیەکی تری ئۆپۆزسیۆن هەیە (یەکگرتنێك کە حزبی هاوپەیمانی جەماوەری و حزبەکانی وئام و صواب لەخۆدەگرێت)، بەڵام ئێمە تەنیا باسی ئەو دوو هێزە دەکەین، بە لەبەرچاوگرتنی ئەو ململانێیەی نێوانیان.

یەکەم: سەرۆك و زۆرینەکەی

هەر لە یەکەم ساتەوەختی گەیشتنی بە دەسـەڵات بەهۆی کودەتاوە، ژەنراڵ محەمەد وەلد عەبدولعەزیز هەوڵیداوە کوتلەیەکی سیاسی بەهێز دروستبکات. کە بەشێوەیەکی راستەوخۆ پشت بە حزبی یەکێتی لەپێناو کۆماری ببەستێت (ئەو حزبەی کە سەرۆك دایمەزراند و سەرۆکایەتیشی دەکـرد تا ئەوکاتەی دەستی لە سەرۆکایەتی ئەنجومەنی باڵای دەوڵەت کێشایەوە لە 2009).

بە چاوپێداخشاندنێکی خێرا لەسەر ئـەدای سیاسی ئەو رژێمە، دەتوانین بزانین کە چۆن (لانی کەم لە قۆناغی یەکەمی حوکمکردنیدا) توانیویەتی خاڵی بەهێزی خۆی بەهێزتر بکات لەرێگەی دارِشتنەوەی گوتاری دیماگۆجی جەماوەری. کە تێیدا عەقڵ و مێشکی چینێکی زۆری هـەژاران و ستەملێکراوانی پێتێکداوە، کە دواتر پشتیوانییەکی ئیقلیمی و نێودەوڵەتی لێهاتەکایەوە. بە تایبەتی دوای رێکەوتنی دەکار. پاشان توانی پشتیوانی ژمارەیەك هێزی کۆمەڵایەتی دەستەبەربکات، کە لە هەڵمەتەکەی سەرۆکایەتی ساڵی 2009دا دژی وەستانەوە. هەر بەتەنیا بەوەش نەوەستا و توانی رەزامەندی هەندێك حزبی تریش بەدەستبهێنێت. دوای ئەمەش کاریگەری لەسەر هەڵوێستی ئۆپۆزسیۆن دروستکرد، دوای هاویشتنی یەکەم گوللە لە جەنگە کراوەکەی حکومەت لەگەڵ قاعیدە، توانی رەزامەندی ئەحمەد وەلد دادەی سەرکردەی ئۆپۆزسیۆنیش مسۆگەربکات. تا وایلێهات هەمان کاریش لەگەڵ سەرۆکی پەرلەمان (مەسعود وەلد بلخیر)یش بکات. ئەو هەڵوێستەش لەدوایدا بووە رێگەخۆشکەرێك بۆ سازکردنی زەمینەیەك بۆ چوونە ناو حزبی وئام و هاوپەیمانەکانی (کە بیجل ولد حمید سەرۆکایەتی دەکرد و ژمارەیەك کەسایەتی رژێمەکەی وەلد ئەلتایعیشی لەخۆدەگرت، وەك: محەمەد

یەحزیە وەلد ئەلمختار ئەلحەسەن، لوەلید وەلد وداد..) هەروەها حزبی (صواب)یش کە دەیەویست بیرۆکەی شۆڕش لاواز بکات. بەتایبەتی دوای شکستی گەنجان لە 25ی فێبرایەر، کە هەوڵیاندەدا گەنجانی مۆریتانی بهێنە سەرشەقام. بەمەش رژێم توانی هێزێکی گەورە و کاریگەر لە دەوری خۆی کۆبکاتەوە، بەڵام زۆری نەبرد یەك لەدوای یەك دەستیان لێ بەردەدا، بەتایبەتی دوای سەرکەوتنی شۆڕشەکانی عەرەبی لە تونس و میسر و لیبیا. هەروەها ئەنجامدانی چەند هەڵەیەك لەلایەن رژێمەوە، بە دەستبردن بۆ کەیسی چەند کەسایەتییەك (چەند بازرگانێکی کردە ئامانج و هەروەها هەڵگیرسانی شەڕ لەگەڵ رێکخراوی قاعیدە).

دووەم/ رێکخەری ئۆپۆزسیۆنی دیموکراسی

ئۆپۆزسیۆن چەند کاتێکی یەکجار سەخت و ئاڵۆزی بەسەربردبوو دوای هەڵبژاردنە سەرۆکایەتییەکەی 2009، چونکە گوتاری سیاسی خۆی لە بەرژەوەندیی گوتاری بەهێزی وەلد عەبدولعەزیز لەدەستدا، دوای رۆیشتنی حزبی (تواصل)یش داننان بە رژێم زیاتر لاوازبوو. دەرەنجامەکانی نوێبوونەوەی ئەنجومەنی پیرانیش گورزێکی بەهێزی وەشاندە توانا سیاسیەکانی ئۆپۆزسیۆن، بەڵام پاش هەوڵەکانی رژێم و گۆڕانی رێچکەی شۆڕشەکان، ئەوانیش هەرزوو کەوتنەوە خۆیان. لێرەدا چەند خاڵێك دەخەینەڕو لەسەر هاتنەوەی ئۆپۆزسیۆن بۆ ناو دیمەنی سیاسی:

1. ئەو دۆخەی لە ئەنجامی شۆڕشەکانی عەرەبی هاتەکایەوە، کە دووبارە ئومێدی بەخشییەوە بە گۆڕانکاری و بووەهۆی واڵاکردنی دەرگاکان لەبەردەم هێزەکانی ئۆپۆزسیۆن، بۆیە بەرزکرنەوەی داواکاریەکانیان و هەوڵدان بۆ گۆڕینی واقیعەکە سەریهەڵدایەوە.

2. بەدیارکەوتنی چەند رەوتێکی کۆمەڵایەتی بەهێز (ایرا دەست لە رەگەزم مەدە) هەرچەندە لەگەڵ رەوتی ئەوان یەکی نەدەگرتەوە، بەڵام دژی ئاراستە سیاسیەکانی رژێم بوون.

3. بەدیارکەوتنی کوتلەیەکی سیاسی دور لە هاوپەیمانی جەماوەری پێشکەوتو، کە ژمارەیەك سەرکردەی مێژویی و سەرکردەکانی ناوەڕاستی لەخۆدەگرت (وەلد بربس و ئەلساموری)، کە خاوەن جەماوەرێکی زۆر بوون.

4. پەیدابوونی ئومێدێك لای هێزە کۆمەڵایەتییە نارەزاییەکان بەرامبەر بە رژێم، کە هەر پاشماوەی خودی رژێم بوون، ئەو هێزانە لەلایەن رژێمی ئێستاوە هەوڵی تولەسەندنەوەیان لـێدەکرا.

5. رژێـم کـەوتـە نـاو جەنگێك دژی بـازرگـان و ئـەوانـەی پەیوەندییەکی فراوانیان هەیە وەك (مستەفا ولد ئیمام الشافعی) کە رەگەزی سەرەکی ئۆپۆزسیۆن بوو، ئەو زاتە دەستێکی باڵای هەبوو، لانی کەم دەستی دەگەیشتە زۆر جێگا، ئەمەش پاڵپشتێکی باش بوو بۆ ئۆپۆزسیۆن.

6. شکستهێنان لە بردەنەسەری بەڵێنەکان و دواخستنی وادەی هەڵبژاردنەکان (دواخستنی بەردەوامی هەڵبژاردنی پیران، هەڵبژاردنی پەرلەمانی و شارەوانیەکان) ئەمەش مانای شکستی کارگێڕی و بە تایبەتی لەبارەی بابەتی سەرژمێریکردن و ناسنامەی نیشتمانی بوو.

7. دەستەوسان لەئاست بەرجەستەکردنی دەرەنجامەکانی وتوێژکردن، سەرباری لاوازی و دەستنەبردن بۆ پرسە جەوهەریەکان لە دابەشکردنی دەسەڵات، هەروەها هەرسنەکردنی لەلایەن زۆرینە، کە لە قوربانیاندا لەپێناو رژێم خۆی لە پلەی دووەمدا بینینەوە.

8. ناڕازیبوونی بەردەوام لەلایەن زۆرینەی پشتیوانکاران لە رژێم، ئەمەش وایکرد دانانی سەرۆکێکی نوێ بۆ حزب قورستر بکات.

9. لاوازی رژێم لەبەردەم گوتاری ئۆپۆزسیۆن (ئەدای بەهێزیش لەناو پەرلەمان)، بەتایبەتی لەبارەی پەیڕەوکردنی مەحسوبیەت، دامەزراندن و گەندەڵی.

تەوەری سێیەم: ئایندەی بزاڤی جەماوەری و سیاسی لە مۆریتانیا

هەوڵدان بۆ زانینی ئایندەی بزاڤی جەماوەری و سیاسی لە مۆریتانیا جێگەی بایەخپێدانە، بەهۆی ئەو سودانەی هەیەتی و یارمەتیماندەدا بۆ پێشبینیکردنی ئاینده بەپێی توانا. بە گوێرەی ئەو کەرەستانەی لەبەردەستن، رادەیەکی گرنگمان بۆ دەستەبەردەکات لە زانیاری و وردبونەوە لە واقیع بە هەموو رەهەندەکانیەوە، کە دەتوانین پێشبینی پێنج سیناریۆ بکەین بۆ ئایندەی ئەو بزاڤە. بۆ زانیاری: رەنگە رێچکەی روداوەکان ببنە هۆی گۆڕینی، یان لابردنی سیناریۆیەك لەو سیناریۆیانە، یان هاتنەکایەوەی سیناریۆیەکی تر بە پێی دۆخەکە.

1. سیناریۆی شۆڕش

سەرەتا گرنگە ئاماژە بەوە بدەین، رەنگە رێکخستن لەڕوی زانستییەوە مانایەکی ئەوتۆی نەبێت لەو حاڵەتەدا، چونکە ئەو سیناریۆیە بەندە بە دەستەبەرکردنی ئەو چوار مەرجە:

ــ بەشداریکردنی هەموان: چونکە ئەگەری دابەشبوونی سیاسی لەنێو لایەنەکانی ئۆپۆزسیۆن لە ئارادایە، لایەکیان داوای رۆیشتنی (رێکخەری ئۆپۆزسیۆنی دیموکراسی) دەکات و ئەوەی تریان هیچ پۆزشێك بۆ ئەو کارە نابینێت. بۆیە ئەستەمە پێشبینی روداني

ئەو جۆرە سیناریۆیە بکرێت. بەتایبەتی لەبەرئەوەی هەندێك لەو لایەنانە لانی کەم لەڕوی سیاسییەوە کوتلەیەکی کۆمەڵایەتی سەرەکین و ئەستەمە گۆڕانکاری کۆمەڵایەتی بە قەبارەی شۆڕش لەکاتی ئامادەنەبوونی ئەودا بکرێت.

ـ هەبوونی نیازێکی پێداگرانە، کە ئامادەی قوربانیدان بێت: تەوەرەکە خولانەوەی بزاڤەکە پێکدەهێنێت، بە مەرجێك توانای راکێشانی جەماوەر و سەرکردایەتیکردنی هەبێت، بە هۆشیاریەوە و بە روحێکی نیشتمانییەوە مامەڵە لەگەڵ جیاوازییە سیاسی و ئایدۆلۆژییەکان بکات. هەروەها ئامادەبێت قوربانیبدات. واتە: لە چەمکی دەستپێشخەرانی تەقاندنەوەی شۆڕش نزیکتر بێت. ئەوەی مایەی سەرنجدانە، خەباتی گەنجان لە2011 و خەباتی سیاسی لە 2012شدا، نەیانتوانی ئەو شێوە یاساییانە تێپەڕێنن، کە بە کاری شۆڕشگێڕییەوە بەندن.

ـ تەقاندنەوەی پرسە جەماوەرییە گەورەکان: گرنگترین بەش و بزوێنەر و پاڵنەری شۆڕشەکانن، کە خۆی لە چەند پرسێکی گەورەدا دەبینێتەوە و ئیلهامبەخشیشە بۆ جەماوەر، چونکە پەنجە دەخاتە سەر خەم و بەرژەوەندییە ستراتیژیەکانی کۆمەڵگە. بۆ نمونە لە تونس شۆڕش سەرکەوتوونەدەبوو ئەگەر مەسەلەی ئازادییەکان نەبوایە. لە میسر گەر یاسای لەناکاو و مەسەلەی گەندەڵی نەبوایە شـۆڕش رویـنـەدەدا. لە دۆخـی مۆریتانیاش بەدەیان پرس هەن گەر بوروژێنرێن، یارمەتیدەردەبن بۆ جوڵاندنی جەماوەر، وەك: دادپەروەری، مەسەلەی کۆمپانیا کانزایەکان، گەندەڵی و دەسەڵاتی سوپا. سەرباری بوونی چەند بەربەستێك لەبەردەم ئەو سیناریۆیە، کەچی سیناریۆیەکی چاوەڕوانکراوە.

2. سیناریۆی نۆرەکردن

سروشتی بزاڤی کۆمەڵایەتی سیاسی، هەمیشە سروشتێکی جوڵاو بووە، بەڵام لێرەدا ئێمە باسی مەودایەکی کورت دەکەین، چونکە تەمەنی لە یەك نزیکبوونەوەی ئێستای نێوان رژێم و ئۆپۆزسیۆن، سەرەتاکەی دەگەڕێتەوە بۆ ئەو جەنگانەی هێزە مەدەنیەکان دژی رژێمی سەربازی دیکتاتۆری ئەنجامیانداوە، کە هەر لە کاتی کودەتاکەی 1978ەوە حوکمی مۆریتانیایان کردوە و لە حوکمکردنیشیاندا دەستەوەستان بوون لە پێشکەشکردنی هەر شتێك بۆ وڵاتەکەیان. جگە لە گۆڕینی پێستی سەرەوەی خۆیان، هیچ گۆڕانکاریەکی تریان نەکردوە. ئەو سیناریۆیە لەو کاتانەدا رودەدات ئەگەر هێزە سیاسی و جەماوەرییەکان نەیانتوانی خۆیان بەسەر باڵانسی پاڵنەری سیاسی بسەپێنن و رژێمیش بتوانێت پشتیوانی جەماوەر و هێزە کاریگەرەکان بەدەستبهێنێت.

3. سیناریۆی رێکەوتن

وتوێژکردن بۆ رێککەوتن، هەمیشە هەڵبژاردەیەکی سیاسی پێشنیازکراوە، بە لەبەرچاوگرتنی هەبوونی پێشینیەك بۆی، ئەزمونەکانی رابردوش فێریکردون کە هەرکاتێك دەرگای بەسەردا داخرا، ئەوا رژێم رودەکاتە وتوێژکردن. بۆ نمونە لە هەڵبژاردنەکانی 2009/6/6 سەرباری رەتکردنەوەی گۆڕینی ئەجێندای سیاسیی خۆشی، کەچی رویکردە وتوێژکردن، بەڵام رونەدانی ئەو سیناریۆیە بەشێوەیەکی سەرەکی بەندە بە نەبوونی متمانە لەنێوان رژێم و ئۆپۆزسیۆن.

4. سیناریۆی کودەتا

ئەو سیناریۆیە، هەندێك کەس پێیدەڵێن سیناریۆی (کودەتا)، هەر لەساڵی 1978ەوە هەر کاتێك وڵات بگاتە رادەی دروستبوونی قەیرانی سیاسی، مۆریتانیەکان ئەو کارە ئەنجامدەدەن، بەڵام ئێستا چەند رێگرییەك هەیە لە رودانـی (گۆڕانکاریەکانی رژێم لەناو سەرکردایەتی دامەزراوەی سەربازی ئەنجامیداون، هەندێك یەکەی سەربازی گواستۆتەوە بۆ ناوەوە، بەرژەوەندی زۆرێك لە سەرکردایەتی دامەزراوەی سەربازی بەرژێمەوە گرێدراوە) هەروەها رەنگە بەرەو ئاڕاستەیەکی تر بیانبات وەك (بڕیارێکی رژێم بە پەلکێشکردنی سوپا بۆ ناو جەنگە کراوەکەی لەگەڵ قاعیدە.

5. سیناریۆی ترازان

بە پێی راپۆرتێکی پەیمانگای کارنیجی، لەوڵاتێکی وەك مۆریتانیا سیناریۆی دەستبەرداربوون لەئارادایە. بەهۆی پێکهاتەی کۆمەڵایەتی و رێچکەی بەڕێوەبردنی وڵات بەدرێژایی ساڵانی رابردو، کەمتر نییە لە هەژمونی سوپا بەسەر جومگەکانی ژیانی سیاسی و دواخستنی یەکلابوونەوەی پرسە گرنگەکان. کە دواتر رەنگدانەوەی لەسەر هەرەمی کۆمەڵایەتی دەبێت لەلایەك و لەلایەکی تریشەوە پێداگری رژێمێك لەسەر چونی بۆ ناو جەنگێکی کراوە لەگەڵ قاعیدە، کە کۆنتڕۆڵی ناوچەی باکوری مالی کردوە، رەنگە دەرگایەك بکاتەوە بۆ تـرازان، بەهۆی ناسەقامگیری سیاسی و کۆمەڵایەتی، چونکە رێکخراوی قاعیدە شارەزایەکی باشی هەیە لە شەڕی پارتیزانی و فراوانبوونی چوارچێوە جوگرافییەکەی، کە هیچ قایم نییە و هەموو کات ئەگەری ئەوە هەیە ببەزێنرێت.

بەکورتی

مەبەست لەم نوسینە تەنیا بۆ هەڵسەنگاندنی سەرجەم رەهەندەکان نییە، کە لە چارەکی یەکەمی ساڵی 2011 لەکاتی شۆڕشی عەرەبیدا مۆریتانیا لە بزاڤی گەنجانی بەخۆیەوە بینیەوە، یان بەهۆی ئەو دۆخەی بزاڤی سیاسی و کۆمەڵایەتی بە هەڵگرتنی دروشمی (رۆیشتن) بە روی رژێمدا بەرزیان کردۆتەوە، بەڵکو هەوڵێکە بۆ تیشکخستنەسەر رەگوڕیشەی ئەو بزاڤە و پێشکەشکردنی خوێندنەوەیەك بۆ ئەو سیناریۆیانەی، کە رەنگە لە داهاتودا روبدەن، بێئەوەی ئەو کەسانە لەبیربکەین، کە کارەکتەری سەرەکین لەو دیمەنە سیاسییەدا، چ لە زۆرینەی پشتیوانکەری سەرۆك، یان رکابەرەکانی (رێکخەری ئۆپۆزسیۆنی دیموکراسی)، واتە: بۆ وەڵامدانەوەی دوو پرسیاری جەوهەری، ئەوانیش: چۆن ئەو بزاڤە دەستیپێکرد؟ پاشان چۆن کۆتاییدێت؟

سەرچاوە:

ناوەندی مۆریتانی بۆ لێکۆڵینەوە ستراتیژییەکان

المركز الموريتاني للدراسات والبحوث الاستراتيجية (CMERS)

2154-91/http://www.cmers.org/879587587

بەرهەمە چاپکراوەکانی دەزگای ئایدیا

ژ	ناوی بەرهەم	نووسەر	وەرگێڕ	ساڵی چاپ
1	ئاشنابوون بە ئەفلاتوون	ڕێباز مستەفا		2014
2	ئاشنابوون بە سپینۆزا	کۆمەڵێک نووسەر		2014
3	ئاشنابوون بە کیرکەگارد	شۆڕش مستەفا		2014
4	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر		2014
5	ئاشنابوون بە کارل پۆپەر	کۆمەڵێک نووسەر		2014
6	ئاشنابوون بە هانا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر		2014
7	ئاشنابوون بە سوقرات	[illegible]		2014
8	ئاشنابوون بە هۆبز	ڕێباز مستەفا		2014
9	ئاشنابوون بە قەشە ئۆگستین	[illegible]		2014
10	ئاشنابوون بە جان جاک ڕۆسۆ	کۆمەڵێک نووسەر		2014
11	ئاشنابوون بە دێڤید هیوم	[illegible]		2014
12	ئاشنابوون بە نیچە	کۆمەڵێک نووسەر		2014
13	ئاشنابوون بە فرۆید	کۆمەڵێک نووسەر		2014
14	ئاشنابوون بە جۆن لۆک	[illegible]		2014
15	ئاشنابوون بە لایبنز	کۆمەڵێک نووسەر		2014
16	ئاشنابوون بە فریدریک هێگڵ	کۆمەڵێک نووسەر		2014
17	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]		2014
18	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
19	[illegible]	[illegible]		2014
20	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
21	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2014
22	ئاشنابوون بە سیمۆن دی بۆڤوار	کۆمەڵێک نووسەر		2014

23	ئاشنابوون بە ڤێرجینیا وولف	لوبانە یووسف		2014
24	ئاشنابوون بە بیرۆکەی هاوڕەگەزی	کۆمەڵێک نووسەر		2014
25	ئاشنابوون بە مۆزارت	کۆمەڵێک نووسەر		2014
26	مەکری ئیسلامییەکانی کوردستان	ماجید خەلیل		2015
27	کۆچی سوور	هاوار ئیسی زیرەک	فازل حسێن عەلا وەسیم	2014
28	سەروان بۆ سەرکەوتن	سەروان عەبدوڵا		2014
29	کەشکۆڵ	سابیر عەبدوڵا کەریم		2014
30	بەرانیا	کۆمەڵێک نووسەر	ویلتمیرا ئەلتاچ	2015
31	لە فەلسەفەوە بۆ کۆمەڵ	ئەنوەر حسێن شۆڕش [illegible]		2015
32	پرسیارەکانی بنەمای مرۆیی	ئەنوەر حسێن (بازاڕ)		2015
33	گەشتێک بۆ ناو [illegible]	بەرزانا ئیبراهیم	ڕاگەیاندن ئیسماعیل	2015
34	فەلسەفە و دەستەڵات	کۆمەڵێک نووسەر		2015
35	کۆبوونەوەی ئەنجومەنی بەڕێوەبەری [illegible] و [illegible]	ماجید خەلیل		2015
36	گۆڕینی ڕژێم و [illegible] [illegible] [illegible]	سەرچاوە عەبدوڵا ئەفشاری	سابیر عەبدوڵا کەریم	2015
37	ئاشنابوون بە بیرکاری	کوردستان حەسەن		2015
38	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
39	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
40	ئاشنابوون بە [illegible]	کۆمەڵێک نووسەر		2015
41	ئاشنابوون بە [illegible] 1	کۆمەڵێک نووسەر		2015

42	ئاشنابوون بە جیل دۆلۆز 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
43	ئاشنابوون بە هانا ئارێنت	کۆمەڵێک نووسەر	2015
44	ئاشنابوون بە هیگڵ	کۆمەڵێک نووسەر	2015
45	ئاشنابوون بە سارتەر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
46	ئاشنابوون بە نیچە	کۆمەڵێک نووسەر	2015
47	ئاشنابوون بە ئالتۆسێر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
48	ئاشنابوون بە سلاڤۆی ژیژەک	کۆمەڵێک نووسەر	2015
49	ئاشنابوون بە مارکس 1	کۆمەڵێک نووسەر	2015
50	ئاشنابوون بە مارکس 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015
51	ئاشنابوون بە مارکس 3	کۆمەڵێک نووسەر	2015
52	ئاشنابوون بە مارکس 4	کۆمەڵێک نووسەر	2015
53	ئاشنابوون بە مارکس 5	کۆمەڵێک نووسەر	2015
54	ئاشنابوون بە مارکس 6	کۆمەڵێک نووسەر	2015
55	ئاشنابوون بە مارکس 7	کۆمەڵێک نووسەر	2015
56	ئاشنابوون بە مارکس 8	جەلال حەمید	2015
57	بۆچی مارکس لە سەرحەق بوو؟	تێری ئیگڵتن / پێشڕەو محەمەد	2015
58	ئەفسوونی ئەشکەوتی ئەفلاتون	ماریت جەعفەر / فەرهاد حەسەن	2015
59	ئاشنابوون بە فۆیرباخ	کۆمەڵێک نووسەر	2015
60	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2015
61	ئاشنابوون بە شۆپنهاوەر	کۆمەڵێک نووسەر	2015
62	ئاشنابوون بە گرامشی 1	فەرهاد حەسەن	2015
63	ئاشنابوون بە گرامشی 2	لوبە عوسمان	2015
64	ئاشنابوون بە هۆبز	کۆمەڵێک نووسەر	2015
65	ئاشنابوون بە دیموکراسی	کۆمەڵێک نووسەر	2015
66	ئاشنابوون بە [illegible] 2	کۆمەڵێک نووسەر	2015

67	[illegible]	[illegible]	2015
68	[illegible]	[illegible]	2015
69	[illegible]	[illegible]	2015
70	[illegible]	[illegible]	2015
71	[illegible]	[illegible]	2015
72	[illegible]	[illegible]	2015
73	[illegible] 1	[illegible]	2015
74	[illegible] 2	[illegible]	2015
75	[illegible] 3	[illegible]	2015
76	[illegible]	[illegible]	2015
77	[illegible]	[illegible]	2015
78	[illegible]	[illegible]	2015
79	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2015
80	[illegible]	[illegible]	[illegible]
81	[illegible]	[illegible] / [illegible]	2014
82	[illegible]	[illegible]	2014
83	[illegible]	[illegible]	2014

[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە سپینۆزا	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە نیچە	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە فرۆید	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 1	[illegible]	2014
[illegible]	ئاشنابوون بە [illegible] 2	[illegible]	2014
[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	2014

105	[illegible]	سۆران عەلی	2014
106	[illegible]	[illegible]	2014
107	[illegible]	سۆران عەلی	2014
108	[illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2014
109	[illegible]	[illegible]	2014
110	[illegible]	سابیر عەبدوڵڵا کەریم	2014
111	[illegible] بازرگانی جیهانی	[illegible]	2014
112	[illegible]	[illegible]	2014
113	[illegible]	[illegible]	2014
114	[illegible]	[illegible]	[illegible]
115	[illegible]	[illegible]	2014
116	[illegible]	[illegible]	2014
117	[illegible]	[illegible]	2014

118	[illegible]	[illegible]	2014
119	[illegible]	[illegible]	2014
120	[illegible]	[illegible]	2014
121	[illegible]	[illegible]	2014
122	[illegible]	[illegible]	2014
123	[illegible]	[illegible]	2014
124	[illegible]	[illegible]	2014
125	[illegible]	[illegible]	2014
126	[illegible]	[illegible]	2014
127	[illegible]	[illegible]	2014
128	[illegible]	[illegible]	2014
129	[illegible]	[illegible]	2014
130	[illegible]	[illegible]	2014
131	[illegible]	[illegible]	2014
132	[illegible]	[illegible]	2014
133	[illegible]	[illegible]	2014
134	[illegible]	[illegible]	2014
135	[illegible]	[illegible]	2014

137	مارکس و ڕەخنەی سیاسەت	هاوار محەمەد	2016
138	لەبڵاوکراوەکانی کۆمەڵەی ڕەنجدەرانی کوردستان	یوسف محەمەد بەرزنجی	2016
139	فەلسەفە لەئێستادا	دانا شوانی	2016
140	تیۆری زانینی زانستییانە	دکتۆر حەمید عەزیز	2016
141	مارکس و ئازادی	دانا شوانی	2016
142	شرۆڤەی ئەفسانەی سیزیف	ئیسماعیل ئیسماعیل زادە	2016
143	سەلەفییەت لەکوردستانی ئێران	ماجد خەلیل	2016
144	هەژموونی نەوت	سۆران عەلی	2016
145	دەوڵەت	سمکۆ محەمەد	2016
146	مێژووی ئابوری جیهان	محەمەد چیا	2016
147	لەتوڵەیتوڵەوە بۆ ناوزەنگ	خەڵەف غوفوور	2016
148	پارت و ڕێکخراوە سیاسییەکان لە تورکیا	محەمەد فاتح	2016
149	دەقی شیعری کوردی لەڕوانگەی سیمیۆلۆژییەوە	د. لوقمان ڕەئوف	2016
150	تیۆری چوارەمی سیاسەت	وریاغەفوری	2016
151	هونەری شێوەکاری نوێ	رامیارمەحمود	2016
152	جیهانگیری لە ڕوانگەی جیاوازەوە	حەسەن بارام	2016
153	پاکستان، گۆڕانکارییەکان	بابان ئەنوەر	2017
154	پەیوەندییەکانی ئێران و هندستان	ماجد خەلیل	2017

155	چین و ئێران	محەمەد چیا	2017
156	ژنان لەبەهاری عەرەبیدا	ئەرسەلان حەسەن	2017
157	سیستەمی نێودەوڵەتی	ئارام مەحمود	2017
158	رکابەری ئەمریکاو ئێران	کۆشان عەلی زەمانی	2017
159	کاریگەرییەکانی دابەزینی نرخی نەوت	سابیر عەبدوڵڵا	2017
160	پێگەی ئێران لەخۆرهەڵاتی ناوەڕاستدا	بەختیار ئەحمەد ساڵح	2017